

1962. XVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM

97 SOPRONI SZEMLÉ

Helytörténeti folyóirat

Alapította: Heimler Károly

Kiadja:

SOPRON VÁROS TANÁCSA

Szerkesztő bizottság:

CSIKÓS GYÖRGY, DOMONKOS OTTÓ, ERDÉLY SÁNDOR, FALLER JENŐ, FÁBJÁN LAJOS, FEKETE FERENC, FÖLDI LŐRINC, FRIEDRICH KÁROLY, GÁL JÁNOS, GUNDA MIHNÁLY, GYULAY ZOLTÁN, HAMMERL LAJOS, HARACSI LAJOS, HORVÁTH JÓZSEF, KELÉNYI FERENC, MOLLAY KÁROLY, PINTÉR FERENC, RADÓ FERENC, RÉTHLY ENDRE, SIMON JÁNOS, SOMKUTI ELEMÉR, TARJÁN GUSZTÁV, TÁRCZY-ÜHORNÓCH ANTAL, VENDEL MIKLÓS, VERBÉNYI LÁSZLÓ, WINKLER OSZKÁR, ZÁMBÓ JÁNOS, ZÁRAI KÁROLY

Szerkeszti:

CSATKAI ENDRE

1962. XVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Kölkedi István: Soproni sztrájkok a századforduló körül

Kölkedi István: Soproni sztrájkok a századforduló körül

A soproni mesterlegények nyomorúságos sorsa korán kiélezte a munkás és munkaadó közti ellentéteket. Már a középkorban találkozunk bérmozgalommal, amikor a kovácslegények léptek fel követelésekkel mestereikkel szemben, a múlt században több alkalommal is került sor bérmozgalomra, ezek közül azonban csak az Általános Munkásegylet soproni szervezetének megalakulása után nőtt sztrájkká a szabólegények bérmozgalma.

A soproni szabólegények sztrájkja 1872. október 7-én kezdődött. Erről a sztrájkról részletes ismertetést adott a Soproni Szemlében László Ernő „A soproni szabólegények sztrájkja 1872-ben” címmel (1959, 1. szám.). A sztrájk csak néhány napig tartott, mert október 16-án a sztrájk vezetőit eltoloncolták a városból, a többi sztrájkoló pedig önként visszatért munkaadójához.

Ezt a sztrájkot aránylag szélszélű követte. Nem is találkoztunk hasonló megmodzulással 1896-ig. Ekkor már nem kisipari munkások, hanem gyárimunkások lépnek sztrájkba. Ez annál is inkább érdekes, mert ebben az időben Sopronnak még alig van valamire való gyárüzeme. A sörgyár még egy éves múltra sem

tekinthet vissza, hiszen a tényleges termelés csak az év elején kezdődhetett meg, viszont a Weitzer-féle vagongyár mintegy kétéves szüneteltetés után ugyancsak akkoriban kezdett dolgozni, mint épületasztalos- és lakatosárugyár (a mai Zárugyár elődje).

A sztrájkról a Soproni Hírlap 1896. szeptember 3-i száma ad először hírt. A következőket írja:

„Sztrájk egy helybeli gyárban. Weitzer János gyárában mintegy 32 munkás tegnap beszüntette a munkát. A sztrájkot Pernecker, Boór, Zechner és Schaller nevű munkások készítették elő, akik közül a gyáros a rendőrségnél tartott békéltető eljárás után csak a családost Perneckert fogadta vissza gyárába. A többi munkások megegyezvén ma munkába állottak.”

A sztrájk részleteit is megismerhetjük a további híradásokból. A sztrájkról a Soproni Ujság ezeket írja:

„Sztrájk a Weitzer-gyárban. Egy kis fővárosias allűrűt adott ma a Weitzer-gyár környékének az a sztrájkoló munkássereg, amely a kaput valósággal zár alá vette. A gyár 32 munkása szüntette be tegnap a munkát. A sztrájkra már az e hó 30-án tartott gyűlésükön határozták el magukat, amely egyik kocsmában folyt le s az oda küldött rendőrtisztviselő már csak bevégzett tényre akadt. A sztrájk kitörésére az igazgatóság ama intézkedése adott okot, amellyel a munkásgyűlés főszónokait, Bar, Zechner, Schaller és Pernecker munkásokat azonnal elbocsátotta. Erre 32 lakatos a munkát abbahagyta, s a többieket is sztrájkra izgatta. A sztrájkolók ma délután megjelentek a rendőrségnél és kérték a tárgyalást. Megjelent a gyár igazgatója, Bramberger Arduin is, aki a 32 munkás munkára kényszerítését kérte.

98A főkapitány, dr. Nessel Károly tapintatos békéltetési eljárásának meg volt az eredménye, úgy, hogy a 32 munkás holnap reggel már megkezdte ismét működését. Ezzel vége is a sztrájkoknak, mert az egyik elbocsátott munkás is visszakerült az igazgatóság engedékenységéből a gyárba. A három főbujtogatót azonban nem fogadta vissza az igazgatóság” (Soproni Ujság, 1896. szept. 3.).

„Sztrájk egy helybeli gyárban. E cím alatt megirtuk, hogy a helybeli Weitzer-féle gyárban sztrájk ütött ki, sztrájk, amely tegnap már el is múlt, még pedig anélkül, hogy az igazgató vagy a kilépett munkások élesebb ellentétbe keveredtek volna egymással. Mindössze az okozott még egy kis surlódást, hogy az igazgató nem volt hajlandó visszafogadni három munkást, akik a félig sikerült sztrájkot előkészítették. Ezek az igazgató ellen kártérítési igénnyel akartak fellépni, de ma kiegyeztek, megígérték a főkapitány előtt, hogy ezután jól viselik magukat. Így a »sztrájk«, amely első pillanatban nyugtalanítólag hatott a kedélyekre, e percben teljesen elsimultnak tekinthető, s a helyzettel kibékült lakatosmunkások époly nyugalmasan ütik a vasat, mint ütötték ezelőtt négy nappal” (Soproni Hírlap, 1896. szeptember 4.).

Ez a megmozdulás a már ismét éledező munkásmozgalom bizonyítéka. Annál is érdekesebb bizonyíték, mert a fellelhető kimutatások szerint vas- és fémmunkás szakszervezet, illetve szervezet csak 1903-ban alakult. Egyébként téves hiedelem, hogy Sopron inkább mezőgazdasági és kereskedő jellegű város volt; lakosainak kereseti megoszlása mást mutat. Az 1900-as népszámlálás adatai szerint a lakosok száma 33 478 személy volt. Közülük mezőgazdaságból élt 2291 kereső és 2739 eltartott, ugyanakkor iparból 3834 kereső és 4073 eltartott, kereskedeleméből pedig 1060 kereső s 1836 eltartott. Az iparhoz kell számítanunk a bányászatból és kohászatból élőket is, akiknek a száma 780 keresőt és 986 eltartottat tett ki (Magyar Statisztikai Közlemények, 1900, Népszámlálás, I. kötet).

Ezek az adatok bizonyítják, hogy az iparból élők voltak a legtöbben. Természetesen nem ennyi volt az ipari munkásság száma, mert az adatok magukba foglalják az egyedül dolgozó kisiparosokat, vagy az egy-két

segéddel dolgozókat is. Nagyüzemi munkásság csak Brennbergbányán volt.

Élt a munkásmozgalom a városban. Mi az oka mégis, hogy az említett két sztrájkon kívül komolyabb munkásmegmozdulás nem volt? Érdemes elemeznünk a kérdést annál is inkább, mert az országban a századforduló táján már nagyobb bérharcok folytak, olyannyira, hogy a belügyminisztérium minden év végével 1902-től kezdve megkövetelte a szocialisztikus mozgalmakra vonatkozó jelentést. A soproni rendőrkapitányság is elkészítette első ízben ezt a jelentést, amely a tények felsorolása mellett érdekes módon indokolja a sztrájkok hiányát:

„Sopron sz. kir. város területén szocialisztikus irányu munkásmozgalom nyilvánulásai az elmúlt 1902. évben észlelhetők nem voltak... Szociális színezetű munkás forrongások és zavargások 1902 évben elő nem fordultak... A szocialisták ellen 1902 évben büntetések, vagy kiutasítások alkalmazva nem lettek... Stricke-mozgalmak városunk területén 1902 évben észlelhetők nem voltak, ennek oka legfőképp abban keresendő, hogy különösen iparosmunkásaink városunkat az élelmiszerek drágasága miatt rövid itt tartózkodás után elhagyják és így állandó munkáselem, mely sorsán stricke mozgalom útján óhajtana segíteni – városunkban nincsen” (Soproni Állami Levéltár, 869/rk./1903.).

A rendőrségi jelentés csak részben látta helyesen a helyzetet, de a túlzott derűlátás, amely szerint Sopronban a sztrájkmozgalmaktól tartani sem kell – 99ez csendül ki a sorok közül –, a tényleges helyzet lebecsülése volt. A következő évben már kénytelenek voltak sztrájkokról is jelentést adni:

„...Sopron sz. kir. város területén szocialisztikus irányu munkásmozgalmak nyilvánulásai az elmúlt 1903 évben észlelhetők nem voltak, mert a város területén lakó munkások bár érzelmeik tekintetében a szocialista tanok felé hajlanak, egyetértő vezetés hiányában eddig szervezkedésig el nem jutottak... Stricke mozgalom a városban az elmúlt 1903 évben kettő volt. Az év elején a pékmunkások szüntették be a munkát és pedig azért, mert részben a kosztot nem akarták elfogadni, hanem ennek fejében csakis kosztpénzt, részben, mert a gazdák a vasárnapi munkaszünetet be nem tartották. A mesterek is a munkások is a tárgyalások során engedtek, mire lassanként a munkások ismét munkába léptek. A második stricke-mozgalom az év vége felé tört ki s csak részleges volt. A Romwalter nyomda cég munkásai kiálltak a munkából, mert a munkaadó a szerződésben kikötött feltételeket be nem tartotta. A békéltető bizottság tárgyalásai során az egyezés meg lett kötve, de a munkások dacára annak nem álltak rögtön munkába, hanem csak egyenként álltak némi idő múlva ismét munkába” (465/rk./903.).

A rendőrségi jelentésben foglaltakkal, az előzmények rövid tárgyalásával, értekezésünk tulajdonképpeni tárgyához jutottunk el. A szabók 1872-es és a gyári munkások 1896-os sztrájkja után először a sütőmunkások kezdtek sztrájkolni. Hogy miért éppen ők, erre a jelentés próbál magyarázatot adni. Két érvet hoz fel. Ezek közül az első, a vasárnapi munkaszünet be nem tartása, valóban helytálló. Nem sokkal a sztrájk kitörése előtt az alábbi hírt tette közzé a „Sopron” című napilap:

„A vasárnapi munkaszünet áthágása. Heiszler Mihály, Kappel Adfol, Leyrer János, Brenner Mihály, Laschober János és Roth Gyula helybeli sütőmesterek ellen a vasárnapi munkaszünet áthágása miatt feljelentést tettek a rendőrségnél, amennyiben a nevezett pékmesterek a hétfő virradati sütéshez a tésztát már vasárnap éjfél előtt készítették el. A kihágási eljárást a rendőrség megindította...” („Sopron”, 1903. február 25.).

A mesterek a nemrégiben törvénybe iktatott vasárnapi munkaszünetet – mint látjuk – nem tartották be, s az akkori egyéb közlemények is bizonyítják, hogy minden erejükkel harcoltak ellene. Hasonló lehetett a helyzet az élelmezéssel is. Lényegében ezek voltak a sztrájk közvetlen kirobbanásának az okai. Mindez azonban

nem lett volna elég hozzá, ha gyenge lett volna a sütőmunkások szervezete. A sütőmunkások létszáma a jelentős iparágak sorába emelte a szervezetet. A korábban már idézett Magyar Statisztikai Szemlék 1900. évi kiadványa szerint Sopronban 1890 és 1900 között a sütőmunkások száma 159-ről 147-re, tehát alig valamivel csökkent. A sztrájk, a bérharc kezdeményezéséhez pedig ösztönzést kaptak, mert a pékmesterekhez eljuttatott felhívás nyomdában készült és csak a címzést, valamint a szervezet nevét töltötték ki tintával.

A soproni sütőmunkások ezt a felhívást 1903. május 7-én küldhették el a mesterekhez. A felhívás szövegét a „Sopron” 1903. május 10-i száma teljes egészében közli. Az elküldés időpontját viszont a május 8-i szám jelzi:

„Ma délelőtt kézbesítették a soproni sütőmestereknek azt a felhívást, melyben a helybeli sütőmunkások helyzetük jobbátételét kérik...” (Sopron, 1903. május 8.).

„...A mesterekhez a következő felhívást intézték:

Tisztelt Munkaadó Ur! Ismeretes t. c. előtt, hogy a soproni sütőmunkások helyzete egyáltalán nem felel meg ama követelményeknek, amelyeket korunkban az emberies életmód feltétlenül szükségessé tesz. Ezen embertelen 100helyzetünkben való szabadulást tehát jogosnak kell, hogy tartsa, melyet nekünk az életfenntartási ösztönünk sugall és azért a következő kérésünket terjesztjük t. c. elé, melyet ha elfogad, legkésőbb folyó hó 11-ig életbeléptetni, s ezen ivünket két tanu előtt aláírni sziveskedjen: 1. Napi 14 órai keretben legfeljebb 10 órai munkaidő, a négy órát 14 órai keretben egyszerre, vagy egyszer megszakítva pihenni. Az a munkás, aki süteményt is kihord, annak a süteménykihordási idő beszámítandó a 10 órai munkaidőbe. 2. Hetibérek (kosztpénz nélkül): Helfer 20 korona, dagasztó 16 korona, dagasztóhelfer (Zusammenarbeiter) 18 korona, feketedagasztó 14 korona, Ausschitter és jódli 12–12 korona, ficik 8 korona. 3. Tiszta, jól szellőztethető és fűthető oly nagy hálószoba, hogy abban minden egyes munkásra 10–10 köbméter levegő jusson és minden egyes munkásnak egy ágy álljon rendelkezésére kéthetenkénti tiszta ágyhuzattal. Mosdódény: hetenkint legalább 2 tiszta törülközőt kapjon minden munkás. 4. Husvét, pünkösd és karácsonykor a munkások fele egyik nap, a másik fele másik nap teljes napon ünnepel. 5. A munkaadók kötelesek munkásszükségletüket a munkások szervezete közvetítőjéből beszerezni és a munkások szervezetének pénzbeszedőjét műhelyébe beengedni. 6. A törvényes vasárnapi munkaszünet szigorú betartása és a hetibéreket vagy a kosztpénzt a munkaszünet miatt megcsonkítani nem szabad. 7. Csak szakképzett munkást szabad alkalmazni. 8. Heti kosztpénz 12 korona, melyből a munkásnak hétköznapokon 2 Kor. 60 fillér, vasárnapokon pedig 2 Kor. 40 fillér kifizetendő. 9. Az 1884:17. t.-c. 65. §-ának szigorú betartása, melynek értelmében 16 éven alóli tanonc éjjeli munkára nem alkalmazható. 10. A mozgalomban résztvevő munkásokat megrendszabályozni nem szabad. Ezen ivünket a munkaadó a kijelölt helyen aláírja és legkésőbb folyó hó 12-ig gyűlésünk színhelyén az alulírott bizottságnak átadja. Kelt Sopron, 1903 május hó -én. Tisztelettel a Magyarországi Sütőmunkások Szervező és Szaklapbizottságának helyi szervezete. A fenti pontokat elfogadom s kötelezem magamat becsület szavammal azt pontosan betartani mindaddig, míg köztem és a munkások szervezete közt újabb megállapodás nem jön létre” („Sopron”, 1903. május 10.)

Érthető, hogy a fenti tíz pontban összefoglalt követelések a munkaadók nemtetszésével találkozhattak. A sütőmunkások hiába hívták össze gyűlésüket a Bécsi utca 7. szám alatt levő Vig paraszthoz címzett vendéglőbe és hiába vettek azon mintegy negyvenen részt, megegyezésre nem jutottak (4614/rk/, 1903. május 9.).

A sütőmunkások tovább kísérleteztek, hogy a munkaadókkal jogos követeléseik teljesítésére egyezséget köthessenek. A gyűlést május 12-re halasztották el, megválasztották az egyeztető bizottság hat tagját (4657/1903 május 10.).

A mesterekben is volt hajlandóság a munkások helyzetének javítására. Mik voltak ezek az engedmények?

„A soproni péklegények bérharca, a jelek szerint itélve, aligha fog sztrájkra vezetni. A mesterek 20% béremelést kínáltak és a munkások egyéb kívánságait is teljesítik. A vasárnapi munkaszünetet illetően a mesterek beleegyeztek abba, hogy a műhelyekben d. e. 10 órától esti 11 óráig szüneteljen a munka” – közli a „Sopron” a május 12-re összehívott egyeztetési tárgyalásról,

„...de eredményre nem vezettek, minthogy a péklegények szigorúan ragaszkodnak feltételeikhez,” („Sopron”, 1903 május 15.)

„...s így a segédek még kedden éjjel megkezdték a sztrájkot. A közönség a dologból csak annyit vett észre, hogy a megszokott formájú sütemények 101 helyett részben más alakukat kapott, de hogy bárki is ne kapta volna meg süteményét, oly esetről nem hallottunk.” – írja a Soproni Napló 1903. május 14-i számában. Ezek szerint tehát egyhetes előzetes tanácskozás után május 12-én éjjel kezdték a soproni sütőmunkások a sztrájkjukat.

A mesterek persze a sztrájkba se nyugodtak bele.

„Szerdán délelőtt Roth Gyula és Pócza István sütőmesterek panaszt tettek segédek ellen azért, mert a munkából fölmondás nélkül kiálltak. A sztrájkoló segédek a rendőrséghez megidézttetvén, ott közölték velük, hogy büntetés alá esnek, ha ismét munkába nem állnak. Esztl Rezső iparügyi biztos újra tárgyalásba bocsátkozván a segédekkel, Róth és Pócza segédei kijelentették, hogy a munkához visszatérnek. Ilyenformán alaposak a kilátások, hogy a sztrájk a munkaadók előzékenysége folytán, mellyel a segédek minden méltányos kérelmét teljesítik, még ma megszűnik.

A Heissler-féle sütődén a honvédség segített, a mennyiben kellő számú munkaerőt bocsátott rendelkezésre. Heissler szállítja a honv. főreáliskola részére a süteményeket.

A sztrájkolók a »Vig paraszt« helyiségében tanyáznak és szerdán délután még kereken megtagadták a munka felvételét. A velük való eljárás igen egyszerű lesz, a mennyiben a nem soproni illetőségűeket a rendőrség el fogja toloncoltatni” (Soproni Napló, 1903. május 14.).

A munkaadók tehát a rendőrséget is igénybe vették, hogy fenyegetéssel a sztrájk beszüntetésére kényszerítsék a munkásokat. Sőt sztrájktröket is alkalmaztak a honvédség bevonásával. A sütőlegények azonban nem egykönnyen adták meg magukat.

„A pékek sztrájkja még egyre folyik. A Sopronban alkalmazott péklegények száma 54 s ebből 32 még nem állt munkába. A 32 közül 5 soproni illetőségű és 12 családos, mely utóbbiak rendes évi lakással bírnak. Mindössze tehát csak 15-en vannak, a kik nem soproni illetőségűek és rendes kereseti forrással és lakással nem bírnak. Ezeket Nessel Károly dr. rendőrfőkapitány fölhivatta hogy szombaton d. u. 4 óráig igazolják, van-e rendes lakásuk és keresetforrásuk. A fölhivottak küldöttségileg kérték a rendőrfőkapitányt a határidőnek hétfő délutánig való meghosszabbítására, a mit Nessel dr. meg is adott, annyival is inkább, mert a munkaadók és munkások közt folynak a tárgyalások és kilátás van rá, hogy a sztrájk most már rövid idő alatt egészen megszűnik” (Soproni Napló, 1903. május 17.).

A sztrájkot nem lehetett a végtelenségig húzni. A sütőmunkásoknak nem volt meg a kitartásuk, anyagi fedezetük rá, hogy a teljes győzelemig szüneteltessék a munkát. A sztrájk azonban így is hozott némi eredményt.

„A pékek sztrájkja megszűnt. A munkások egy része a munkába állott, másik része távozott a városból. A sztrájk eredménye nagyon változatos. Van mester, a ki megadta a munkások által követelt kedvezményeket, csak a kosztpénzt nem, van viszont olyan, a ki ezt is megadta írásban, de munkásai ugyancsak írásban kijelentették, hogy e kedvezmény élvezetéről lemondanak. Az egész tehát csak arra szolgál, hogy a sztrájkot vezető központi bizottságnak port hintsenek a szemébe. Végül van olyan mester, a ki semmiben sem engedett a munkások követeléseinek és mégis visszatértek hozzá a munkások egy kis szelid rendőri nyomás alkalmazása után. A sztrájk helybeli vezetői közül azonban többen elvesztették eddigi helyeiket” (Soproni Napló, 1903. május 21.).

Ennyit sikerült megtudnunk a fennmaradt iratok és sajtóközlemények alapján a soproni péklegények sztrájkjáról. Jellemző példaként még hadd közöljünk egy kis utójátékot:

102. „A péklegények februári mozgalma idején történt, hogy Pekler Pál sütősegédet egy barátja felszólította, nem jönn-e vele Amerikába. Pekler Pál szívesen ráállott volna, de hiányzott a pénze hozzá. A korcsmában búsan tanakodtak, mitevők legyenek, a mikor Peklernek eszébe jutott, hogy majd ír Pócza Istvánnak, volt mesterének. Meg is írta neki, hogy vagy kölcsönöz neki 400 koronát, vagy pedig fel fogja jelenteni őt, – t. i. Póczát – az iparhatóságnál a vasárnapi munkaszünet megszegése miatt. Pócza haladéktalanul feljelentette Peklert, kinek a büntetőbiróság előtt kellett számolnia a tettéért... Pócza István maga sem kívánta megbüntetését... a törvényszék Peklert egy napi fogházra ítélte. Az ítélet jogerős” (Soproni Napló, 1903. aug. 2.).

Az 1903-as évi nyomdász-sztrájkról lényegesen kevesebbet tudunk, mint a pékekéről. Igaz, hogy jelentősége sem akkora, mint a pékeké volt. Hiszen – amint a rendőri összefoglalóból is láthattuk – a sütőmunkások bérmozgalma a soproni szakmára teljesen kiterjedt, a péksegédek valamennyien sztrájkba léptek, s a munkaadóktól függően vették fel a munkát egész rövid idő alatt, kérésük teljesülése után, vagy véglegesen otthagyták munkahelyüket, esetleg rendőri kényszernek engedve hagyták abba a sztrájkot. A nyomdász-sztrájk azonban csak egy üzemet érintett, ott sem valamennyi munkavállalót, hanem mindössze a szedőket.

A Soproni Állami Levéltárban erre a sztrájkra vonatkozóan nem is maradtak meg rendőrségi iratok, az események néhány részletét a sajtó tudósításaiából lehet kideríteni. Ez azonban elég megbízhatatlan, mert például a „Sopron” egyetlen cikkekében, mégpedig a nyomdatulajdonos szája íze szerint foglalkozik a sztrájkjal:

„Sztrájk. A lapunkat kiállító Romwalter cég szedő személyzete szerdán délben váratlanul abbahagyta a munkát. Csütörtökön d. e. a cég tulajdonosa munkásaival tárgyalásba bocsátkozott. A tárgyalás az iparhatóság előtt folyt le, ahol annak rendje és módja szerint létrejött az egyezés és a munkások kötelezték magukat, hogy délután újból munkába állanak. A munkások azonban nem tartották be az egyezséget és újabb követelésekkel állottak elő, amelyeket a cég megadott és bevárván a törvényes időt, tegnap délután a munkásokat elbocsátotta, megtevén egyúttal a szükséges lépéseket, hogy az eltávolított szedőinasok hatóságilag visszahozassanak és csábítók a méltó büntetést elvegyék” („Sopron”, 1903. december 11.).

A híradás sántít, s ezt rögtön észreveszi, aki csak egy kicsit is ismeri a nyomdász szakmát. A nyomdászok voltak már ebben a korai időben is a legszervezettebbek, kollektív szerződéssel dolgoztak, s ha a

tulajdonossal megegyeztek a békéltető tárgyalások során, akkor minden bizonnyal be is tartották az egyezséget. S ha – mint ebben az esetben történt – mégsem álltak munkába, annak komoly oka lehetett. Az ok minden bizonnyal az volt, hogy a tulajdonos a kollektív szerződést megszegte.

Ezt a feltevést igazolja a konkurrens soproni lap híradása a Romwalter nyomdában kitört sztrájkról:

„Nyomdászsztrájk. A Romwalter-féle soproni nyomdavállalat szedői, számszerint 12-en szerdán délben abbahagyták a munkát. A sztrájkra a vállalat főnökének az az eljárása adott okot, hogy a jelenleg érvényben lévő díjazási tarifát a szedők a jövő évi márczius hó 1.-ére írásban felmondták, mire Romwalter mintegy válaszul a szedők felmondására, négy leánytanonczt állított munkába, holott már ezidő szerint is 12 fiu tanonczt foglalkoztatott s így az érvényben lévő és általa is elfogadott és aláírt árszabálynak a tanoncok számára vonatkozó részét megsértette. A sztrájk humoros színezetet 103nyert azáltal, hogy a 12 fiutanonc is szolidaritást vallott a segédekkel s nehogy a nyomdatulajdonos a rendőrséggel kényszeríttesse őket munkára, testületileg Győrbe utazták, majd mikor Romwalter nesztét vette otlétüknek, továbbmentek. Csütörtökön délelőtt egyezkedési tárgyalás folyt Nessel Károly dr. rendőrfőkapitány előtt, aminek azonban nem lett meg az eredménye, mert a sztrájkoló szedők a Romwalter által időközben fölfogadott öt idegen szedő elbocsátásához ragaszkodtak, mibe Romwalter nem egyezett bele, bár az öt szedő közül három már abbahagyta a munkát” (Soproni Napló, 1903. december 13.).

Mindenesetre így már másként látjuk a sztrájk kitörésének okát. Romwalter, a cégtulajdonos nem engedett, a szedők sem. A munkások a közvélemény nyomására akarták a tulajdonost engedékenységre bírni. Ezt a célt szolgálta legalábbis az a Nyílt levél, amelyet a Soproni Naplóban közzétettek, s amely a tulajdonos munkásellenes, szervezetség-ellenes magatartását teljes rútságában elének tárja:

„Nyilttér. Néhány igaz szó Sopron város nagyközönségéhez.

Egy hete immár, hogy az áldatlan harc a Romwalter-féle könyvnyomdában tart, – egy hete már, hogy munkás és munkaadó egymással hadilábon állanak. Midőn ezt konstatáljuk, szükségét érezzük annak, hogy a nagyközönséget az ügy igaz állásáról informáljuk.

December 1-én nyujtották át Sopron város nyomdászai főnökeiknek az eddigi bérmeg egyezés felmondását, melyben tudtukra adták egyuttal, hogy annak idején, ha a lejárat határidő, – 1904 március 1. – közeledik, egy memorandum alakjában lesznek bátrak a főnök urak elé járulni követeléseikkel.

Sopron város nyomdász-főnökei, Romwalter kivételével, mind tudomásul vették a felmondást és nyugodtan várják, míg munkásaik követeléseikkel eléjük járulnak. Csupán Romwalter urnak volt sürgős a dolga, hogy magához kérette 4 legidősebb munkását, kik előtt kijelentette, hogy vagy meghosszabbítják az eddigi megállapodást újból, vagy szedő lányokat állít munkába, kiket majd márciusig a szedés mesterségére kitanít, s ezen követelése elfogadására 8 napi határidőt adott.

A munkások összejöttek tanácskozni, s miután Romwalter ur maga is elismerte, hogy tényleg nagyon drága a város, egy esetleges egyezés változástól el nem állhatnak, mit Romwalter ur tudomására is hoztak.

Erre Romwalter ur azzal felelt, hogy az aláírásával magára nézve kötelező árszabályt, melyet már egyszer úgy is megszegett – mert abban ki van kötve, hogy minden 3 szedő után 1 tanonc alkalmazható – újból áthágta, amennyiben 10 segéd mellé 12 fiut, most pedig újból december 9-én, szerdán reggel 4 szedő lányt tanonczul alkalmazott.

Aránylag egy szakmánál sincs annyi munkanélküli, mint éppen a nyomdászoknál, s így kötelessége volt az

ott álló többnyire családos munkásnak, miután a szépenkérés nem vezetett eredményre, a legvégsőre, a sztrájkra gondolni.

S tart a sztrájk tovább, mert Romwalter ur nem akar elállni attól, hogy lányokat nem alkalmaz, mert ő a békéltető tárgyalás folyamán bár hozzájárult, hogy a 121. számú házban nem alkalmaz lányokat szedőkül, de hogy privát lakásán ne rendezhessen be helyiséget, hol a lányok tanulhatnának, az ellen tiltakozott. Ezzel ismét csak ki akarta játszani a munkásokat.

Most már nem marad más hátra, mint kitartani igazunk mellett. A város nagyérdemű közönségéhez fordulunk erkölcsi támogatásért! Ne dolgoztasson, se ne fogadjon el senki Romwalter nyomdájából mindaddig nyomdai 104terméket, míg ő becsületes munkásaival ismét meg nem egyezik. Többnyire mind családapák, kik családjaik jövő boldogságáért küzdenek. Támogassák őket igaz küzdelmükben!

Sopron, 1903 december hó 15.-én

A Romwalter nyomda sztrájkban álló személyzete”

(Soproni Napló, 1903. december 17.)

A nyomdász-sztrájk végét nem ismerjük, nem tudjuk, hogy sikerült-e a végén Romwaltert megegyezésre, s munkásellenes magatartásának megváltoztatására bírni. Mindenesetre a következő év márciusában sikerült Romwaltert is rákényszeríteni az új kollektív szerződés elfogadására.

„Megerszűnt sztrájkmozgalmak. A nyomdatulajdonosok szedőkkel három évről három évre március 1.-én kötik meg az árszabályszerződéseket. Mondanunk is felesleges, hogy a szedőszemélyzet ilyenkor mindig újabb és újabb követelésekkel lép elő. Így az idén a bér heti minimális összegét 24 koronában való megállapítását követelték, továbbá a szedési tarifának a felemelését, valamint azt, hogy a felszabadult inast 18 korona heti bér mellett köteles a munkaadó egy évig tartani. A szedők, hogy követeléseiknek nagyobb nyomást adjanak, rendszerint sztrájkmozgalmakat insceniroznak. Sopronban azonban a munkaadók és a szedők közötti tárgyalások, mint örömmel értesülünk, eredményre vezettek. A munkások és munkaadók közös engedmények után aláírták az árszabályt. Csak a Török és Kremszner-féle nyomda tulajdonosai félreértés következtében nem akarták kezdetben aláírni a megállapodásokat, épp ezért ennek a nyomdának a személyzete tegnap sztrájkba állott. A nap folyamán megtartott tárgyalások azonban eredményre vezettek és ma már ennek a nyomdának a személyzete is felvette újból a szedővasat, hogy 1906 március 1-éig (ezuttal csak két évig), amennyiben a megállapodások pontosan betartatnak nyugodtan tovább dolgozzanak és ez idő alatt új tarifán törjék a fejüket” („Sopron, 1904. március 2.).

Ha már a nyomdászok eme egynapos megmozdulását ismertettük, térjünk át egy másik 1904-ben lefolyt sztrájkra, amely azonban nem soproni, hanem országos jellegű volt. Csak egész kis részben érintette a várost, amennyiben a soproni-pozsonyi vasút dolgozói csatlakoztak az országos vasutas sztrájkhoz.

„...Az állami kezelés alatt álló soproni-pozsonyi vonalon az alkalmazottak tegnap reggel 7 órakor jelentették be a sztrájkot. Vonatindulás előtt megjelent a MÁV személyzete Willingstorffer állomásfőnöknél, ahol kijelentette, hogy a vonatot el nem viszi. A személyet erre a vasuti vendéglőbe ment és ott töltötte az egész napot...” („Sopron”, 1904. ápr. 22.).

Egyedül a MÁV vonalon szünetelt a forgalom, mert

„...A cs. kir. szab. déli vaspályatársaság és a győr-sopron-ébenfurti vasut menetrend szerint közlekedtetni

vonatait...” (Soproni Napló, 1904. április 21.). Valóban nem túlságosan érintette Sopront a vasutas sztrájk:

„...A mi városunkat a vasuti sztrájk meglehetősen érintetlen hagyta. Az összeköttetést az ország szívével és a külfölddel a déli vasut tartja fenn...” („Sopron” 1904. ápr. 24.).

Ha a várost nem is érintette túlzottan a sztrájk hatása, a MÁV-nak azonban tetemes kárt okozott.

„...a sztrájk hónapjában 2,436.730 koronával csökkent a MÁV bevétele, ami százalékban kifejezve 16,3%. Ugyan-e hónapban ...a déli vasút 1.1, a győr-sopron-ebenfurti vasut pedig 4.2 százalék bevételi emelkedést ért el... (Soproni Napló, 1904. június 12.).

105Érdekes itt megjegyezni, hogy bár a déli vasút dolgozói körében volt mozgolódás és sztrájk, a GYSEV-en azonban csupán két alkalommal sztrájkoltak, mégpedig 1919-ben és 1956-ban.

Még egy sztrájkot meg kell említenünk. Ez ugyan nem Sopronban tört ki, hanem a megyében. Egyike volt a mezőgazdasági munkások megmozdulásának.

„Az aratók sztrájkja. A Berg Miksa báró nagybérő földszigeti uradalmán az elmúlt napokban az arató munkások lázongani kezdtek. Mint a vizsgálat megállapította, néhány idegen vidékről e tájakra került munkás izgatott, miért is az izgatókat eltoloncolták. Ezzel a régi rend helyreáll” („Sopron”, 1904. júl. 27.).

Mint az elmondottak is bizonyítják, ez az év, 1904 meglehetősen csendes volt Sopronban – az ország többi részéhez viszonyítva. Az azonban mindenesetre túlzás, amit a rendőrfőkapitányság jelentett a város szocialisztikus mozgalmairól:

„Városunk területén szocialisztikus irányu munkásmozgalmak az elmúlt 1904 évben elő nem fordultak, minek okát részben az egységes vezetés hiányában, részben pedig abban kell keresnünk, hogy városunkban a gyári ipar fejletlensége folytán a gyári munkások nagy számban nincsenek. Szociális színezetű munkásforrongások és zavargások az elmúlt évben elő nem fordultak. ... Sztrájkmozgalmak városunk területén az elmúlt 1904 évben egy esetben sem voltak észlelhetők” (319/rk/905.).

Kétségtelen, hogy 1903-hoz viszonyítva a munkásmozgalom – legalábbis, ami a sztrájkokat illeti – nem volt jelentős, de ha nem is több, egynapos részleges nyomdász-sztrájkjal találkozunk és a vasutasok megmozdulása is sztrájkra szólított néhány soproni lakost.

A soproni villamos első útjára indul 1899 körül

1962. XVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Tirnitz József: Sopron vármegye parasztságának és agrárproletariátusának szociális helyzete a Horthy-korszakban – egykorú jelentések tükrében

106 Tirnitz József: Sopron vármegye parasztságának és agrárproletariátusának szociális helyzete a Horthy-korszakban – egykorú jelentések tükrében

1919: „Sopronmegye dolgozó népe a legnagyobb lelkesedéssel teszi a magáévá a kommunista állam programját. A föld szegényei lerázták magukról azt a gyalázatos uralmat, mely mindeddig rabszolgasorban tartotta őket. A proletárok ezrei reggeltől estig kint vannak a májusi mezőkön és Sopronmegye népe még sohasem dolgozott olyan kedvvel, mint ezen a tavaszon. Mindenfelé lázasan folyik a munka, a föld a proletároknak terem, a föld proletárjaié lesz már az idei nyár és ősz...”¹⁽¹⁾

A tanácsköztársaság leverése után azonban „...a tanácsköztársaság által kiadott összes rendeletek, melyek alapján a földbirtokok tulajdonba vétettek, hatályon kívül helyeztetnek. Ebből folyólag minden birtokos haszonbérlet, vagy ezek jogutódai illetve meghatalmazottai tartoznak gazdaságaikat átvenni, azok vezetéséről, a termelés folytonosságának biztosításáról gondoskodni...”²⁽²⁾ Ez meg is történt. Hogy ezután a vármegye szegényparasztsága és nincstelenjei milyen anyagi körülmények, milyen szociális viszonyok között éltek, azt bizonyítsák azok a mozaikszerűen összeállított egykorú jelentések, amelyek elfogultsággal egyáltalán nem vádolható vármegyei tisztviselők tollából származnak.

A csornai járási főszolgabíró 1920. okt. 1-én jelenti az alispánnak: „A nulla lisztet egyáltalán nem viszik el, mert a szegényebb nép nem képes megfizetni, helyette pedig más lisztet nem kapnak. Így tehát fejkvótájukat sem kaphatják meg.”³⁽³⁾

Sopron vm. tisztifőorvosának jelentése 1922. aug. 10-én: „...A vérhas Rábakecöl község területén Miklósmajorban 11 esetben mutatkozott, illetve járványszerűen lépett fel. Ezen megbetegedések főleg a majorban elhelyezett idegen mezei munkások között jelentkezett (!), ... a túlszűfolt helyiség 64 egy helyiségben, a betegség terjedését elősegítette...”⁴⁽⁴⁾

A soproni járás főszolgabírájának jelentése 1922. okt. 2-áról: „...Az ellátatlanok körében nagy elégedetlenség tapasztalható, mert a kilátásba helyezett 6 kg. fejadag helyett alig 1.5 kg-ot kapnak. – Az ellátatlanok kataszterének revíziója nem fogja meghozni a remélt létszámcsökkentést. – A tél folyamán egyre szaporodó munkanélküliekkel ezeknek száma – ép ellenkezőleg – emelkedni **107**fog. – Alig remélhető, hogy a Nyomorenyhító mozgalom ezeknek ellátását biztosítani tudná.”⁵⁽⁵⁾

A csornai járás főszolgabírájának 1924. márc. 6-án kelt jelentése: „...A kihágási ügyekben a múlt évihez viszonyítva emelkedés mutatkozik, aminek oka az iskolamulasztási kihágások nagy száma, ugyanis az iskolába járó szegényebb gyermekek sokszor ok nélkül, de igen sokszor ruha és cipőhiány miatt iskolába nem mennek..., nem egy esetben községi bizonyítvánnyal igazolja a szülő azt, hogy gyermekét azért nem tudja iskolába járatni, mert képtelen neki cipőt vagy ruhát szerezni...”⁶⁽⁶⁾

A csornai járás főszolgabírájának 1924. ápr. 3-i jelentése: „...Az előljáró választások minden rendzavarás nélkül történtek meg, csupán Dör és Rábatamási községben folyt le némi zavaró körülmény, amennyiben ezen 2 községben a bírói állásra más egyén jelölését akarták kieroszakolni, mint akiket a bírói állásra kandidáltam. Minthogy a nép ugynevezett kívánságáról előzőleg senki nálam kérelmet elő nem terjesztett, hanem a választás alatt mintegy erőszakkal akarták véleményüket, illetve kívánságukat érvényesíteni, azt figyelembe nem vettem s a szavazást a jelöltekre megejtettem...”⁷⁽⁷⁾

A soproni járás főszolgabírájának 1924. jún. 1-i jelentése: „...A nagylozsi napszámosok panaszt emeltek a környék uradalmi ellen, mert kevés napszámot fizetnek és ennek hatósági megállapítását kérik. A férfiak 4 kg., asszonyok 3 kg. és gyermekek 2 kg. búzának árát kapják napszám fejében...”⁸⁽⁸⁾

A kapuvári járási főszolgabíró 1924. szept. 5-i jelentése: „...Nagyszámban lesznek olyan munkások és törpebirtokosok, akiknek a tél közepéig keresményük és terményük elfogy. Ezekre nézve a következő tél katasztrófát jelent, mert munka alkalom nincs s így keresetre kilátásuk sincsen...”⁹⁽⁹⁾

A soproni járás főszolgabírájának 1928. jan. 2-i jelentése: „...A mezőgazdasági munkálatok megszűnése és az ipari vállalatoknál keresztülvitt üzemredukció járásom egyes községeiben a munkanélküliek számát lényegesen megnövelte...”¹⁰⁽¹⁰⁾

Sopron vm. gazdasági felügyelőségének 1928. febr. 7-i jelentése: „Munkaszerződések az aratási munkálatokra vonatkozó lekötése folyamatban van... A szerződésekben szereplő munkabérek a normális viszonyoknak megfelelnek és a munkásoknak szerény, egyszerű megélhetési feltételeket biztosítanak.”¹¹⁽¹¹⁾

Sopron vm. gazd. felügy. 1928. ápr. 10-én kelt jelentése: „...A mezőgazdaság munkásszükséglet az aratás és cséplésre a legnagyobb részben fedezve van... Munkát kereső mezőgazdasági munkások körében csupán Horvátzsidányban, Peresznyén és Nagylozson maradt szerződés nélkül mintegy 158 pár arató...”¹²⁽¹²⁾

Sopron vm. gazd. felügy. 1928. nov. 6-án kelt jelentése: A jégkárosult községek lakócai között őszi

vetőmagvak kiosztására került sor: „Kiosztatott: 12 községben 1017 károsultnak 2022.3 mm. buza és 1531.16 mm. rozs. A buza átlagára 100 kgrként minden költséggel, fuvardíjjal együtt 30 P. 33 fillér, a rozsé: 28 P. 31 fillér. – Az ár kissé magas, de ennek ellenében az eszterházi, nagygyeresdi, a peresztegi, tormáspusztai, dasztifalui uradalmak elsőrendű gabonáját osztottam [108](#)ki és tekintettel arra, hogy a vetés a maga idejében jól megmunkált földbe került, bízom benne, hogy kielégítő terméshozammal fogja a magas beszerzési árát visszafizetni.”[13\(13\)](#)

Sopron vm. gazd. felügy. 1931. jan. 4-i jelentése: A mezőgazdasági munkák kevesbednek, „...ezzel elkövetkezett a mezőgazdaságban is a munkanélküliség... – Egyre több munkás és cselédember keresi fel irodámat munkát kérve és alkalmazásba való helyezést. Sajnos nem teljesíthetem kérésüket, mert az általános válság, pénztelenség miatt a gazdaságok is apasztják a cselédek számát...”[14\(14\)](#)

Sopron vm. gazd. felügy. 1931. aug. 12-én kelt jelentése: „...Indokolt és szükséges, hogy a gazdaságok a saját beléletükben a legszigorúbb takarékossgot érvényesítsék, de itt figyelmeztetni kell arra, hogy túlhajtott takarékossg, különösen a munkabérek terén és a hasznos beruházások elhagyásával, a munkanélküliséget fogja szaporítani, ami igen súlyos következményekkel járhat... A gazdák legalább a minimális életszükségeit biztosítsák munkásaiknak, kik a súlyos helyzetben lévő munkaadók iránt teljes megértéssel és bizalommal vannak. Minden törekvésünk az legyen, hogy ez a megértés és bizalom ne változzék reménytelen csüggedéssé, ami a lelkiismeretlen izgatónak könnyítené meg munkáját.”[15\(15\)](#)

Sopron vm. gazd. felügy. 1932. márc. 8-án kelt jelentése. „...A munkásviszonyok: az elmúlt hónapban rosszabbodtak, amennyiben az erős fagy miatt külső munkát, különösen földmunkálatokat, ami a nélkülöz és nehéz sorban élő gazdasági munkásoknak kereseti lehetőséget nyújtott – alig lehetett végezni. Az Esterházy hitbizományi uradalom hanyagsági gazdaságában a vízlevezető árkok tisztításával és új árkok ásásával a szomszédos községek erre vállalkozó munkásságának tűrhető és kielégítő keresetet nyújtott. Ugyancsak a Rábaszabályozási Társulat a nagy csatornatisztogatásával tekintélyes munkaalkalmat ad, sajnos azonban olyan alacsony munkabéreket fizet, amelyek mellett a munkások alig-alig keresik meg a legminimálisabb élelmiszerre szükséges összeget.”[16\(16\)](#)

Sopron vm. gazd. felügy. 1932. ápr. 12-én kelt jelentése. „...A munkásviszonyok keveset javultak, munkaalkalom még kevés. A még mindig tartó súlyos gazdasági helyzet, a cukorrépatermelés újabb csökkentése, valamint a nagycenki Cukorgyár Rt. igen belterjesen kezelt és számos munkaalkalmat adó gazdaságainak felparcellázása következtében, vármegyénkben is jelentkezik a gazdasági munkanélküliség. A csepregi járásban Bük és környékén, továbbá Vitynéden, Himódon, Kapuváron több száz munkanélküli van, akiknek nem sikerült sem aratási, sem sommás szerződést kötni.”[17\(17\)](#)

Sopron vm. gazd. felügy. 1932. jún. 8-án kelt jelentése: „...A gazdasági munkásviszonyok az elmúlt hónapban nem a legjobbak voltak. A szárazság miatt rosszul kelt répavetések kevés munkáskéznek adtak foglalkozást, amihez hozzájárul gazdáink nagyfokú pénztelensége. Emiatt a gazdasági napszámosok kereseti lehetősége igen gyenge volt és több helyről súlyos panaszok érkeztek a munkát kereső napszámosok részéről. Sajnos azonban, hogy elhelyezni őket nem tudtuk, mert minden számba vehető uradalom el van halmozva munkásokkal, [109](#)akiknek foglalkoztatása az elmúlt hónapban sok gondot és kiadást okozott, úgy, hogy újabb jelentkezőket képtelenek voltak befogadni.”[18\(18\)](#)

A soproni járás főszolgabírájának 1932. júl. 4-i jelentése. „...A mai súlyos gazdasági helyzet közepette, mint aggasztó tünetre kell rámutatnom a munkanélküliségnek Sopront környező községekben való állandó szaporodása. Különösen Sopronbánfalva, Fertőrákos és Kópháza községekben emelkedett nagyobb

mértékben az utóbbi időben a munkanélküliek száma. S ezt az amúgy is súlyos helyzetet még fokozta Sopron város vezetőjének intézkedése, mellyel felhívta a városi építkezési vállalkozókat, hogy a vidéki munkásokat bocsássák el s azokat a városi munkanélküliekkel pótolják. Sopron városának ezen mivel sem magyarázható, minden jogi és erkölcsi alapot nélkülöző rendelkezése folytán az egyes építési vállalatoktól s városi üzemekből 166 járásombeli munkás lett elbocsátva mind olyanok, akik ezideig állandóan Sopronban találtak munkaalkalmat s keresetüket is legnagyobb részben Sopronban költötték el. Az elbocsátott munkások Ágfalva, Sopronbámfalva, Fertőrákos, Kópháza, Harka és Balf, tehát Sopront közvetlen környező községekből valók.”¹⁹⁽¹⁹⁾

Sopron vm. gazd. felügy. 1932. júl. 12-én kelt jelentése. Sopronkövesd községből, a munkanélküli gazdasági munkások közül 15 családos munkást sikerült a nagycenki Cukorgyárnál cséplési munkára elhelyezni.²⁰⁽²⁰⁾

Sopron vm. gazd. felügy. 1933. jan. 10-én kelt jelentése: „...A munkabérek kevés munkaalkalom és túlzott munkáskínálat folytán alacsonyok voltak. Az 1933. évi aratási és cséplési munkálatok biztosítására irányuló munkaszerződések megkötése csak e hóban veszi kezdetét. Ezeknek megkötésénél számolnunk kell a szociáldemokrata mozgalomnak vármegyénk mezőgazdasági munkássága körében is tapasztalható térfoglalásával, ill. ennek hatásával. Bízom azonban munkásságunk józanságában, de főként bízom munkaadó birtokosaink részéről eddig is tapasztalt méltányos és saját érdekeiket is mindig szem előtt tartó magatartásában... A mai igen súlyos és nehéz időkből, mikor az anyagi válság lelki válságot hozott létre, egyformán kötelessége úgy a munkások vezetőinek, mint a munkaadóknak mindent elkövetni arra nézve, hogy a munkás a jól végzett munkáért a minimális megélhetését biztosító munkabérét elnyerhesse és a nehéz megélhetés fölött érzett elkeseredése elfajulásokra ne vezessen.”²¹⁽²¹⁾

Sopron vm. gazd. felügy. 1933. febr. 9-én kelt jelentése: „...A gazdasági munkásviszonyok némileg rosszabbodtak, mert az időjárás miatt egyideig szüneteltek a különféle erdei munkák... A munkaalkalom csökkenése és a munkáskínálat emelkedése folytán természetesen a munkabérek is alacsonyok voltak. – A folyó évi aratási és cséplési szerződések kötése folyamatban van... az uradalmak általában a tavalyi feltételek mellett adják ki a szerződéseket, mégis azzal az eltéréssel, hogy a készpénzjárandóságot kb. 10%-kal csökkentik... A mai súlyos időkből Sopron vármegye munkaadói fejlett szociális érzéküknek és a munkásság iránt érzett megbecsülésüknek dícséretes tanujelét adják, viszont a munkásság józan gondolkodású része is teljes mértékben megérti az idők követelményeit és ha küzdelmes, lemondásos élet árán is, de elkeseredés nélkül végzi kötelességét.”²²⁽²²⁾

110Sopron vm. gazd. felügy. 1933. márc. 9-én kelt jelentése: „...A gazdasági munkásviszonyok a munkaalkalmak további csökkenése folytán ismét rosszabbodtak.”²³⁽²³⁾

Sopron vm. gazd. felügy. 1933. ápr. 19-én kelt jelentése. „... meg kell emlékezni a vármegyénkben eddig ismeretlen mezőgazdasági munkanélküliségről. A nehéz gazdasági viszonyok minden gazdát a termelési költségek apasztására kényszerítenek, a mi leghamarabb a kevesebb szakmányos és napszámos használatában jut kifejezésre. – Ennek folyamánya, hogy megyénkben is van... szerződés nélküli mezőgazdasági munkás. Számuk összesen: 800–1000-re tehető. – Elhelyezésük érdekében az összes uradalmakat ismét felkértem, hogy ha csak tehetik vegyenek fel még 10–12 pár munkást, adjanak foglalkozást és kenyeret nekik, mert a tétlenül ülő és éhező munkás ember könnyű prédája lesz a felforgató eszméket hirdetőeknek, akik mindenütt akadnak... és lehetetlennek tartom, hogy ne tudnának azoknak a f. évben is adni munkát és ha munkát adhatnak, azért fizessenek terménnyel, ha pénzüik nincsen, mert ez is

jobb a semminél és a jóllakott ember, mégha a külsőre rongyos is, már nem veszedelmes.”[24\(24\)](#)

Sopron vm. gazd. felügy. 1933. máj. 9-én kelt jelentése: „...Mezőgazdasági munkásviszonyok a répakapálás megindultával javultak, bár még mindig vannak községek (Bük, Cseprek, Himod, Csorna, Szany), ahol vannak munkanélküli munkások. Ez részben annak is tulajdonítható, hogy a városból kiszoruló és munkanélküli gyári munkások és iparoslegények hazajöttek a falura és ezek is szaporítják a foglalkozásnélküliek számát...”[25\(25\)](#)

Sopron vm. gazd felügy. 1933. júl. 13-án kelt jelentése. „...Az aratómunkások elhelyezésénél nagyobb baj azoknál a tehetősebb kiscgazdáknál van, akik eddig aratásra szoktak alkalmazni munkásokat, de a mai pénztelenség mellett minden munkát igyekeznek sajátmaguk, családtagjaik segítségével elvégezni és így az ezeknél azelőtt elhelyezkedni tudó napszámosok egy része nyári kereset nélkül maradt. Ennek enyhítése érdekében ... minden alkalmat felhasználunk arra, hogy a tehetősebb gazdákat felvilágosítsuk ennek az eljárásnak rájuk is kiható veszélyére, mert a dolgozó munkás a társadalmi rend szempontjából nem veszélyes, de ha munka nélkül marad és elkeseredetten tölti idejét, könnyen juthat a felforgató eszmék hatása alá. Ennek elkerülése pedig minden embernek nemcsak hasznára válik, de nemzeti szempontból is első kötelessége...”[26\(26\)](#)

Sopron vm. gazd. felügy. 1934. febr. 6-án kelt jelentése: „...A mezőgazdasági munkásviszonyok változatlanok, munkaalkalom csak az erdők közelében fekvő községekben volt. – A gazdák jégvermek töltését, a trágyahordást, teregetést, faszállítást és magtári munkákat részben maguk végzik, részben éves cselédjeikkel végeztetik...”[27\(27\)](#)

Sopron vm. gazd. felügy. 1934. márc. 6-án kelt jelentése. „...A munkásviszonyok az előző hónaphoz képest nem változtak, munkaalkalom alig volt...”[28\(28\)](#)

Sopron vm. gazd. felügy. 1934. máj. 8-án kelt jelentése: „...A vármegyében az összes mezőgazdasági munkások száma 8057, ezek közül az elhelyezetlenek száma még mindig meghaladja az ezret...”[29\(29\)](#)

111Sopron vm. gazd. felügy. 1934. jún. 12-én kelt jelentése: „...A munkanélküliek száma csökkenőben van. Sokan találtak munkát a megszállott Nyugatmagyarországon és remélhető, hogy aratás idejére a többiek is munkához jutnak egyes nagyobb gazdáknál, amivel a téli kenyérre valót szűkösen megkereshetik...”[30\(30\)](#)

Sopron vm. gazd. felügy. 1934. szept. 12-én kelt jelentése: „...A mezőgazdasági munkásviszonyok a múlt hónaphoz képest rosszabbodtak, amennyiben az aratási és cséplési munkálatok befejezése után ismét több mezőgazdasági munkásnak nincs foglalkozása. A mezőgazdasági munkanélküliek számának emelkedése azonban csak viszonylagos, mert a mezőgazdasági üzemben tulajdonképpen munkanélküliség nincs, mert az arató és cséplőmunkások, valamint a különböző idénymunkások aránylag rövid idő alatt teljesített nagy munkával hosszabb időre szerzik meg az életfenntartáshoz szükséges keresetüket. A jelenleg munka nélkül lévők számát az is emeli, hogy Ausztriából sok munkás jött haza, mert lejárt útlevelüket nem hosszabbítják meg...”[31\(31\)](#)

Munkásjelvény (1919)

Sopron vm. gazd. felügy. 1934. dec. 11-én kelt jelentése: „...A munkaalkalom november végén erősen csökkent, ez azonban normális jelenség, mert a mezőgazdaságban, ebben az időszakban, mindig kevés a napszamos munka. A mezőgazdasági munkások a nyár és az ősz folyamán kerestek annyit, hogy téli megélhetésük biztosítva van, annál is inkább, mert ebben az évben jó burgonyatermés volt...”³²⁽³²⁾

Sopron vm. gazd. felügy. 1935. ápr. 6-án kelt jelentése: „...A mezőgazdasági munkásviszonyok március hóban nem változtak lényegesen, mert a napszám és munkaalkalom is igen kevés volt...”³³⁽³³⁾

Sopron vm. gazd. felügy. 1935. máj. 7-én kelt jelentése: „...A munkaszerződések megkötését a képviselőválasztások késleltették, helyenként károsan befolyásolták. A sopronmegyei uradalom ugyan a választásból kifolyólag nem éltek retorzióval, a kisebb gazdák közül azonban sokan mereven elzárkóznak ¹¹² azoknak a munkásoknak alkalmazása elől, akik nem velük együtt szavaztak. Ezeknek a munkásoknak elhelyezése még gondot okoz...”³⁴⁽³⁴⁾

Sopron vm. gazd. felügy. 1935. jún. 12-én kelt jelentése: „...A munkásviszonyok tekintetében annyiban javult a helyzet, hogy az aratási és cséplési munkálatokat sikerült kizárólag helybeliek részére biztosítani... Csak Horvátzsidány, Bö, Bük és Bősárkány jegyzőségei területén vannak munkanélküliek, akik az új osztrák munkásrendelet miatt kiszorultak az ausztriai nyári munkaalkalmakból. Bősárkányból a mosonmegyei Frigyes Főhercegi Uradalomba jártak a munkások, de a helybeliek kizárólagos alkalmazására irányuló elvet ott is olyan szigorúan hajtották végre, hogy a bősárkányiak a szerződésből kimaradtak...”³⁵⁽³⁵⁾

Sopron vm. gazd. felügy. 1935. aug. 5-én kelt jelentése: „...A betakarítási és cséplési munkáknál a mezőgazdasági munkások foglalkoztatva voltak, ezzel a téli kenyérszükségletüket nagy részben megkeresték. Nagyobb baj azonban az, hogy a szárazság miatt a bab, burgonya és tengeri termés nagyon gyenge az egyetlen hizláló takarmánya – így, ha ez nem terem – zsírszükségletét nem tudja fedezni a szegény munkásnép...”³⁶⁽³⁶⁾

Sopron vm. gazd. felügy. 1935. okt. 10-én kelt jelentése: „...Kapuvár, Bősárkány és Bük községekben volt átmenetileg számbajöhető munkanélküli...”³⁷⁽³⁷⁾

Sopron vm. gazd. felügy. 1936. jan. 7-én kelt jelentése. „...A mezőgazdasági munkák szünetelésével a munka alkalom csupán az erdei munkákra szorítkozik, itt azonban a mezőgazdasági munkásságnak csak kis része tud elhelyezkedni, a nagyobb rész kereset nélkül van...”[38\(38\)](#)

Sopron vm. gazd. felügy. 1936. febr. 11-én kelt jelentése: „...A mezőgazdaságban a munka alkalom nagyon kevés. Trágya hordásnál, erdei munkáknál és egy-két gazdaságban árkolási munkáknál volt kisebb csapat mezőgazdasági munkás foglalkoztatva...”[39\(39\)](#)

Sopron vm. gazd. felügy. 1936. márc. 11-én kelt jelentése: „... Napszámos munka nagyon kevés akadt, csupán a jég vágás és annak betörésénél voltak a mezőgazdasági munkásaink pár napig foglalkoztatva...”[40\(40\)](#)

Sopron vm. tisztifőorvosának 1937. febr. 11-én kelt jelentése: „...A hó végén a nyilvántartott tüdőgumókórosok száma 88, ami bizony ismét növekedést mutat az előző hónapokhoz képest. Ez a hónapról-hónapra növekvő szám csak részben mutat arra, hogy talán erélyesebb és pontosabb a felkutatás munkája, nagyobb részben azonban mégis inkább a socialis viszonyok rosszabbodása, a lakosság táplálkozásának elégtelenségére és egyoldalúságára, a ruházkodás hiányos voltára és az ezzel kapcsolatban létrejövő lecsökkent szervezeti ellenállóképességre vezethető vissza...”[41\(41\)](#)

Sopron vm. gazd. felügy. 1939. ápr. 7-én kelt jelentése: „...Munkásviszonyok: a kedvezőtlen idő következtében, a hó folyamán a mezőgazdaság igen kevés munkást alkalmazott, illetve foglalkoztatott. Így sok volt a kereset nélkül álló mezőgazdasági munkás...”[42\(42\)](#)

[113](#)Sopron vm. gazd. felügy. 1940. ápr. 7-én kelt jelentése: „...Szerződés nélkül maradt nagyobb számú mezőgazdasági munkás van még Himod, Cirák és Horvátzsidány községekben...”[43\(43\)](#)

A csornai j. főszolgabíró 1940. nov. 4-én kelt jelentése: „...A rossz termés eredményre, továbbá számos napszám munka kényszerű kimaradására visszavezethető kisebb munkabér keresetre való tekintettel a munkásosztálynál itt-ott már jelentkeznek az inség jelei...”[44\(44\)](#)

A csornai j. főszolgabíró 1940. dec. 3-án kelt jelentése: „...A munkaalkalom hiánya növekvőben van, minek eredményeképpen máris jelentékeny számú a munkanélküli...”[45\(45\)](#)

Sopron vm. gazd. felügy. 1943. dec. 1-én kelt jelentése: „...A mezőgazdasági munkásoknál helyenként előfordul, hogy az őszi munkákat az időjárás rosszabbra fordulásával, megfelelő lábbeli hiánya miatt a munkások nem tudják vállalni...”[46\(46\)](#)

*

1959. március hó 6-ával megtörtént Győr-Sopron megye mezőgazdaságának szocialista átalakulása:

„...Ilyet még nem látott ember a Kisalföldön, a sokorói hegyek alján, a Rábaközben, a Szigetközben, a Tóközben, a Hanság vidékén, Sopron hegyei alatt. Csak most láthat ilyet, amikor falun is eltűntek a régi korhadt korlátok, keretek, amelyek keresztbe-kasba hasogatták a drága föld testét, amelyek szétválasztották, egymás farkasává tették a kisebb-nagyobb földdel bíró embereket, kicseleztek, kicseleztek, kicsinyessé tették a gondolkodásukat, s majd, hogy nem kizárták az emberek munkáját megkönnyítő gépeket. Köszöntjük az új korszakot, az új korszak új embereit, meggyénk szövetkezetekbe tömörült parasztságát...”

A közös munka szinte ég már a sok-sok szövetkezeti paraszt kezében, sok helyen szántanak, vetnek, fejtrágyáznak, építenek...”⁴⁷⁽⁴⁷⁾

1962. XVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / B. Thomas Edit: Dorffmaister freskók a szombathelyi püspöki palota „sala terrena”-jában

114 B. Thomas Edit: Dorffmaister freskók a szombathelyi püspöki palota „sala terrena”-jában

E munka egy régészeti, művészettörténeti és kultúrhistóriai szempontból egyaránt figyelemre méltó magyarországi objektummal kívánja megismertetni az olvasót.

Szombathelyen a püspökvár földszintjén található az ún. *sala terrena*, melynek falait Dorffmaister Istvánnak, a bécsi származású soproni barokk festőnek falfestményei díszítik. A téma, melyet a művész feldolgozott, egyrészt a római hősmonda alakjait jeleníti meg, másrészt Róma város műemlékeit, rómaiakori romépületeit ábrázolja, sőt ezen túlmenően helytörténeti értéke is van, amennyiben az antik Savaria 1784-ig felszínre került feliratos köemlékeit, szobrai, a rómaiakori város épületeiből származó oszloptöredékeit és más architektonikus díszeket is bemutatja.

Az ábrázolt régészeti anyag, melyet az irodalmi adatokból kimutathatóan a XV. század végétől a szombathelyi püspökvár őrzött, az első ismert magyarföldi lapidárium és régészeti gyűjtemény, melynek létrehozásában a nagy magyar reneszánsz uralkodónak, Mátyás királynak is szerepe van.

Ennek a gyűjteménynek a történetét kíséreltük meg feldolgozni, melyet az első szombathelyi püspök, Szily János megbízásából Dorffmaister István ecsetje foglalt művészi keretbe, híven tükrözve korának régészeti és történeti érdeklődését.

*

A XVIII. század elején Szombathely nem tartozott Nyugat-Magyarország nagyobb jelentőségű városai közé. A város fejlődése és fellendülése akkor vette kezdetét, mikor Mária Terézia Szombathelyen

püspökséget alapít és a püspöki székhelybe a magyar felsőszopori Szily Jánost nevezi ki. Vele indul az az építő munka és kulturális fellendülés, mely Szombathelyt a legjelentősebb dunántúli magyar városok sorába emelte. Vára ettől az időtől fogva megszűnt a győri püspök tulajdona lenni.

Szombathely várának, mely az új püspök befogadására lett volna hivatva, külső fala már romokban hevert, a belső várfal s a várkastély is rossz állapotban volt, amikor 1777-ben Szily püspöki székét elfoglalta. 1777. február 24-én kelt felterjesztésében Szily János köszönetet mond Mária Teréziának a püspöki kinevezésért. Jelenti egyebek között, hogy új püspöki palotát szándékozik építeni, mert a régi már dűledezik s mindössze öt lakható szoba van benne.¹⁽⁴⁸⁾

Már beiktatása után egy héttel szerződést köt Hefele Menyhért bécsi építésszel és megbízza a papnevelde építésével.²⁽⁴⁹⁾ Hefele tervei szerint készült 1778–1783-ig a püspöki rezidencia is, mely külső és belső architektúrájában, de belsejének legkisebb részletében is a Louis XVI. stílus formanyelvének egyik előkelő képviselője.³⁽⁵⁰⁾

115 Az új püspök a palota belső kiképzésére a szomszédos Ausztria legnemesebb művészeit kéri fel és bízza meg őket különböző munkákkal. Az új palotát a régi szóhasználat megtartásával továbbra is „*püspökvár*”-nak nevezi a nép.

Schoennis írja 1790-ben a régi várról, hogy az már rég elhagyott, utolsó napjait éli, rövidesen földig lerombolják, minthogy már áll a püspök új palotája és az új székesegyház alapjai is ki vannak jelölve.⁴⁽⁵¹⁾

Szily 1791-ben teljesen lebontatja az ősi várat és vártemplomot, hogy anyagukat a székesegyház építéséhez használja fel.⁵⁽⁵²⁾

Érdekes a kor kettőssége. Egyrészt érdeklődése a régiségek felé fordul, másrészt a keze ügyébe kerülő régiségeket, templomokat, antik épületeket irgalmatlanul átformálja a maga ízlése szerint. Ez alkalommal nem szabadulhatott a kiváló nagy alkotó szellem sem – a régiségkedvelő humanista – korának, a barokk-kornak minden régi épületet ledöntő vagy építészetileg átformáló erőszakos, a múlton uralkodni vágyó áramlatától.

Szily János érdeklődése az archaeológia, a klasszikus ókor és irodalom emlékei és maradványai iránt palotája belső kiképzésekor nyilvánul meg először. Ekkor látszik, hogy az egykor római Collegium Germanicum- Hungaricum-ban töltött évek (1755–58-ig) a fogékony lelkű ifjú egyéniségének kialakulására döntő befolyást gyakoroltak. Maga az Örök Város csodálatos művészetével kitörölhetetlen benyomásokat hagy Szily János lelkében. Az ott tanultak, látottak, tapasztaltak kifejlesztették műérzékét, csiszolták tudását és egész további életének érdeklődési körét előre meghatározták.⁶⁽⁵³⁾

Egészen természetes, hogy mikor szabadon rendelkezve magának rezidenciát épít, annak díszítésében jelentős szerepet juttat az ókori történet és az ókori kultúra egy-egy emlékének. Szily Jánosra, a klasszikus ismereteknek erre a lelkes apostolára elkerülhetetlenül hatott székvárosának, a római idők Colonia Claudia Savaria-jának története; ez az érzés összefonódott benne fiatal éveinek benyomásaival, melyeket az Örök Városban nyert.

Az időszak, melyet Szily János szombathelyi püspöksége felel, csaknem pontosan egybeesik azzal a szakasszal, amit a magyar történelemben a nemzeti megújulás korának (1770–1800-ig) szoktunk nevezni.⁷⁽⁵⁴⁾

A költészetben Faludi Ferenc, Fazekas Mihály, Csokonai Vitéz Mihály, Kisfaludy Sándor, Kazinczy

Ferenc, hogy csak a legnagyobbakat említsük, de a többi lelkes író is kifejleszti a szép magyar nyelvet. A *muzsikában* barokkos formanyelven, de magyar dallamkinccsel csendülnek fel Lavotta János, Bihari János, Csermák Antal melódiái, megteremtve a magyar hangszeres muzsikát.

A képzőművészetekben ez a kor az, mely képes az idegenből jött formát – a barokk művészet nyújtotta kereteket – nemzeti magyar tartalommal megtölteni. Ez a sajátos magyar barokk szellem mindazokon az alkotásokon érezhető, melyek Szily püspök inspirációjának köszönhetik létüket.

Művészeink ez idő tájt nem nagyon voltak, de voltak lelkes műpártolóink, akik műpártolásukért megkövetelték az idegenből érkezett művészeket, hogy magyar szellemben dolgozzanak.⁸⁽⁵⁵⁾

Garas Klára kitűnő munkájában kifejezően vetíti elénk a magyar barokk festészetet és művészeinek szellemét. Megállapítja, hogy a magyarországi barokk művészet fejlődésének lezáró szakaszára, a XVIII. század utolsó három évtizedére ¹¹⁶az idegen behatások csökkenése, a hazai törekvések megerősödése jellemző.⁹⁽⁵⁶⁾

Olyan jelentős külföldi mesterekkel is találkozunk, akik az állandó magyarországi megbízások révén szervesen illeszkednek be a hazai művészetek történetébe.¹⁰⁽⁵⁷⁾ Ilyen, a magyar művészet talajába gyökeret eresztett mesterek Maulbertsch és Dorffmaister is.

Szily székvárosában, az antik Savariában szerencsésen találkozott a város ősi múltja a püspök érdeklődésével s a barokkban annyira kedvelt antik tárgyválasztással. Tehát szinte adva volt a nemzeti megújulás korára jellemző környezet kialakulásának lehetősége.

A püspökvár földszinti dísztermét, az ún. „*sala terrena*”-t Dorffmaister István freskói díszítik. Mint majd látni fogjuk Szombathely múltjának, a római kori Savariának tárgyi emlékeit: épületeinek oszlopait, párkányait, temetőinek feliratos sírköveit s legszentebb szentélyének, a Capitoliumnak istenszobraiát ábrázolta Róma-városi környezetben a mester 1784-ben Szily püspök megbízásából.

A szombathelyi püspökvár sala terrenája mind ez ideig még nem nyert méltatást sem a régészeti, sem a művészettörténeti szakirodalomban. Ez annál érdekesebb, mert hozzáférhető volt, benne nyilvános múzeum és több időszaki kiállítás kapott elhelyezést. Talán a falak mentén álló kiállítási szekrények voltak az okai annak, hogy az eltartart freskók, melyekből szinte csak az ég látszott ki, nem vonták magukra a kutatók figyelmét.

Évekkel később először Fábíán Mária tesz említést a szakirodalomban a helyiségről.¹¹⁽⁵⁸⁾ „*Alapos feltevés szerint a püspökvárban a volt régiségtár falfestményei is Dorffmaister munkái lennének. Erre vonatkozólag azonban nincs biztos adatom. Annyi bizonyos, hogy a festésmód, a színezés, a figurális és architektonikus részek megoldása emlékeztetnek Dorffmaister többi művére.*” – Voit Pál a „*Régi Magyar Ottonok*” című munkájában fényképet közöl a terem egy részéről, de szöveget nem fűz hozzá.¹²⁽⁵⁹⁾ – Garas Klára ugyan közöl a teremről egy képet, de Dorffmaister oeuvre-katalógusában nem tesz említést erről a munkájáról.

Dorffmaister István, az Ausztriából Sopronba szakadt bécsi mester sokat dolgozott a Dunántúlon, de különösen sok művét találjuk a nyugati országhatár mellett elterülő szombathelyi egyházmegyében.

Mielőtt a sala terrena falfestményeinek tárgyalására térünk, szükségesnek tartjuk néhány életrajzi adatának feljegyzését is. – Életrajzírói szerint 1729-ben született Bécsben. Testvére János György volt, aki ugyanott, 1736-ban született. „*Mindketten fiai egy Dorffmaister nevű műöntőnek, ki az Arany Napnál a bécsi*

Spittelbergen lakik."¹³⁽⁶⁰⁾ Így a családban feltételezhető a művészi hajlam öröklődése, mert a műöntők egyben művészek is ebben az időben. Az öröklött hajlam mind a két testvért a művészi pályára vitte és mindketten a híres bécsi festőakadémia növendékei lettek. A fiatalabbik testvér, György 1750-ben, István pedig 1751. október 13-án lett bejegyzett tanulója az akadémiának; Istvánból festő lett, Györgyből szobrász.¹⁴⁽⁶¹⁾ Miután az akadémiát elvégezte, a kor szokásának megfelelően leveleiben és aláírásain akadémiai festőnek jelöli magát. ¹¹⁷Nevét általában az eddigi szakirodalom „*Dorffmeister*”-nek szokta írni, viszont csak egyetlen művét írta alá „*e*” betűvel: a celldömölki apátsági templom Nepomuki Szent János apoteózisát ábrázoló oltárképét.¹⁵⁽⁶²⁾ Ennek kivételével valamennyi művén és levelén mint Dorffmaister szerepel, ezért mint Fábián Mária az első monografikus jellegű Dorffmaister-feldolgozás szerzője, mi is nevének ezt az írásmódját alkalmazzuk.

Dorffmaister István magyarországi működését 1760-ban kezdte Csornán, ahol a premontrei prépostság templomában freskókat festett.¹⁶⁽⁶³⁾ Egész életét Magyarországon tölti, az ország területén kívül nem is ismertek alkotásai. Külföldi kapcsolatairól nem tudunk. Művészete a hazai helyi viszonyokat tükrözi, s ha születése szerint nem is volt magyar, életműve a magyar festészet körébe tartozik. Dorffmaister István a XVIII. századvég egyik legtehetségesebb és legtermékenyebb festője.¹⁷⁽⁶⁴⁾

A soproni szt. Mihály plébánia anyakönyvének bejegyzése szerint 1762-ben születik Anna-Mária nevű leánya és a Sopron városi 1762-es telekkönyv a volt Esterházy palota lakójaként említi.¹⁸⁽⁶⁵⁾

1764-ben született a mester József nevű fia, aki később 1789-től 1794-ig ugyancsak a bécsi akadémián tanul és apjának segéde lesz.¹⁹⁽⁶⁶⁾

Dorffmaister István – mint Fábián Mária írja – tipikusan barokk ember volt, „...*a legmélyeb vallásos elmélyüléstől a hangos vidámságig minden érzés átviharzott lelkén.*” – Dorffmaister igen szegényen él. Népes családja van, de mégsem vetette meg a jó dunántúli borokat sem. A soproni kihágási naplóban gyakran előfordul neve éjszakai rendzavarásokkal kapcsolatban.²⁰⁽⁶⁷⁾ Derűs kedélye, könnyed művészjelleme azonban nem gátolják a munkában. Munkabírása szinte páratlan. Műveinek nagy számát tekintve keletkezésüket csak úgy érthetjük meg, ha figyelembe vesszük, hogy később fia és valószínűleg segédek is segítségére voltak azok elkészítésénél. Képei gyorsan készültek. Fia és tanítványai leginkább az architektúrát és a díszítőelemeket festették. A szentgotthárdi templom egyik falfestményének szegélyén ezt bizonyítja a következő felirat:

*Joseph
Dorffmaister
Filius pinxit²¹
(68)Architekturam*

Szorgalma és rengeteg műve mellett is állandó pénzzavarral küzd. A mesternek soha nincs pénze, s alig van levele a szombathelyi püspöki levéltárban, melyben ne pénzt kérne vagy alkudozna.

Jó kompozíció, ízlés és komoly, biztos rajztudás jellemzik a mestert, képei tetszetősek voltak és a kor ízlésének megfeleltek. Egyházi körökben Dorffmaister hamarosan megbecsült névre tett szert, Szily püspök is szívesen fogadja szolgálatait és folyamatosan munkával látja el.

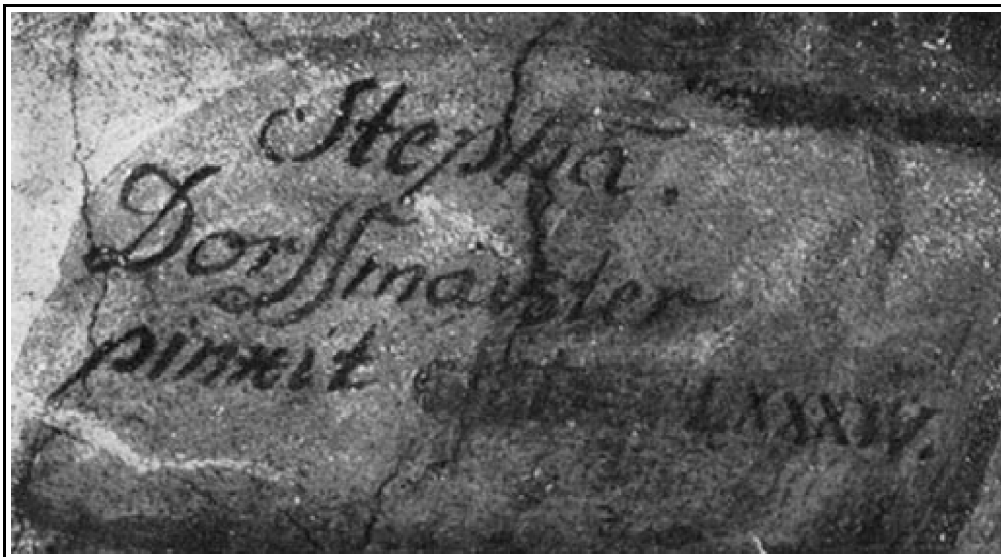
Mikor a püspök újonnan épülő palotája helyiségeit belülről díszíti, az abban az időben legdivatosabb két művészt, Maulbertschet és Dorffmaistert hívja meg. ¹¹⁸A két mester művészi kvalitásáról általában a

magyar dunántúlon található alkotásaik tükrében az a vélemény alakult ki a művészettörténeti szakirodalomban, hogy a jelesebb alkotásokat egyszerűen Maulbertschnek, a kevésbé jelentőseket Dorffmaisternek tulajdonították. Ez az általánosítás figyelmen kívül hagyta a Dunántúlon *működő* kisebb-nagyobb mesterek sorát.²²⁽⁶⁹⁾

Ha a kortárs Szily értékelését kívánjuk tudni a két említett művészt illetően, erre fényt vet a püspöki levéltárban őrzött levél,²³⁽⁷⁰⁾ melyet a püspök Dorffmaisterhez írt a készülő Szent István kép tárgyában, s melyben Szily a képért ugyanannyit ígért, mint amennyit Maulbertschnek hasonló munkáiért ad. – Tehát a két művész munkáját egyformán értékeli.

Hogy a sala terrena falfestményei minden kétséget kizáróan Dorffmaister István alkotásai, azt a stíluskritikai vizsgálatoknál biztosabban döntötte el a mester sajátkezű szignatúrája, melyet Géfin Gyula fedezett fel nemrégiben.

A szignatura szerencsés módon közli a terem kifestésének évét: 1784-et (1. kép). – Nézzük most már ezen az éven belül azokat az eseményeket, melyek a sala terrena festményeivel, mesterével és megrendelőjével, a püspökkel kapcsolatban vannak.

1. Dorffmaister jelzése a szombathelyi püspöki palota freskóján

Az 1784-es év Dorffmaister mester számára igen termékeny és gyümölcsöző volt. Az év tavaszán a püspöki palota úrnapi oltára számára megfesti az „*Utolsó vacsora*” című olajfestményt, s a „*Corpus Rationum*” 386. száma alatt szereplő tétel szerint „*Kép-Irónak Urnapi Oltárért 92 frt.*” fizettek ki.²⁴⁽⁷¹⁾ – Úgy látszik, Szily kénytelen volt engedni, mert 1784. január 28-án kelt levelében csak 80 forintot ígért a képért.²⁵⁽⁷²⁾

1191784-ben jöttek létre Dorffmaisternek csaknem legjelentősebb alkotásai a szentgotthárdi cisztercita apátságban és templomban. A templom főhajójának egyik kupoláját festi itt a szentgotthárdi csata (1664) jeleneteivel díszítve. – Ugyancsak 1784-ben Szentgotthárdon az apáti terem falait is nagy, állóalakos olajfestményekkel borította.²⁶⁽⁷³⁾ Dorffmaister számláit a heilingkreuzi apátság őrzi, mellyel a szentgotthárdi apátság 1877-ig egyesítve volt, így ezek költségei a Szily-féle kiadások között nem

szerepelnek.²⁷⁽⁷⁴⁾

Soproni magántulajdonban volt, de jelenleg lappangnak Dorffmaisternek Neumayer Lőrinc és neje soproni polgárokról készült arcképei, ugyancsak 1784-es évszámmal.²⁸⁽⁷⁵⁾

Az eddig felsorolt és még valószínű több kisebb munkával eltelik az év első fele. – Hogy Szily püspök mikor és milyen feltételek mellett rendelte meg Dorffmaisternél a sala terrena falfestményeit, azt nem tudjuk. A szombathelyi püspöki levéltárban Szily és Dorffmaister levelezésének sok lapját őrzik, sajnos azonban sem a terem kifestésére vonatkozó megrendelőlevél, sem a püspök utasításait vagy kívánságait tartalmazó levelek egyike sem maradt ránk, pedig a többi művekre vonatkozó levelezésekből következtetve ilyeneknek erre vonatkozóan is kellett lenniük.

Szily püspök érdeklődését az 1784-es év nyarán – miután pompás palotája külső-belső díszében csaknem teljesen készen állott – összegyűjtött régiségei és azok méltó elhelyezése foglalkoztatták. Ezt többek között élénken tükrözi Garampi József nunciusnak egy Bécsből Szilyhez intézett válaszlevele 1784. aug. 14-i keltezéssel, melyben a következőket írja: „... Elsősorban örülök a nagyszerű püspöki palotának, melyet ott (Szombathelyen) építettett s a legutóbbi napokban felavatott... Azt is örömmel hallom, hogy összegyűjteni szándékozik a feliratokat és régiségeket, melyek a város és a falvak különféle helyein szétszórva vannak s annak a veszélynek voltak kitéve, hogy elvesznek és szétmállnak s nehezen voltak hozzáférhetőek a tudós kutatóknak. Most tehát valamennyit összegyűjtve létesít egy régiségi muzeumot, amely a püspöki palota díszét fogja emelni.”²⁹⁽⁷⁶⁾

Miután Dorffmaisternek az 1784. év első felére keltezhető műveit ismertettük és Garampi nuncius levelét, melyben a múzeum helyiségéről még csak mint tervről esik említés, idéztük, ebből következik, hogy a sala terrena kifestése az 1784. év őszén történt.

Most nézzük a már idézett *Corpus Rationum* adatait, ahol a 31. oldalon a következőket olvashatjuk:

388. sz. *Itten Dorffmaister István Sopronyi Kép Irónak a Declaratioja producaltatik.*

389. sz. <i>Fizettetett neki</i>	96.–	
390. sz. <i>Item</i>	15.–	
391. sz. <i>Item</i>	30.–	300.–
392. sz. <i>Item</i>	100,24	
393. sz. <i>Item</i>	48,36	
394. sz. <i>Item specificalt munkáiért</i>		26.–
		326.–

¹²⁰A vonatkozó számlákat, nyugtákat és a deklarációt sajnos nem találtuk, de minthogy Dorffmaister

1784-ben a püspökvárban más munkát nem végzett, (az úrnapi oltárképet más tételszám alatt számolták el) nyilvánvaló, hogy a fenti összeget a sala terrena kifestéséért kapta.

Dorffmaister deklarációjának elvesztése különösen nagy veszteség számunkra mert az okmány bizonyára a képek leírását is tartalmazta. Véleményünk szerint tehát a püspöki uradalom számadáskönyvének 389–393. sz. tételei alatt bejegyzett összegeket, mintegy 300 forintot Dorffmaister a sala terrena kifestéséért vette fel. – Az előző évben ugyanitt a palota Szent Pál termének vásznaiért ugyancsak 300 forintot kapott.

Úgy véljük, még ide tartozik Dorffmaisternek az a pénzkérő levele, melyet 1785. ápr. 6-án ír Szilynek, s melyben azt írja, hogy sok gyermekével már majdnem felélték az őszi keresetét.³⁰⁽⁷⁷⁾ – Ha nem tévedünk, ez az őszi kereset azonos azzal az összeggel, melyet a sala terrena kifestéséért kapott. – Hogy Szily a művész kérését meghallgatta, azt mi sem bizonyítja jobban, minthogy a mestert újabb megbízásokkal és megrendelésekkel látta el.³¹⁽⁷⁸⁾

A sala terrena díszítésénél a megrendelő püspök szempontja valószínűleg az volt, hogy valamennyi régiségét egy teremben mutathassa be annak ellenére, hogy – mint már említettük – a lapidáris anyag az épületen kívül nyert megfelelő elhelyezést.

Szily – korának szokásához híven – méltó környezetben akarta elhelyezni régiségeit, így juthatott arra gondolatra, hogy köemlékeinek hű másolatait „múzeumtermének” falaira felfestesse. – Azt hisszük, nem járunk messze a valóságtól, ha feltételezzük, hogy a bécsi udvarban gyakran megforduló főpap fantáziáját III. Károly bécsi udvari könyvtárának Apulum-i köemlékekkel ékített feljárója és előcsarnoka ragadta meg,³²⁽⁷⁹⁾ mely 1767-ben készült el s nyerte mai végleges alakját.³³⁽⁸⁰⁾

De míg Szily a köemlékeknek csak a másolatait festette fel a falra, addig a Hofbibliothek falaiba az eredeti kövek vannak besüllyesztve.³⁴⁽⁸¹⁾

A sala terrena esetében is, mint a Szily által megrendelt többi alkotásoknál, feltételezhetjük, hogy a megrendeléskor a püspök a művésznak előírta kívánságait, megadta a témát. A kivitelre vonatkozólag pedig tudjuk, hogy minden képről, amelyet megrendelt, vázlatot kért.³⁵⁽⁸²⁾

Ezt most sem mulaszthatta el. – Szily János hatalmas alkotószelleme kétségtelenül nagy hatással volt és rányomta bélyegét Dorffmaister munkásságára. A sala terrena Róma-városi romjai a nagy püspök rajongásának tárgyát és fiatalságának színhelyét, az Aeneis alakjai az ő klasszikus műveltségét jelenítik meg. – Az is lehetséges, hogy az Aeneis a Városalapítás mondanaköre és az új szombathelyi püspökség alapítása között némi párhuzamot vonhatunk, mely gondolat felvetődhetett Szilyben, aki ugyancsak nem függetleníthette magát a barokk-korban annyira kedvelt hasonlatoktól és ezek allegorikus képzőművészeti vetületeitől. – Mint Aeneas hazája ősi isteneinek, a penateseknek, úgy készit és hódít ő is új területeket megújjonnan szervezett püspökségben és egyházmegyéjében az ő istenének.

121Hogy Vergilius gondolatvilága ez időben Szilytől sem lehetett idegen, annak egyik érdekes bizonyítéka, hogy első emeleti dísztermének mennyezetén a főbejárattal szemközt a Sibylla álmát örökíti meg Maulbertsch.³⁶⁽⁸³⁾

Másik adat, mely Szily vonzódását Vergiliushoz bizonyítja, hogy 1787-ben Kőszegi Rájnás József „Magyar Vergiliusát”,³⁷⁽⁸⁴⁾ az eclogák fordítását neki ajánlja. „Egy darabotskáját” már korábban bemutatta, a püspök „*azt kegyesen fogadta és nagy ditsérettel magasztalta*” s a munkát „*ékesítő képeknek leirattatását költséggel is elé segítette*”.³⁸⁽⁸⁵⁾

A szombathelyi püspöki palota földszinti terme, a sala terrena egy hossznegyszög formájú helyiség, melynek keleti rövidebb fala, déli hosszabb fala és nyugati rövidebb fala érintkezik a palota belső helyiségeinek sorával és folyosójával, míg északi hosszabb fala ma a székesegyház előtti térre néz, mely korábban a palotához tartozó kert volt.

A terem hossznegyszög formájú alaprajzát a keleti falmező közepén egy apsidálisan – félkörívesen – kiképzett kis fülke bontja meg. Az északi falat a helyiség szélességének középtengelyétől jobbra és balra szimmetrikusan két-két, összesen négy falnyílás tagolja: három ablak és egy ajtó. A terem fedése dongaboltozat, a barokk építészetre annyira jellemző szegmentikus alapos kiképzéssel.

Dorffmaister a terem tagoltsága nyújtotta lehetőségeket kihasználva, az architekturális beosztáshoz alkalmazta és az ezek által diktált lehetőségeknek megfelelően osztotta be a díszítendő felületeket.

A terem nyugati falában kiképzett félkörös fülke, az ettől jobbra és balra levő kis beugró-fülkék és a boltozat négyes tagolása tulajdonképpen maga kínált egy fülkékre bontott megoldást. A helyiség architekturáján uralkodó szimmetria megkívánta a festőművésztől, hogy a nyugati fülkés fallal szemközti keleti keskeny falfelületet is hármas tagolással lássa el, és amit az építész elmulasztott ezen a falon – a fülkék kiképzését –, a terek megnyitásban oly zseniális barokk festő végezte el.

A fülkék kiképzésével az ezeket keretelő sziklás köves árkádot utánzó festéssel tulajdonképpen a művész megnyitja a belső teret és kilátást nyújt egy képzelt kertre, melyet kutak, szobrok, régiségek díszítenek. Mint látni fogjuk, az északi fal ajtaja eredetileg egy valóságos kertre nyílt.

A sala terrena falfelületeinek tagolását a két keskeny oldal képeinek keretéül szolgáló kertmiliót az a kert határozza meg, melyre a helyiség északi falán levő ajtó és ablakok nyíltak. Abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy ennek az egykori kertnek, mely a püspöki palota mértéktartó architekturájának megfelelően harmonikusan alkalmazkodott ehhez – tervezését, létrejöttét és végleges formáját is ismerjük a palota levéltárában őrzött eredeti tervrajz birtokában.³⁹⁽⁸⁶⁾

1780 őszén Szily János megbízást adott Batthyány József hercegprímás rohongi kertészének, hogy készítsen tervrajzokat a nagy püspöki kert, valamint a palota mellett és a szeminárium mögött felállítandó kisebb kertek számára.⁴⁰⁽⁸⁷⁾ A kert tervrajza 34,5×48 cm nagyságú papírlapon tussal kihúzva és vízfestéssel színezve mutatja a [122](#) kertet. A kép hátlapján olvashatjuk Szily sajátkezű feljegyzését: „*Delineatio horti*” („*A kert rajza*”), alatta Eölbei Jánosnak, Szily oldalkanonokjának és hűséges munkatársának kézírásában e szavak. „*Delineatio primaeva Horti Eppalis*” („*A püspöki kertnek első időbeli rajza*”).⁴¹⁽⁸⁸⁾

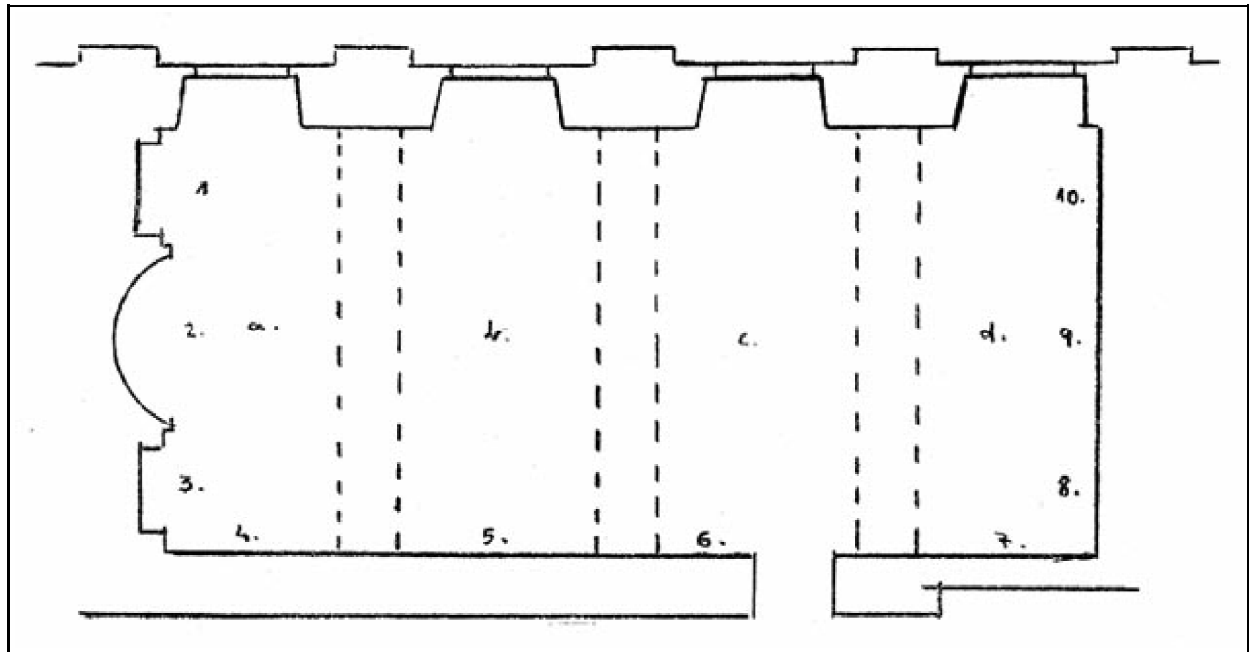
1781 tavaszán megindultak a kertépítő munkálatok.⁴²⁽⁸⁹⁾ A rohongi kertész a kertépítés klasszikus szabályai szerint járt el. A két épület, a püspöki palota és a szeminárium között egy ún. építészeti kertet tervezett átmenet gyanánt az architektúra és a természet között. A palota Dorffmaister freskókkal ékes sala terrenájából erre a kertre nyílt az ajtó, amelyet hossz tengelyében egy középső főút vonal és erre merőleges két mellékút hat parcellára osztott. A parcellák közepén színpompás virággyak díszlettek.

Ez a kert már teljes pompájában állott, mikor Dorffmaister a terem kifestésére szóló megbízást megkapta és szépségével termékenyítően hatott a mester képzeletében kialakuló kompozícióra. Nem lehetett véletlen az sem, hogy ha a terem déli hosszanti falának háttal állt meg a szemlélő, akkor jobbra-balra tekintve ugyanazt a kerti képet kapta a falfestményeken, melyet szemben az ajtón és ablakon kitekintve a kert

természeben nyújtott.

1791-ben történt az új rendezés,⁴³⁽⁹⁰⁾ a kert megszűnt, hogy helyet adjon az új székesegyháznak s így a sala terrena elvesztette szép, természetes kiegészítőjét, a kertet.

A környezet, a kert ismeretében nézzük meg a püspöki palotának azt az alaprajzi részletét,⁴⁴⁽⁹¹⁾ melyben a sala terrena elhelyezkedik (2. kép). A teremben az architektúra nyújtotta és a festő rendszerező készsége által kiképzett és beosztott felületeket a terem alaprajzán számokkal és betűkkel jelöltük. A további tárgyalások során a felületek megnevezésénél ezekre fogunk hivatkozni.

2. A Sala Terrena alaprajza

A helyiséget tagoló kő- vagy márványfaragványokat utánzó lizénák, konzolok, profilált párkányok, rozettás kazetták és konzolfigurák festése a szürke szín különböző árnyalataival történt: aszerint sötétebb vagy világosabb, amint mélyebb vagy magasabb felületet kíván érzékeltetni.

¹²³A két keskenyebb fal középpmezőjét kétfelől közrefogó szobrot utánzó posztamensen álló alakok (1, 3, 8, 10) színe a sárga különböző árnyalataiban játszik, míg az alakok és ruházatok élfényei valóságos aranyfestékekkel vannak felrakva. A szobrok sárgás tónusa, az élek aranyfényei valószínűvé teszik, hogy arany, vagy aranyozott szobrot kívánt utánozni a művész.

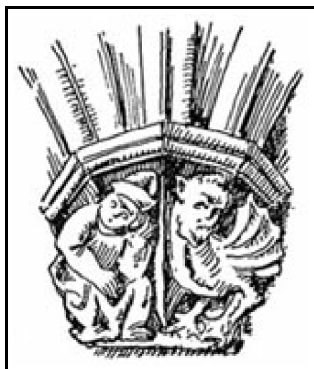
A 2, 9, és a 4, 5, 6, 7. számú mezők színesek, de még az élénk színekbe is egy fátyolos szürkés-rózsaszín tónus keveredik, mérsékelve és tompítva a színek hatását.

A terem színhatásának összbenyomását tekintve tompa, finom, harmonikus színárnyalatokban úszó képmezőket varázsol élénk itt Dorffmaister, kerülve a barokk sokszor túlerős rózsaszín, kék, zöld, lila stb. színeit.

A freskók két csoportra oszlanak figurális és architektonikus tematikájuknak megfelelően, míg a

menyozetet a felhők között lebegő és virággirlandokat tartó gyermekalakok, puttók díszítik.

(A cikk folytatása folyóiratunk 1962. évi 3. számában következik.)

1962. XVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Domonkos Ottó: Sopron megye pásztorművészete I. rész.

124 Domonkos Ottó: Sopron megye pásztorművészete I. rész.

A Sopron megyei pásztorművészet emlékeinek bemutatására a szép anyag és az a tény serkentett bennünket, hogy bár több népművészettel foglalkozó munka tárgyalja a dunántúli pásztorfalásokat, vidékünket csak említik, s a képanyagban szerepel néhány díszesebb tárgy. A soproni múzeumban levő emlékek azonban lehetővé teszik, hogy ne csak néhány kiragadott tárgyat mutassunk be, hanem a pásztorfalás jellegzetes technikáját, díszítőelemeit, nagyobb stílus-korszakait is – melyek egyébként országosan jellemzőek a pásztorfalásokra – széles körben ismertessük. E népművészeti tárgyak részletesebb tárgyalásával egyben a rajzoktatás segítségével is kívántunk lenni, jobban hozzáférhetővé tenni a népi motívumokat. Másrészt e művészi tárgyakon keresztül egy már letűnt életforma körvonalait is igyekszünk megrajzolni, háttérben azzal a gazdasági rendszerrel, amelyben kialakult a pásztorok művészkedése. Itt természetesen a mai Győr-Sopron megyének csak a korábbi Sopron megyéhez tartozó részét vizsgáljuk, egyrészt mert erről a területről származnak a bemutatásra kerülő falások, másrészt mivel az anyag gyűjtése lényegében még a régi megye határainak meglétekor befejeződött.

Sopron megye magába foglalta a hatalmas, nádas, füves, legeltetésre alkalmas Hanságot, az erekkel, folyókkal és csatornákkal átszótt Rábaközt. Természetes tehát, hogy a jó adottságokkal rendelkező területen nagyobb méretű juh-, marha- és disznótartás folyt, különösen a földesúri birtokok kapitalizálódó, 19. században kialakult uradalmaiban. Az állatokat őrző gulyások, juhászok, kanászok, egyszóval pásztorok, ráérő idejükben falással, furulyával mulatták magukat. Szébbnél szébb tárgyakkal kedveskedtek szeretőjüknek, éppúgy mint a somogyi, zalai vagy Veszprém megyei társaik. Ez utóbbi területek pásztorművészetére már akkor figyelmet fordítottak a kutatók, amikor az még virágzott. A feléjük forduló érdeklődés, a falagványait felvásárló kereskedelem ugyanúgy hozzájárult művészetük napjainkig tartó fennmaradásához, mint a kiemelkedőbb falagó egyéniségek hivatásérzete és szakadatlan alkotómunkája. Készítményeiken megörökítik a jelen társadalmi átalakulását, mint száz évvel ezelőtt

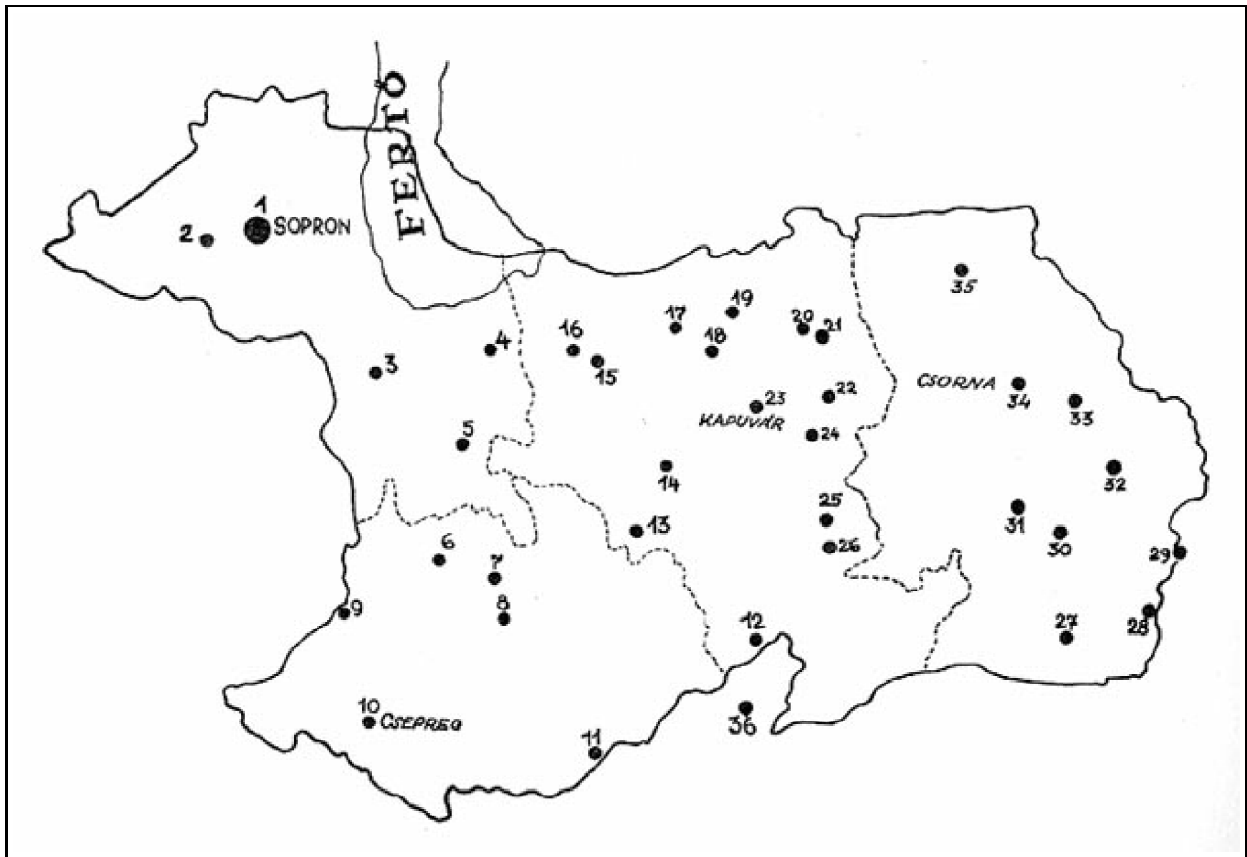
elődeik tették a pásztorélet és természet szépségeivel.

Sopron megye területén tervszerű néprajzi gyűjtés a múlt század utolsó évtizedét és jelen századunk első két évtizedét kivéve nem folyt. A lassacskán begyűlt anyag sem került publikálásra, legfeljebb szűkszavú jelentésekben rögzítették a gyarapodást. Az ismeretlenségben dolgozó pásztorok készítményein nem is fedezhetjük fel a kereskedelem által üzletszerűvé változtatott faragásnak még csak a nyomát sem. Itt sohasem vált kereseti forrássá a faragás, megőrizte [125](#)eredeti tisztaságát. Az állattartás belterjesebbé válásával, a legelők művelés alá vételével együtt a rideg életmód is megszűnt, a pásztorok száma csökkent, a szokások változásával szép lassan kihalt a pásztorfaragás is. Utolsó képviselői még élnek, 70–80 éves öregek, de már nem faragnak évtizedek óta. Megváltozott az életük, a juhászból vagy kanászból béres lett a 20-as, 30-as években, 1945 után pedig újjazda. A gazdaság gondja mellett már kevesebb ideje és kedve maradt a faragásra, mint régen a nyáj vagy gulya mellett.

1. Tompa István számadójuhász és felesége.
Kiscenk, 1879.

Az itt tárgyalt anyag a soproni múzeum, az Országos Néprajzi Múzeum, a nagyeceni általános iskola helytörténeti gyűjteményében és Molnár Zoltán szombathelyi orvos tulajdonában van.

1262. A Sopron megyei pásztorfaragások lelőhelyei:

1. Sopron	19. Földvárdomb
2. Sopronbánfalva	20. Házhely-major
3. Nagyecen	21. Osl
4. Hegykő	22. Veszvény
5. Nagylózs	23. Kapuvár
6. Völcselj	24. Babot
7. Nemeskér	25. Kisfalud
8. Újkér	26. Mihályi
9. Zsira	27. Szany
10. Csepreg	28. Sobor
11. Berektompaháza	29. Árpás
12. Dénesfa	30. Rábacsanak
13. Csapod	31. Szilsárkány
14. Göbösmajor (Csapod)	32. Rábapordány
15. Süttör	33. Dör
16. Eszterháza (Fertőd ma)	34. Csorna
17. Gémespuszta	35. Acsalag
18. Rábaréti-major	36. Nick

Sopron megye területén a pásztorélet hosszú múltjára tekinthet vissza a kutató. Sopronban 1627-ben,¹⁽⁹²⁾ Sopronmegyében a környező falvakkal együtt 1635-ben,²⁽⁹³⁾ Fertőszentmiklós, Kapuvár, Sárvár és Németkeresztur pásztorai közösen, 1649-ben alakítottak céhet.³⁽⁹⁴⁾ Szabályzataik előírták kötelességeiket az állatok körül, a vallásos szertartásokon, körmeneteken való részvételüket. Az 1271724-ben kelt vármegyei árszabásban pedig az évi bért rögzítette a megyei gyülekezet. „A szolga rend fizetése” felsorolásban rangsorban a majoros gazda, faragó béres (szerszámok, kocsi, szekér alkatrészek készítője), kocsis, lovász után elsőnek a gulyás, mint a legértékesebb állat gondviselője, utána a juhász, majd a kanász, végül a bojtár következik, legutolsóként pedig a napszamosok bére van felsorolva. Idézzük a pásztorokra vonatkozó részt:

„4. Eöreg Gulyásnak leg fellyebb 2. Marha tartason 16 f felől

5. Juhásznak leg fellyebb 20 marha (itt juh. D. O.) 12– tartason felől

6. Kanásznak leg fellyebb 10 eöreg s vv. (sit venia verbo) Malac tartáson felül 15–

Ezen Pásztorok ha fokas (falkás D. O.) marha mellett szolgálják a bujtartjanak egy öreg szürt, Nadrágot és, bocskort adhatni.

Ezeknek étel kőbőlre

Az öregeknek 2 kőből Buza. 10. kőből Ros

Bujtarjanak 1. kőből Buza. 5. kőből Ros.

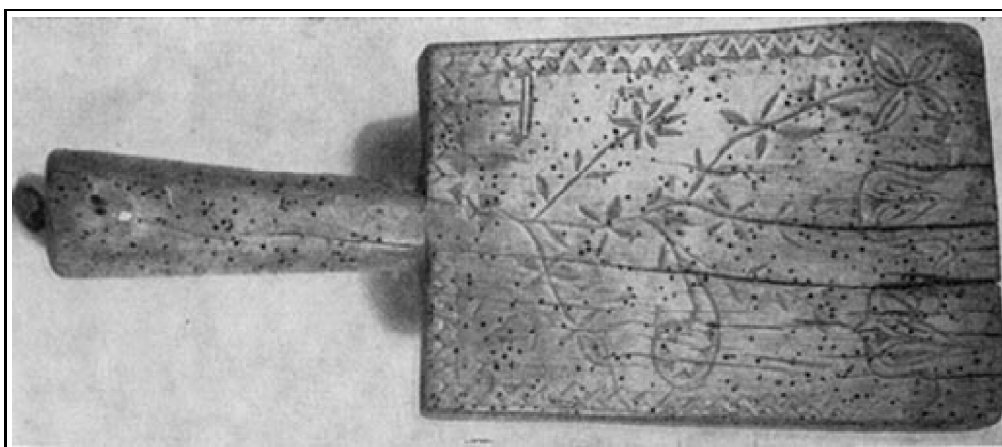
Annyi font Sóója, a mennyi kőből gabonája

Gulasnak, Juhásznak leg föllyeb fel, fel fel (sic!) masa tehen hus.

A Kanásznak Esztendős Södő.”⁴⁽⁹⁵⁾

3. Beretvatartó oldala, 1792. Liszt Ferenc Múzeum, 57. 65 l. lt. sz.

4. Mosó-sulyok. Nemeskér, 19. sz. közepe. Liszt Ferenc Múzeum, 57. 147. l. lt. sz.

1285. Beretvatartó. Berektompaháza,
1828. Orsz. Néprajzi Múzeum, 114. 974 lt. sz. Francisci József felvétele

6. Fűszertartó. Osli, 1838.
Liszt Ferenc Múzeum, 57. 77. l. lt. sz.

Az árszabás az egész megyére irányadó volt, azonban nem jelenti azt, hogy pl. Sopron városa vagy a földesurak ezt mindenkor be is tartották, másrészt a pásztorok sem vették szigorúan a saját állat tartásának engedélyezett számát és az évi fél mázsa tehénhús járandóságot. Ellenőrzésük nehéz volt a járhatatlanul mocsaras, lápos Hanságban, még a múlt század közepén megindult csatornázások után is. „Még ezelőtt hatvan évvel is embernek számított, aki oda be tudott jönni” – mondta a 74 éves Varga György 1957-ben. Szent György-naptól (április 24) Szent Mihály-napig (szeptember 29.) járták az állattal a legelőket, szabad ég alatt hálva, és csak ekkor húzódtak közelebb a baromszállásokhoz, lakott helyekhez. A szilajon tartott magyar fajták erős, egészséges állatok [129](#)voltak, nagy kelendőségük volt a hízott állatoknak a soproni vásárokon, ahonnan nyugatra szállították a marhakereskedők.

7. Ostornyelek a 19. század második feléből. Kapuvár, Házhely major.
Liszt Ferenc Múzeum.

A Hanság hatalmas legelőterületei a földesurak birtokaihoz tartoztak, de kihasználni a múlt század első felében sem tudták még teljesen. Egyes részeit csak a vízenélők, a lápi emberek, halászok, csikászok, pákászok ismerték. A falvakat körülvevő legelőket bérbe adta az uraság, részben pénzért, részben szénáért, melyből távolabbi birtokai állattállományát látta el. Az időről időre bérelt nagykiterjedésű legelőkön nem alakult ki a falvakban jelentősebb állattartás. A szárazabb részeken termelt jobb minőségű szénát az ország belsejében, a megye déli felében értékesítették, gabonáért elcserélték. Ugyanis ezek a falvak kevés szántóterülettel rendelkeztek és a váltakozó vízjárás is bizonytalanná tette gazdálkodásuk eredményét. A rosszabb minőségű savanyú szénát pedig az azt kedvelő bécsi söröslovnak vásárolták fel a szénakereskedők, vagy maguk a falusiak vitték a bécsi piacra. [5\(96\)](#)

A jobbágyság felszabadulása után a falvakhoz közel eső területeket megváltotta a lakosság, de még így is 75% maradt a földesurak, elsősorban az Esterházyak birtokában. A vízszabályozási munkák megindulásával párhuzamosan alakultak ki az egyes dombháton a majorok, az állattartás, tőzegkitermelés és a művelés alá vett területek gazdasági központjai. A cukorrépa termesztésének nagyszerű eredményei a tőzeges talajon, másrészt az állattartás intenzívebbé válása jelentős mértékben elősegítette a mezőgazdaság kapitalista átalakulását. A több ezer állat mellé állandó és nagyobb számú őrizetet kellett biztosítani a gulyások, juhászok és kanászok szervezetein keresztül. A számadó gulyás vagy juhász tartozott felelősséggel az egész állományért, az ő irányításuk alatt dolgoztak a gulyások és bojtárok.

A még élő pásztorok vallomása szerint a múlt 130század végén, jelen század elején sokszor a béresek közül állítottak egyeseket az állatok mellé, akik azután beletanultak ebbe az életbe. Máshol apáról fiúra szállt a tudomány és vele együtt a művészkedési hajlam is. 1. kép.

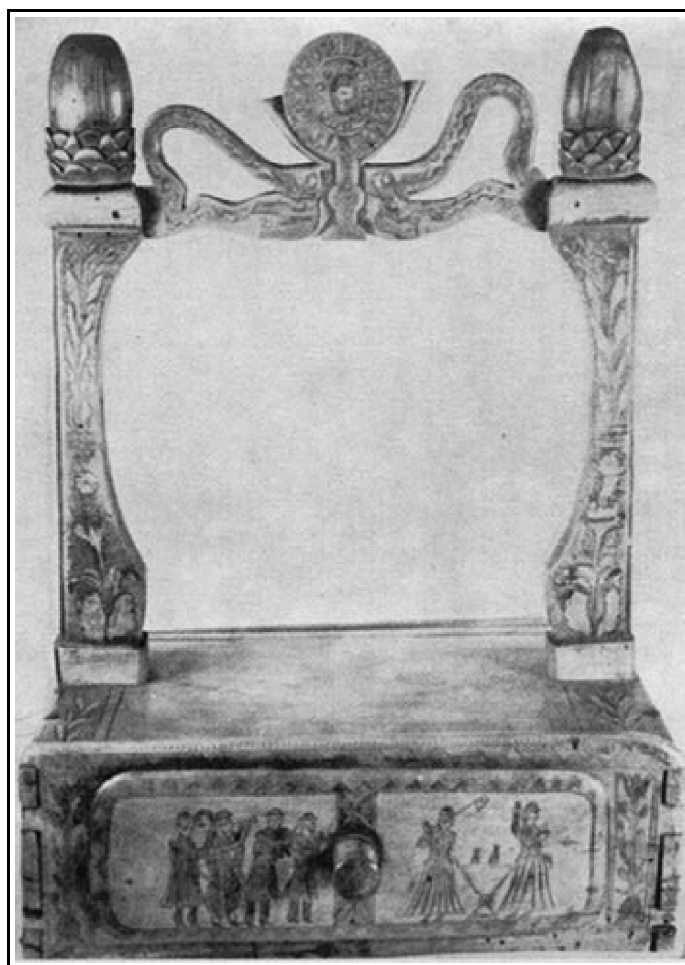
Ruházatuk a múlt század végén, de még az 1910-es években is a bőgatya, bő ujjú gyoics ing, magas sarkú, hegyes orrú, oldaltvarrott csizma, kalap volt, ünnepen posztóruha. A századforduló körül vettek maguknak utoljára szűrt a pásztorok a sárvári és pápai szűrszabóktól, 12–17 forinton. „Abba aztán ázhatott az ember. Piros bakló (bojt) volt a gallér két sarkán. Piros és fekete rátétekkel volt díszítve, de úgy, hogy a piros kilátszott a fekete alól” – vallotta Lakatos Gábor 96 éves gulyás 1952-ben Kapuvárott. A szűr ujjja nyitott volt, fel lehetett öltetni, mint a kabátot. – A bőgatya viseletet az 1920-as években váltotta fel a városias „pricses nadrág” és kis kabát „jankli”, télen a bársonyruha volt használatos teljesen egyéni válogatás alapján. Ez a kor egyébként is a népviselet gyors városiasodásának, a „kivetkezés”-nek az ideje megyszerte.

8. Szaruból készített sőtartó, 1871. Liszt Ferenc Múzeum, 57. 83. l. lt. sz.

A szűr viseletet a kapuvári uradalomban, a Gyöngyösbokréta hatására, 1935-ben újból igyekeztek meghonosítani. Gál László intéző méret után csináltatott négy szűrt és csikós-kalapot Debrecenben a Gémespusztán élő gulyásoknak. Ezt azonban csak akkor viselték, ha jött a herceg szemlét tartani tisztjeivel vagy vendégeivel. A kalapot különösen nem szerették, mert nagyon kemény volt, a szűrtől pedig már elszoktak. A soproni múzeum vásárolt egy ilyen szűrt és kalapot mint a romantikus magyarságszemlélet dokumentumát.

A megye területén előkerült pásztorfaragások származáshelyeit térképre rajzoltuk a könnyebb áttekinthetőség kedvéért. Ebből világosan kitűnik, hogy a tárgyak nagy többsége a hanságszéli és rábaközi falvakból került elő, ahol túlsúlyban volt a nagybirtok és jelentős méretű az állattartás, pásztorokodás. Nick ugyan már kívülesik a volt megye határán, de tájilag szervesen idetartozik. 2. kép.

1319. Állótükör. Újkér, 19. sz. második fele. Liszt Ferenc Múzeum, 57. 92. l. lt. sz.

10. Állótükör hátlapja. Újkér, 19. sz. vége. Liszt Ferenc Múzeum 57, 91. l. lt. sz.

132A népművészet egészen belül külön helyet biztosít magának a pásztorművészet sajátos ízlésével, technikájával és mondanivalójával. Egyik lényeges és megkülönböztető vonása a népművészet más ágaival szemben az, hogy általában nem a falusi közösség, hanem a pásztor egyéni ízlése, érzésvilága jut kifejezésre a faragásokon, díszített tárgyakon. Kötetlen a mondanivaló, a választott motívum, ritkán másolja mások munkáját, de néha ismétli saját magát kisebb-nagyobb eltérésekkel. Egyes tájegységek szűkebb pásztortársadalmának hagyományai azonban éreztetik hatásukat éppúgy, mint a kiemelkedőbb faragóegyénségek stílusa. Így beszélhetünk somogyi, zalai, Veszprém megyei pásztorforgatásokról. A tárgyak formája, anyaga, díszítése, ábrázolása, színhasználata, esetleg jellegzetes technikája alapján, a pásztorok vándorlása, helyváltoztatása következtében egész tájegységek faragásai kaptak különleges ízt, jellemző vonást, és azonnal felismerhetők, megkülönböztethetők más vidék hasonló készítményeitől. Az említett vidékek faragásain gyakran jelentkezik a betyárábrázolás, anyagban a fa mellett a csont (szaru) és kobaktök (Somogy megye) alkalmazása, merítő vagy ivócsanakok készítése stb. Kiemelkedő művészegyénségeket ismerünk ezekről a területekről.

Ha Sopron megyéből jelesebb, stílust alakító faragópásztort nem is ismerünk, mert ez irányban elkésve indult meg a kutatás, azért érdemes szemügyre venni készítményeiket. Az általunk vizsgált anyag

százharminc évet ölel fel, 1792-től 1928-ig. A két határpont a legkorábbi és az ismert legkésőbbi darab évszáma jelöli. Ezen az időszakon belül három nagyobb díszítőeljárást különböztetünk meg mint jellemzőt: ékrovás, spanyolozás, domborúfaragás. Mint mellékes, de nem jelentéktelen díszítómód a karcolás és az ólmozás.

Ékrovás. A díszítendő fa felületébe V-alakban metszik bele a mintát minden további színezés vagy egyéb eljárás mellőzésével. A 2–3 mm mély barázda fény-árnyék hatásával igen szembeűnően juttatja érvényre a motívumot. Az első ilyen darab 1792-ből való, hasábalakú beretvatartó. Ez a technika tovább él a spanyolozás mellett is a 19. század végéig. Főleg beretvatokok, ivócsanakok és mángorlófák készültek ezzel az eljárással. 3–4. kép.

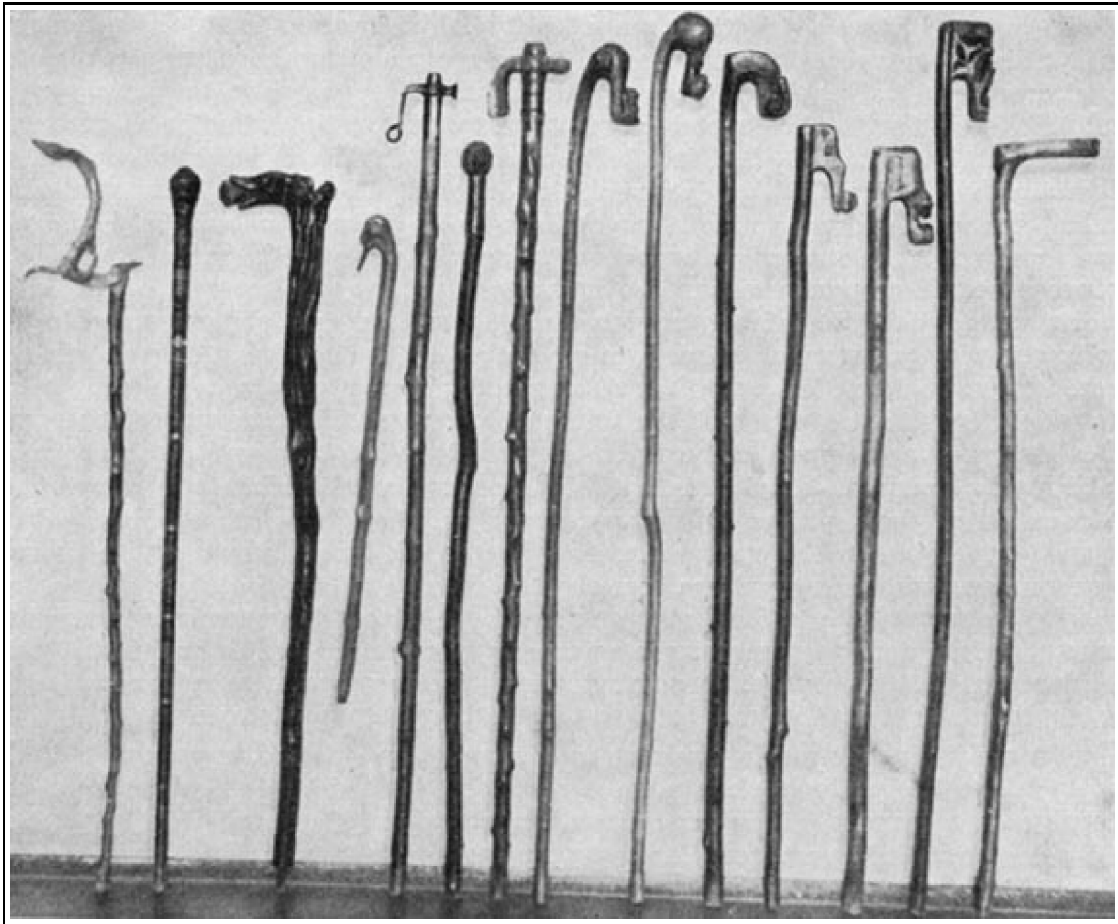
A *spanyolozás* a 19. század elején kezdődik a pásztorművészetben, feltehetően a merinói juhokkal érkező juhászok honosították meg. Területünkről 1828-ból ismert az első ilyen tárgy beretvatartó formájában. 5. kép. Ez a díszítómód kedvelt maradt a század végéig, sőt még századunk elején is felbukkan, de már csak mint kiegészítő elem. Megyénkben csak fatárgyakon volt használatos ez az eljárás, míg a Dunántúl más

vidékeken a szarura is átvitték. A kirajzolt mintát egy-két milliméter mélyen vésték a fába úgy, hogy az alakú vájat lefelé szélesedjen, miáltal folyékonyan beleöntött, vagy meleg késheggyel belenyomkodott viasz megszilárdulás után jobban beleszorult, nehezebben hullott ki, mintha csak V-alakú barázdába kenték volna. A viasz színe a 19. század első évtizedeiben piros, majd a 40-es években megjelenik a kék, zöld, fekete és sárga szín is. A piros pecsétviaszt boltban vették, a többi maguk készítették méhviaszból, festék és gyanta hozzáadásával.

A minták kifaragása többnyire egyszerű faragókéssel és vésővel történt, fűrész csak a daraboláshoz használtak alkalmasszerűen. A késeket, vésőket is maguk készítették rossz kés vagy törött beretva acéljából, nyelét faragással díszítették, pengéjét ólomöntéssel rögzítették. 6. kép.

Spanyolozva készültek a személyes használatra szánt tárgyak, mint amilyen a beretvatartó, zsebtükrös gyufatartó, fűszertartó, valamint az ajándékba adott állótükrös, mángorlófa, sulykoló stb. Az alapanyag rendszerint világos színű fa, mert ezen szebben mutat a minta, jobban érvényesül a színes berakás. Kedvelt volt a cseresznye, körte, szil, köris, kecskerágító szép sima, jól faragható fája.

133A viaszberakással technikailag rokon *ólmozás* korban is egybeesik azzal, sőt azt túlélve még az 1920-as években is gyakorlatban volt. Ólmozással díszítették a karikásos tor nyelét, a bőrduda sípjainak nyakát, a kések, bicskák nyelét. A mintának szánt barázda a spanyolozáshoz hasonlóan volt kivésve, de ügyelni kellett arra, hogy a minta teljesen körülfogja pl. az ostor nyelét, ezzel biztosítva a folyékony ólom gyors és teljes hézag-kitöltését és merevedés utáni szilárdságát. Legszívesebben szilvafából faragták a karikásos tor nyelét, ennek beérett sötét színétől jól elütött a világosabb, ezüstös ólmozás. Néha az ólmozás mellett ékrovással is díszítették az ostor nyelét. Ugyancsak művészetszámba ment a sokágú, bonyolult fonású szíjostorok készítése is, melyeket még színes, cifra sallangokkal is díszítettek. A szép ostor a kanászok és gulyások büszkesége volt. 7. kép.

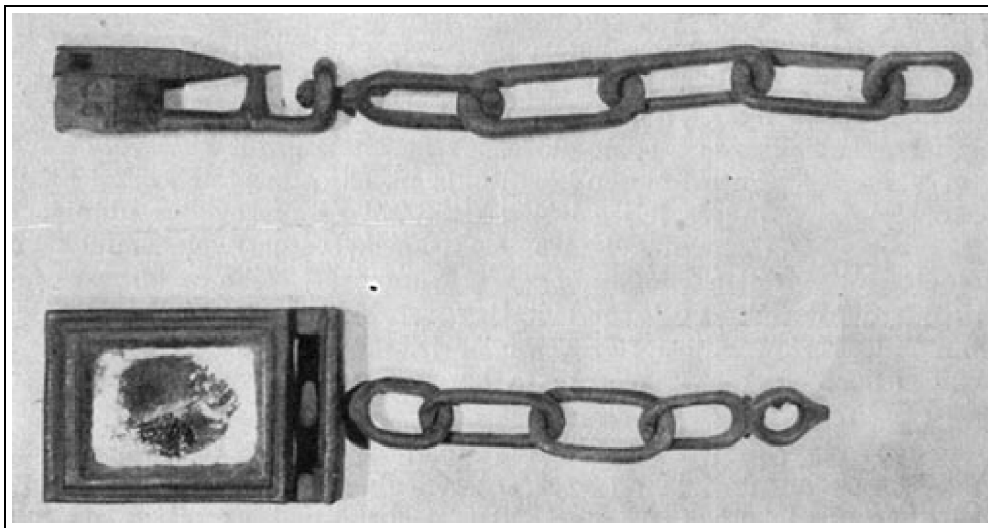

11. Juhász-kampók és pásztorbotok, 19. sz. második fele – 20. sz. eleje. Liszt Ferenc Múzeum

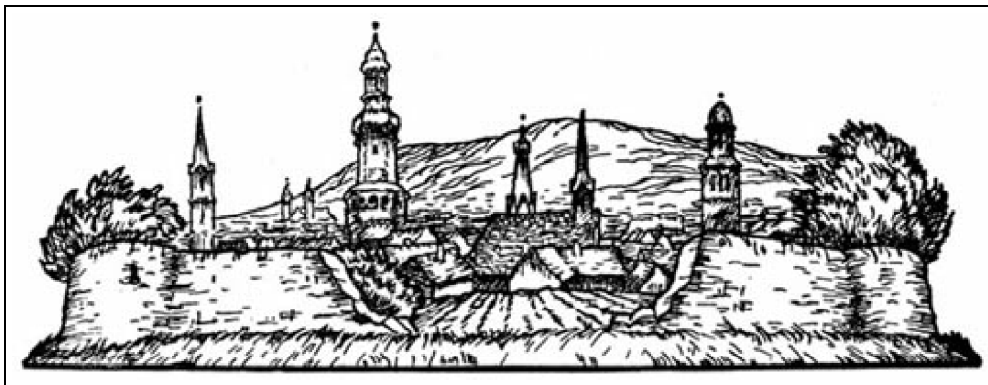
A spanyolozás mellett a 19. század közepén szélesebb körben kezd elterjedni a *karcolás* fa- és szarutárgyakon egyaránt, a legkorábbi darabok már az 1830–40-es években megjelennek. Az alapanyag itt is többnyire a világos fa és ökörszarv. A karcolás hegyes késsel történt. A hajszálvékony vonalakkal kialakított mintát azután kalapzsírral vagy faggyús korommal kenték be, hogy az a karcolásokban megülve, fekete színt kapjon a minta, és így jobban elüssön a világosabb háttértől. Végül üveg-darabkával simították le a karcolt felületet. Ez a karcolt eljárás egészen finom részletek kifejezésére volt alkalmas, néha [134a](#) réz- vagy acélmetszet hatását megközelítve. Alkalmazása a 19. század végén már csak másodlagos a mindjobban előtérbe nyomuló domborúfaragásokon, itt is elsősorban a botvégeken. Néha együtt fordul elő a spanyolozással. A megrajzolt csokornak szélesebb levelei és virágjai spanyolozottak, finomabb részletei pedig csak karcoltak. 8–9. kép. A harmadik, a korszakra jellemző eljárás, a *domborúfaragás*, az 1880-as években kezdődik és a legutóbbi időig uralkodó stílus maradt. A domborművű megoldások és a teljesen plasztikus botvégek faragása mellett jelentkezik a szoborszerű megoldás is az 1920-as években, életképre törekvő csoportosításban. A használt alapanyag a botoknál a fa és a szaru, világos és sötét színben egyformán. A természetes görbületű vagy éppen gyökérhajtású galagonya, kökény, mogyoróbokor fájából készültek a juhász-kampók, gazdáiknak ékességei, az állat megfogásának eszközei. 11. kép. Mindennapos használatra egyszerű, az ünnepi öltözethez szépen faragott kos-, madár, kutya- vagy éppen emberfejes bot készült. A bot kampója sokszor más fából vagy szaruból készült, és azt két erős csavarral erősítették a

nyélhez. A fantázia gazdagságát, az ágas-bogas, görbe gyökér ötletes kihasználását bizonyítja egy Dénesfáról származó bot. A gyökérhajtás fordulójánál nyúlfej harap egy kajlaszarvú tehén nyakába, ennek bimbót harapó szájából hosszú, nyakát görbítő, sziszegő lúdfej nő ki, melynek nyakáról három láncszemen rózsabimbó csüng. A ritka darab természetesen az uraság tulajdonába került, majd 1952-ben a múzeum gyűjteményébe. A domború faragás természetesen helyet kapott a botok szárán is, de állótükrösök, zsebtükrösök, gyufatartók oldalán is.

Itt említjük meg a sok türelmet és kezűgyességet kívánó, egy darabból készült *faláncokat*, melyeknek minden egyes szeme különálló, de elválaszthatatlan darabja az egésznek. A lánc végén rendszerint valami kis csüngő is van, pl. egy kis templom, tükrökeret, természetesen ugyanabból a darab fából faragva mint maga a lánc. A pásztorok találékonyágát, ízlését, mintakincsét a technikai megoldáson túl részletesen is megvizsgáljuk a továbbiakban. 12. kép.

12. Faláncok. 19. sz. második fele. Liszt Ferenc Múzeum, 57. 71. l. és 57. 72. l. lt. sz.

1962. XVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Nováki Gyula: Sopron topográfiai fejlődésének vázlatja az újabb ásatások alapján

Nováki Gyula: Sopron topográfiai fejlődésének vázlatja az újabb ásatások alapján

Sopron topográfiai fejlődésével az utóbbi években többen is foglalkoztak. A különböző szerzők különféle eredményekre jutottak, ami komoly vitákra adott már alkalmat. A vita pedig egy fő kérdés köré csoportosul: hol volt az első soproni vár (melyet általában a 10–11. századra kelteznek), az mikor keletkezett, és mikor alakult ki a mai belvárost övező, ma is látható várfal-rendszer. A többi, ehhez kapcsolódó mellékkérdés mind ettől az egytől függ, ezért ha az alapgondolat hibás, a többi is vele együtt semmisül meg. Két fő irányzat alakult ki. Az egyik szerint mindig a mai belváros volt a vár helye, a másik szerint azonban a Szent Mihály templom környékén és a Bécsi-dombon kell keresni ezt, és a belváros csak később alakult ki. Mindkét véleményt indokokkal támasztották alá, a kérdéstről részletes tanulmányok jelentek meg.¹⁽⁹⁷⁾ Ezek majdnem kizárólag írásos emlékeken alapulnak, ami éppen Sopronnál viszonylag gazdagnak mondható, ahhoz azonban mégis kevés, hogy bármelyik felfogásról megnyugtató véleményt kaphassunk. Az írásos emlékeket a végsőkig kiaknázták s több forrás nem lévén, a vitát egyelőre le is zárták azzal a közös véleménnyel, hogy további támpontokat most már csak a régészeti kutatásoktól várhatunk.

Az utóbbi évekig azonban ez irányú régészeti kutatásról nem beszélhetünk. *Bella L.* ugyan igen sok megfigyelést végzett a századforduló táján, ezek azonban a mai igényeket már nem elégítik ki, sőt néha tévútra is vezetnek. Csak az utóbbi években történt több helyen olyan régészeti ásatás, amelyek segítségével a város topográfiai fejlődésének kérdését tovább vihetjük. Egyelőre azonban csak a belvárosra vonatkozólag, mert a külvárosban (Szent Mihály templom környéke, Bécsi-domb) egyetlen régészeti ásatás sem történt eddig, így ezekre a területekre nézve továbbra is találgatásokra vagyunk utalva. Addig is, amíg ez egyszer sorra kerül, érdemes röviden összefoglalni a belvárosi ásatásokat, melyek több váratlan eredményt hoztak.

Az alábbiakban nem ismertetem részletesen az egyes ásatásokat és megfigyeléseket, ez szakfolyóiratokban részint már napvilágot látott, részint pedig megjelenés előtt áll.²⁽⁹⁸⁾ Jelen dolgozatban csak **136** topográfiai szempontból, vázlatosan foglalkozom ezekkel az ásatásokkal röviden, melyek a következők voltak: volt Orsolyita kert 1954 (*Nagy E.*), Fabricius-ház 1959–60 (*Holl I., Nováki Gy., Sz. Póczy K.*), Templom utca 23. 1960 (*Nováki Gy.*), Caesar-ház 1961 (*Holl I., Nováki Gy., Pammer N.*). Ezekon kívül még több régi és újabb megfigyelésre is támaszkodom, melyek a fenti négy ásatás alapján kaptak értelmet. 1950-ben is volt egy jelentős ásatás a belváros több helyén *Radnóti A.* vezetésével, sajnos azonban ennek közzététele még nem történt meg, így ezt most nem tudjuk figyelembe venni.

A korábbi vélemények szerint *Scarabantia*, mely az 1. sz. első felében keletkezett, teljesen nyílt város volt, erődítések nélkül. *Bella L.* ugyan említette már, hogy a belvárost római városfal vette körül, de ezt az újabb időben figyelmen kívül hagyták. Pedig az újabb ásatások *Bellát* igazolták. A Fabricius-ház mögötti

várfalátvágás eredménye a következő volt: legalul 1–2. századi épület alapfalai voltak, ezen pedig közel 3 m vastag városfal, mely már a 4. században épült. Ennek a városfalnak a törmelékeire épült egy favázas sánc, melynek közei vörös színű, terrazzó-szerű anyaggal voltak kitöltve, majd ennek tetejére a ma is látató legfelső középkori várfal, mely ma már házfalként szolgál. Ugyanezt eredményezte a Caesar-házi ásítás, valamint a Templom u. 23. sz. ház alapozásánál végzett megfigyelések is. Ezek ismeretében megállapíthatjuk, hogy *Bella L.* is ugyanezt találta a városháza építése (1893–1896) és a volt Orsolyita-kert bővítése (1870–90 körül) alkalmával. Ennek eredményeképpen tehát az a kép alakult ki, hogy a mai belvárost eredetileg egy későrómai kori városfal vette körül. Ez nem mond ellent annak a véleménynek sem, amely szerint Scarabantia nyílt város volt, mert valóban az volt, de a 4. században a római birodalom gyengülése következtében a limesen (Pannoniában a Duna jelentette ezt a vonalat) belüli részeket is megerősítették, így került sor Scarabantia megerősítésére is. Ennek során azonban nem az egész korábbi, nagy kiterjedésű várost, hanem csak a mai belváros területét (mely pár méterrel magasabb a környékénél) látták el városfallal.

A városfal vastagsága 2–3 m között van, belső oldala kváderkövekkel van kiképezve, alul egy kiugró, nagyobb kváderkövekből álló szegély fut körbe. A Templom u. 23. sz. háznál az ehhez csatlakozó kikövezett járda is előkerült. A belső oldalon az ehhez tartozó járósínt, tehát a város későrómai kori járósíntje a Fabricius-háznál 3,00, a Templom u. 23. sz. háznál 2,30 m mélyen van a mai városszinthez képest. A fal külső oldalát és a hozzátartozó árkot eddig még egy helyen sem sikerült feltárni, de itt a középkori alsó zwinger nyilván erősen megbolygatta.

Nem ismerjük még pontosan a római kori erődítmény kapuit, erre csak közvetett úton kapunk utalásokat. Az újabb időkben a Savariába vezető római kori út pontos vonalát sikerült kimutatni.³⁽⁹⁹⁾ Ha ennek irányát meghosszabbítjuk a belváros felé, akkor ez kb. a Széchenyi tér 18. sz. házon át fut neki a római és az ugyanezt követő középkori városfalnak. Nyilván itt kell keresni a római kori déli kaput, valahol az Orsolyita-kert Ny-i vége alatt. Annak ismeretében, hogy a középkori városfal pontosan követte, sőt fel is használta a római városfalat, nem éreztelen felhívni a figyelmet az 1597. évi térképre, mert ezen éppen a feltételezett déli kapu helyén kettős kis tornyot találunk, melynek kapuvédő jellegét már *Gerő L.* is felismerte. Nem gondolhatunk másra, mint a római kori déli kapu emlékére.

A római táborokon, erődítményeken mindig keresztülvezetett az út. Feltétlenül kellett tehát lennie egy északi kapunak is, melyen keresztül az út tovább vezetett Carnuntum vagy Vindobona felé. Ez az út azonban ma még nem köthető pontos helyhez, erre nézve csak feltételezések vannak. Ilyen az a körülmény is, hogy az új Szent Mihály temető környékén római sírok kerültek elő és ennek alapján a Nagy-Mélyutat próbálják azonosítani a római kori úttal. Ez valószínű, de még bizonyításra szorul. Itt kell megemlíteni, hogy 1959-ben az Előkapu 1–3. sz. ház alapjainak megerősítése közben 4,00 m mélyen római kori útburkolat került ¹³⁷elő. Ez a feltárás azonban annyira kicsi területre korlátozódott, hogy az út irányát nem sikerült megállapítani, ezért csak feltételezzük, hogy a Carnuntumba vezető úttal azonos. Mindenesetre az északi kapunak valahol az Előkapunak ezen a részén, a mai várostorony környékén kell lennie, sőt helyrajzilag talán azonos is vele. A belváros belső területén is előkerült már több helyen a római kori út, de mindig annyira kis területen tárták fel, hogy topográfiai szempontból ezek az adatok használhatatlanok.

A római kori erődítés nem sokáig lehetett használatban, mert 400 körül a birodalom határa visszahúzódik messze délre. Sopron vidéke is belekerül a népvándorlaskor zavaros történetébe. A rómaiakat követő évszázadokról tulajdonképpen semmit sem tudunk, laktak-e egyáltalában és kik a városban, erre sem írásos, sem régészeti adat egyelőre nincs. Az első nép, amelyről biztosan tudunk a város falai között, már

magyar volt.

Ugyanígy nincsen semmi nyoma annak, hogy a Bécsi-dombon frank, vagy avar erődítmény (földvár) lett volna, mint ezt az „Erdburg” (ma azonban már csak „Erdburger” ismeretes) dülönévvvel kapcsolatban fel szokták hozni. Az Erdburger dülő nincsen beépítve, ezért valamilyen formában nyomának kellene lennie egy estleges földvárnak. Egyelőre a legelfogadhatóbb vélemény az, amit *Major J.* vetett fel, hogy a Bécsi-dombi amphiteatrumot nézhetnék régebben földvárnak és innen származik ez a dülönév. Még *Paúr I.* is úgy említi az amphiteatrumot 1886-ban, hogy ha nem is őskori, de kuruckori körsánc ez, ő egyébként ettől függetlenül az Erdburger dülőt mint keltakori földvár emléket ismerteti, de minden indoklás nélkül, nyilván a közeli keltakori temető miatt.⁴⁽¹⁰⁰⁾

A rómaiak és a magyar középkor 12 százada között egyetlen emléket ismerünk Sopron város területéről, a favázis sáncot, amelynek a szerkezetét legjobban az orsolyita-kerti 1954. évi ásatás révén ismerhettük meg. Az ásatások és megfigyelések szerint ez is körbeveszi az egész belvárost és mindenütt rátámaszkodik a római városfal romjaira, illetve annak pusztulási rétegére. Írásos emlék ilyen formában nem említi, az ásatások pedig közelebbi kormeghatározást nem adtak, ezért ennek keletkezési ideje ma még bizonytalan. A sáncszerkezet cseh-, német-, lengyel- és oroszországi analógiái alapján azonban a 9–11. századba valószínűsíthetjük. Mivel azonban ez még csak valószínűsítés, nem is bonyolódunk bele olyan kérdésbe, hogy kik és mikor építhették. Pedig éppen ennek a sáncnak a kronológiája fogja egyszer eldönteni azt a kérdést, vajon helyes-e az első várat (a rómaiakat nem számítva) a Szent Mihály templom környékére, illetve a Bécsi-dombra helyeni.

Ennek a sáncvárnak nem ismerjük még a részleteit, így kapuit sem. Mivel azonban mindig szorosan a római városfalhoz igazodik, feltételezhetjük, hogy minden szempontból annak formáját vette fel alaprajzilag.

A sáncvár után már a többnyire ma is látható középkori várfal következik. Ez is szorosan követi két előzményét. A sánc tetejére magas fal épült, a római városfal tönkrement tetejére pedig mellvéd került. Alaprajzilag tehát ez is pontosan megegyezik a rómaiakori városfallal.

Mást mutat azonban a kapuk elhelyezése. Mint láttuk, a rómaiakori és középkori északi kapu kb. megegyezik a várostorony környékén, a város másik végében azonban nem. Ennek pedig az utak, illetve a főközlekedési irányok változása volt az oka.

A rómaiak központja, Itália, Soprontól D-re esett. A rómaiak igyekeztek minél rövidebb úton kapcsolatot fenntartani a tartományok városaival, ezért útjaikat a lehető legegyszerűbb vonalon jelölték ki. Így került sor arra, hogy a Scarabantiába D felől érkező út nem a közlekedésnek jobban megfelelő soproni völgyben van, ahová a harkai domb alatt kellett volna bekanyarodni, hanem inkább a katonai lőtér–Várisi erdő valamivel meredekebb, de rövidebb vonalát választották, így érkezett az út pontosan a város D-i oldalához.

A római birodalom megszűnte után azonban ez az É–D irányú forgalom megszűnt. A magyarok honfoglalása után pedig éppen beleesett ez az útvonal a nyugati határvédelmi övezetbe, ahol É–D irányú közlekedésre már nem volt ¹³⁸szükség, sőt egyenesen veszélyessé vált a Ny felől várható betörések miatt. Így a rómaiakori út, legalább is Sopron környékén, teljesen feledésbe merült, az erdő hamar belepte. A Harka (ma Magyarfalva) felé vezető országút is vele párhuzamosan, de 1–1,5 km-rel távolabb K felé alakult ki olyan időkben, amikor a rómaiakori útról talán már nem is tudtak.

A forgalom tehát mindjárt a középkor elején az É–D irányból áttérteledött K–Ny, illetve a soproni völgnél K–ÉNy irányba. A városba érkezőnek tehát kerülni kellett volna a régi D-i kaput használni, amit

megnehezíthetett annak a területnek mocsaras volta (lásd M. Zacharias 1700-ból származó metszetét vagy az 1622. évi alaprajzot) és a Rákpaták akkor még szabályozatlan medre is. Hogy mikor hagyták fel a D-i kaput, sőt egyáltalában használták-e azt még a magyarok korában, és mikor nyitották meg a Hátsó-kaput, arra egyelőre semmi támpontunk sincs. Annak alapján azonban, amit az előbb a közlekedési irányok változásáról mondtunk, feltételezhetjük, hogy ez már a magyar uralom elején megtörténhetett, az 1597. évi alaprajzon látható kapuvédő jellegű kettős torony pedig a rómaiakori erődítmény felhasználásából eredhet.

A fenti vázlat alapján tehát kiderül, hogy a rómaiak óta állandó földrajzi kontinuitás áll fenn a belváros területén, és ha nagy időközökben is, de mindig ugyanezt a területet erődítették. De ez nem is várható másképpen. A soproni völgynek a fejenél a sík területből ez volt az egyetlen kissé kiemelkedő rész. Ezt már felismerték a rómaiak, akik különben is lehetőleg a síkságokon maradtak (ezért nem mentek fel a Bécsi-domb látszólag jobban védhető magaslatára) és ettől kezdve az utánuk jövő népeknek szinte készen adva volt egy erődítés, amit csak ki kellett javítani, először favázas sánccal, majd a ma is látható falakkal. Itt felmerül a kérdés, ugyan mi szükség lett volna a Szent Mihály templom környékén, illetve a Bécsi-dombon erődítést építeni, amikor a belvárosnál szinte a készet kapták. De ugyanígy a belvárossal kapcsolatban is – az ásatások alapján – kétség merül fel azon vélemény iránt is, mely szerint a belváros nem mindjárt alakult ki, hanem fokozatosan, egy kisebb magból, lassú fejlődéssel érte el a mai méretét. Ennek megint sem írásos, sem pedig kartográfiai alapja nincsen, sőt a rómaiakori városfal és a favázas sánc megismerése után aligha gondolhatunk már erre, mert hiszen a falak mindig aránylag jó karban és nagy magasságban álltak köröskörül, mi szükség lett volna ezen belül még egy kisebb várat is építeni?

Az újabb régészeti kutatások tehát új megvilágításba helyezik Sopron topográfiai kialakulását. Fenti ismertetésünkkel még nem tartjuk megoldottnak ezt a kérdést, mindössze újabb szempontokat vetettünk fel. További ásatásokra van még szükség, de most már nemcsak a belváros, hanem a külváros területén is. Amíg ezek meg nem történnek, nem zárhatjuk le véglegesen az említett vitát sem.

1962. XVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Nováki Gyula: Sopron topográfiai fejlődésének vázlata az újabb ásatások alapján / Abriss der topographischen Entwicklung der Stadt Sopron auf Grund der neueren Ausgrabungen (Gyula Nováki)

Abriss der topographischen Entwicklung der Stadt Sopron auf Grund der neueren Ausgrabungen (Gyula Nováki)

Im Zusammenhang mit der topographischen Entwicklung der Stadt Sopron erscheint als vordringlichste Frage: wo war – von der Römerzeit abgesehen – die erste Festung? Dort, wo heute die innere Stadt liegt, oder in der Umgebung der höher gelegenen St. Michaelis-Kirche, bezw. am Wienerberg? Die sich mit dieser Frage beschäftigenden Historiker teilen sich in zwei Gruppen.

Die Ausgrabungen der letzten Jahre in der inneren Stadt haben neue Gesichtspunkte gezeitigt. Nach diesen hat die Entwicklung der inneren Stadt folgenden Verlauf genommen:2

Die Römerstadt *Scarbantia* war eine offene Siedlung von grossem Ausmass. Im 4. Jahrhundert wurde dann ein Teil hievon, eben die heutige Innenstadt, mit einer 2–3 Meter starken Wehrmauer umgeben. Die Stadttore kennen wir noch nicht, doch können wir den Ort des Süld- und des Nordtores auf Grund der römischen Strasse, ungefähr bestimmen.

Auf die Ruinen der Stadtmauer aus der Römerzeit baute man später einen Wall mit Holzkonstruktionen, wobei die Zwischenräume mit einem roten, terrazzoartigen Material ausgefüllt wurden. Das Alter des Walles kennen wir nicht, wir können lediglich auf Grund von Analogien annehmen, dass er wahrscheinlich aus dem 9–11. Jahrhundert stammt. Die Frage nach den Erbauern bleibt daher noch offen.

139 Schliesslich wurde auf diesem Wall, spätestens im 13. Jahrhundert, die heute noch sichtbare, mittelalterliche Stadtmauer erbaut.

Somit folgen die Wehrbauten der späteren Zeit in der inneren Stadt genau der Linie der römischen Befestigungen, benützen sogar selbst die Mauer. Das Nordtor blieb immer unverändert, doch wird das Südtor der Römer im Mittelalter nicht mehr benützt, dafür baut man an der Südostseite der Ringmauer ein neues Tor, welches durch die veränderte Richtung der Verkehrsstrasse bedingt war.

Auf Grund dieser Feststellungen hält es der Verfasser für wahrscheinlich, dass man in Sopron Befestigungsbauten aus jehlicher Zeit stets nur auf dem Gebiet der inneren Stadt zu suchen hat, denn die Wehrmauern der Römerzeit waren immer in brauchbarem Zustand. Immerhin kann diese Frage ins solange nicht als abgeschlossen gelten, bis auch in der Umgebung der St. Michaeliskirche, bezw. am Wienerberg Ausgrabungen vorgenommen wurden.

1962. XVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Koncsek László: Mi lett a sorsa a kismartoni (Eisenstadt) Wolf-múzeumnak?

Koncsek László: Mi lett a sorsa a kismartoni (Eisenstadt) Wolf-múzeumnak?

Biedermeier szalon a hajdani Wolf-múzeumban. (Csatkai E. felvétele, 1936)

A soproniak és a környékiek gyakran látogatta gyűjtemény alapjait Wolf Sándor kismartoni bornagykereskedő és szőlőbirtokos 1901-ben rakta le. Mint fiatal embert, az akkor már száz éves cége tanulmányútra küldte Dalmáciába, hogy a tenger melléki bor kezelését megismerje. Wolf Sándor azonban ideje javát Spalatoban töltötte, ahol akkor nagyszabású ásatások folytak. Az érdeklődése annyira felfokozódott, hogy hazatérve 1901-ben a város határában levő ún. Gölbesäcker nevű dűlöt több évre bérbé vette és a szó szoros értelmében utolsó négyzetméterig felásatta, mert híre volt, hogy ott sokszor felvetett az eke római régiségeket. Bella Lajos soproni tanárt bízta meg a munka vezetésével és valóban egy múzeumot megtöltő anyag került felszínre, melyet Wolf felajánlott Kismarton városának. De az akkor nagy múltjához képest szerény anyagiakkal rendelkező város volt, az ajándékot elfogadta volna ugyan, de legfeljebb csak tárolásra, alkalmas elhelyezésről nem tudott gondoskodni. Wolf Sándor a hercegséghez fordult, de onnan rideg visszautasításban résesült. Így nem maradt más hátra, mint maga alakította át az egyik házának a földszintjét múzeummá és ott helyezte el az ásatások értékes anyagát. Hamarosan egy Groller nevű régésszel szövetkezett [140](#)össze és Fehéregyház (Donnerskirchen) határában is nagyjelentőségű ásatást végzett, amelynek eredménye most már a saját múzeumát gazdagította. Időközben kedvet kapott a gyűjtés egyéb ágaira is. Minthogy nagy kiterjedésű üzleti hálózata volt, ügynökei egyúttal régiségeket is hajszoltak fel, elsősorban Sopronban. 1914-ig egy Hess nevű régiségkereskedőnél nézett maga is gyakran körül, azután Némethkeresztúron és másutt a hajdani Sopron megyében. Most már a néprajz is nagymértékben érdekelt, főleg a céhemlékek, a rábaközi hímzések és minden, ami a szőlészettel kapcsolatos. Minthogy Elssler Fannynak erős kismartoni kapcsolatai voltak, ilyen emlékeket is nagyszámmal sikerült neki, főleg Lékán, szerezni. Áldozatkészsége nem ismert határt. A soproni Régészeti Társulatnak tagja volt; ha ott a soproni múzeum számára valami vétel anyagi okokból nehézségbe ütközött, azonnal kész volt segítségre.

1918-ban nagy összeget ajánlott fel, ha az azóta szétszóródott Teicher-gyűjtemény Dorfmeister vázlateit eladásra kínálnák fel a soproni múzeumnak. Felajánlotta, hogy saját költségén felásatja a Duna mentén épült római védősáncot; csak az volt a kikötése, hogy a maga próbált régésze, Groller végezze a munkát; 1910 körül a magyar régészek féltékenységén múlt, hogy a tervet nem válthatta valóra.

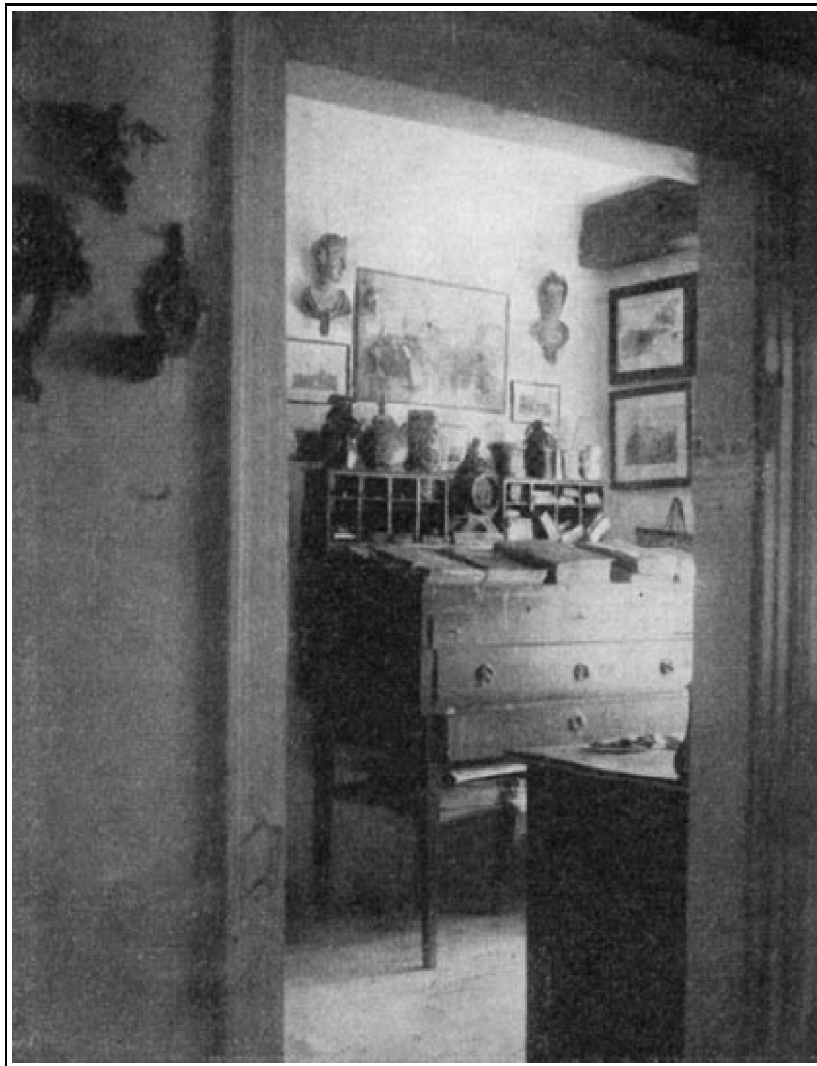
Miután Kismarton Ausztriához került, a gyűjtési tevékenység még jobban kibővült. Az eredeti épülethez egy kétemeletes részt csatolt, úgyhogy immár 26 helyiségben és számos udvaron, folyosón foglaltak helyet a műtárgyak, mert most már az általános nagy iparművészet és képzőművészet, sőt zenetörténet és színháztörténet is érdekelte. Ő maga saját személyét illetőleg teljesen igénytelen volt, jövedelmét teljesen a múzeumra költötte, de nemcsak gyarapította az anyagot, hanem megfelelő kezelésére három tagú személyzetet is tartott, megadva nekik a legszelebb kutatási lehetőségeket is. Az osztrák topográfia 24. és 26. kötete fólióoldalak nagy számával méltatja a műtárgyak legjavát, a múzeum egyébként nyilvános volt és évente sokezer látogatója akadt, a tetszés szerinti belépődíj pedig jótékony célra jutott.

Wolf Sádor 1938-ban kénytelen volt a nácik elfoglalta Ausztriát elhagyni. Még megerőltette, hogy 1945-ben az ország ismét megszabadult a náci járom alól, de akkorra gyűjteményének egyes darabjait, a több helyiségben felhalmozott Haydn- és Liszt- emléktárat és a könyvek egy részét kiszakították már. Wolf Sándor 1946 januárjában elhunyt. Egyetlen örököse, húga Löwyné Wolf Frida az izraeli Haifában él. Idős korú lévén nem akart a körülötte élő rokonságtól elszakadni, viszont életkörülményei is nagyon szűkösek voltak; egyébként bátyjának segítő társa volt a gyűjtésben, minden darab jóformán a szívéhez nőtt, főleg pedig kitűnően értett a kézimunkákhoz és a csipkéhez. Nagy lelki tusa után úgy döntött, hogy a megoldás mindenkinek a javára szolgált. Maga igen jelentéktelen összeget igényelve felajánlotta a gyűjteményt az osztrák kormánynak. Mondhatlan örömet keltett a burgenlandi kulturális körökben, hogy a hallatlan értékű gyűjtemény, egyúttal nagy idegenforgalmi nevezetesség, így a városban marad, mert a vételbe beleértették az épületet, sőt a mellette levőket is, amelyekben az idők folyamán tartományi múzeumot is elhelyezték már. Így a két múzeumból egy páratlan értékű, gazdag múzeum alakult volna ki. Ezek a tényezők mindent megtettek a vétel érdekében. Évekig folyt az alkudozás. „Jelenleg nincs kellő fedezet” – ezzel a visszatérő refrénnel halasztgatták a végleges döntést. Végül is a gyűjtemény örököse megúnta a meddő vitát és huza-vonát és az egész gyűjteményt egy tételben eladta a luzerni Fischer Galériának.

Mikor e sorok írója – 1956 nyarán – Kismartonban járt, már nagyon szomorú képet nyújtott az elhanyagolt, összezsúfolt, gazdátlan gyűjtemény. A gazverte udvaron római síremlékek, sírládák, szobrok heverték rendetlen össze-visszaságban, az eső- és fagy marta emlékek repedéseiben gyom burjánzott. Az épület gondozatlan, takarítatlan szobáiban porréteg lepte el a szenvedélyes szeretettel összehalmozott kincseket...

Pedig nagy értékek rejtőztek a gaz és por alatt. Római kori gyűjteménye nagyon gazdag volt, legtöbbje környékbeli ásatásokból került ki, és így a soproni régészet számára is nagyérdékű lett. Figyelemre méltó volt egy gótikus szoba teljes épségű faburkolattal és berendezéssel. Volt egy teljes sekrestye, számtalan antik miseruhával, biedermejer szalón, háló és [141](#) gyermekszoba ugyanebből az időből. Gótikus csapszék, kis barokk patika stb., stb. Több száz esztendőre visszamenő háztartási szerek egy teljesen felszerelt nyílt tűzhelyes konyhában, kádárműhely, borpince, zár- és kulcsgyűjtemény. Régi hangszerek, köztük egy kitűnően működő barokk orgona, fuvolaóra. Egészen Baranya megyéig, Tapolca környékéig gyűjtött korsók, a Sopron környéki bábsütők ütőfái. Svájci festett üvegablakok, gótikus és barokk szobrok (közel 40 darab, köztük egy teljesen ép szárnyas oltár). A kerámia helyi, környékbeli fajánszokkal és kiváló porcelánnal volt képviselve. Kb. 26 000 darab műtárgy és könyv – elhanyagoltságában és rendezetlenségében is megfogta és gyönyörködtette az embert. Így festett a Wolf-múzeum, az alkudozó

tárgyalások idején, 1956 nyarán.

Borkereskedő-iroda a hajdani Wolf-múzeumban (Csatkai E. felvétele, 1936)

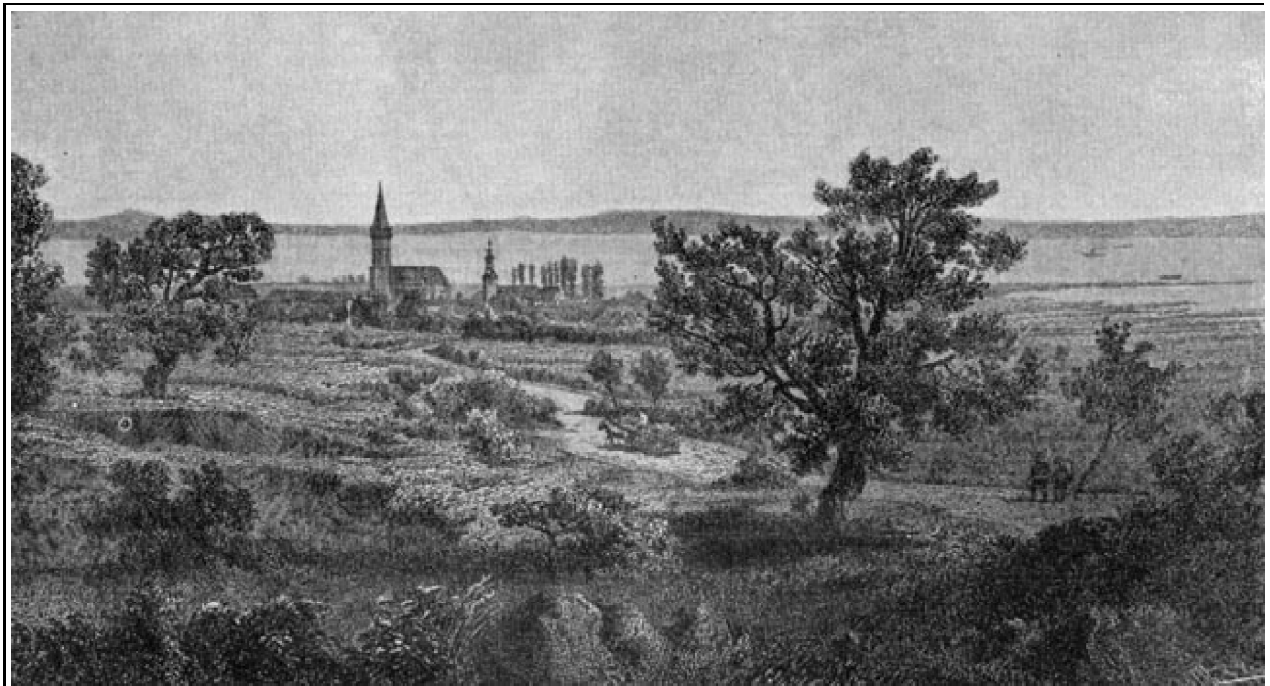
1960 tavaszán találkoztam Haifában Wolf Sándor örökösével, húgával Löwy Fridával. Az öböllé kerekedett Földközi-tenger partján, a Haifa fölé emelkedő Karmel hegyén hozott össze a véletlen egy villanegyedben. Rücskös derekú pálmák és sok virág közt él ott immár több évtizede az idős nő. Nincs más kívánsága, csak a csendes és békés, gondtalan öregség hátralevő esztendeire. Erről beszélt, amikor a Wolf-múzeum sorsát, eladását kérdeztem tőle: „Öreg asszony vagyok – mondja – és rendkívül nehéz körülmények között éltem. Európában örökségem volt, itt pedig csak a szükség és gond vett körül. El kellett adnom a bátyám gyűjteményét.”

Elmondta, hogy az osztrák kormányzati tényezőkkel nem vezetett eredményre a sok meddő tárgyalás. A gyűjtemény gondozatlanul elhanyagoltan állott Kismartonban. Nem volt más választás, el kellett adni annak, aki huzavona nélkül elfogadható árat ajánlott fel és ez a luzerni [142Fischer Galéria](#) volt, amely 1

800 000 sillingért tehát megvásárolta az egész gyűjteményt.

Ami a továbbiakat illeti, a Fischer Galéria tehergépkocsijai megjelentek az összeg lefizetése után Kismartonban. Az ottani művelődési körök nagy megdöbbenéssel vették tudomásul a dolgok ilyen fordulatát és legalább annyit tudtak elérni, hogy a tartomány a burgenlandi ásatások anyagát, a Haydnre és Lisztre vonatkozó kéziratárt és kottákat, végül általában a burgenlandi anyagot visszavásárolják Fischeréktől. Így maradt ott néhány soproni vonatkozású tárgy is, főleg kéziratok, így Deccard soproni orvos emlékkönyve, több soproni krónika. A Fischer cég óriási boltot csinált a Wolf-múzeummal. Sietve elrendezte az anyagot és két aukción darabonként elárverezte. Az első 1958 júliusában, a másodikat novemberben tartották Luzernben. Már az első aukció bevétele meghaladta a 2 millió sillinget, tehát néhány százezerrel többet kapott a Fischer cég, mint amennyit a gyűjteményért fizetett. A második aukció bevétele meghaladta a 2 és fél millió sillinget, ez már tiszta nyereséget jelentett. Az egyes darabok mind magasabb áron keltek el, mint a kikiáltási ár volt. Csak néhány adatot közlünk, milyen nagy nemzetközi értékek voltak a Wolf-múzeumban. Az adatokat a Fischer Galériának erre az alkalomra kiadott bibliofil katalógusából vettük. 69 antik bútor kikiáltási ára összesen 560 000, egy régi kocsmacégéré 21 000, egy rokokó kályhájé 39 000, egy ereklyetartó díszszekrényé 45 000, miseruháké és hasonló szerelvényeké együttesen 55 000, öt svájci festett ablaküvegé 95 000, egy ezüst barokk kehelyé 12 000, a kerámiai gyűjteményé 565 000, a könyvtár egy részéé 210 000, varia jelszóval egybefoglalt műtárgyaké 111 000 silling volt.

Minden elkelt. Svájci, nyugatnémet, francia és angol régiségkereskedők vásárolták meg a gyűjtemény egyes darabjait, valamint néhány nagygyűjtő, aki a maga gyűjteményét akarta kiegészíteni, meg egy pár európai múzeum. Az évtizedeken át gondosan, tervszerűen és nagy szeretettel összehordott és csoportosított darabok tehát szétszóródtak a szélrózsa minden irányában, a legtöbbnek nyoma veszik majd a műkereskedelem vadonában...

Fertőmeggyes (Mörbisch), 1860.

1962. XVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Csekey István: Liszt Eduárd halálához és családfájához

143 Csekey István: Liszt Eduárd halálához és családfájához

A Muzsika IV. évfolyamának 10. száma rövid cikket közölt Liszt Eduárd haláláról, aki mostoha unokaöccse volt Liszt Ferencnek. 1961. július 25-én halt meg az alsó-ausztriai Neunkirchen városkában: 94 évet élt meg. A gráci egyetemnek volt magántanára, azonban később professzori címet kapott. Akkor a gráci egyetem büntetőjogi tanáraként működött testvérbátyja, Franz v. Liszt, ő habilitálta a kriminalisztikából. Így tehát sohasem volt bécsi egyetemi tanár, amint a magyar lapok évtizedek óta szinte stereotipszerűen írták róla. Járásbíró volt, majd védőügyvédkedett Bécsben.

A nemzetközi Liszt-zongoraverseny alkalmával 1956-ban nálunk járt Liszt Eduárd így nyilatkozott a Budapesten megjelent *Freies Leben* című lap 1956. február 25-i számában, hogy immár kiegészítő adatok vannak a kezében, amelyek szerint a család a gróf Liszthiek nemesi ágából származik. E különben *erdélyi szász* eredetű családról azonban történészeink oklevelekkel bizonyították, hogy a XVII. század végén, tehát 150 évvel Liszt Ferenc születése előtt teljesen kihalt.

Nem valószínű tehát, hogy a mostanában elhalt Liszt Eduárd hagyatékából előkerülhetnének oly dokumentumok, amelyek bizonyíthatnák a nyugat-magyarországi (burgenlandi) Liszt-családok, valamint az erdélyi Liszt (Liszthius) családok legtávolabbi rokonságát is. Maradt azonban Liszt Eduárd kezéből egy emberi gyengeségre valló levél Bécsből, 1917. május 10-ről keltezte Zimmermann János rajkai ev. alespereshez, amely arra mutat, hogy a nagy zenetítánnal ellentétben rokonsága mit nem adott volna érte, ha magyar nemessége bizonyítható lenne. Liszt Eduárd az említett levélben ugyanis egyezer aranykoronát ajánl fel Zimmermann útján a plébánosnak, ha sikerül a Liszt-családot, amely rajkai származású, az erdélyi Liszthiekével olyanképpen egybekapcsolni, hogy a hatóság is elismerje. Mivel a levélírónak leszármazói nem voltak, akiknek az érdekében tette volna ezt a különös ajánlatát, ezt csak mérhetetlen nagyravágásával és sznobizmusával okolhatjuk meg; tán az 1663-ban pénzhamisítás miatt lefejezett köpcsenyi Lishius László grófi rangját szerette volna megszerezni?

Liszt Ferenc sokkal nemesebb és gazdagabb lélek volt, mintsem ilyen külsőségekkel törődött volna. De szüksége sem volt rá, mert például 1846-ban a bécsi magyar királyi kancellária útlevelébe foglalkozása helyett azt írta: *celebritate sua est notus*, vagyis szabad fordításban: éppen elég híres ember ahhoz, hogy mindenki ismerje. Szinte megfoghatatlan, hogy a nemrég elhunyt Liszt Eduárd mért törekedett ennyire a Liszt-család régi nemességének elismertetésére, mikor oklevelekkel bizonyítható, hogy a világhírű zongoraművész még anyakönyvileg is kimutatható dédapja, Liszt Sebestyén ház nélküli szegény zsellér volt, és az egész családfán egyetlen magyar név nem fordul elő, úgyhogy Lisztünk német ajkú szülőknek Magyarországon született sarja volt. Annál nagyobb érdeme és a hazai föld hatalmas átalakító sajátosságáé, hogy ő, aki Bartók Béla szavai szerint egyedül volt illetékes nemzetiségének meghatározására, magát mindenütt és mindenkor magyarnak vallotta. Amikor 1859-ben Ferenc József osztrák császár Lisztnek a vaskoronarend lovagkeresztjét adományozta, és még abban az évben fel is vették az osztrák lovagok közé, 1867-ben ezt a címet a nála fiatalabb mostohanagybátyjára, Liszt Eduárd osztrák főállamügyészre ruházta. Ettől örökölték fiai, Ferenc, a világhírű büntetőjogász, később berlini egyetemi professzor, valamint öccse, a most elhunyt Eduárd, bécsi ügyvéd és gráci egyetemi magántanár. Liszt Eduárd tehát világhírű

nagybátyja önzetlen gondoskodásából osztrák lovagi (Ritter) címhez jutott. Mi szüksége volt a család nem létező régi nemességének megállapítására?

Ma már nincs vita Liszt Ferenc származását illetően a magyar és a német közvéleményben. Míg a nácik idejében Lisztet a fajelmélet hívei teljesen kisajátították a németiség számára, addig ma már Felix Werner professzor (Franz Liszt in unserer Zeit, 1961) azt kérdezi: „Ugyan mi veszhet el Liszt művéből a német zenekultúra kárára, ha tisztelettel és megbecsüléssel megállapítjuk, hogy Liszt [144](#)magyar volt?” Ugyanő idézi Liszt Augusz Antalhoz Weimarból 1873. május 7-ről kelt levelének szavait: „Meg kell nekem engedni, hogy nem tekintve a magyar nyelvben való sajnálatos járatlanságomat, születésemtől a síromig szívemben és lelkemben *magyar* maradjak és ennek folytán a magyar zene kultúráját komolyan ápolni kívánjam.”

1962. XVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Balogh Jolán: Renaissance-oltár Sopronban

Balogh Jolán: Renaissance-oltár Sopronban

Az egykori ferences (utóbb bencés) kolostor ún. Káptalan termének[1\(101\)](#) restaurálása (1949–1951) alkalmával néhány renaissance töredék került elő: homokkőből faragott, finoman kidolgozott kisméretű építészeti tagozatok. A gótikus leletek jelentőségéhez mérten igénytelen törmelék-darabkák. Mégis nagyon fontos dokumentumok: a renaissance-stílusorszak hírmondói Sopron városából. Az egyik töredék[2\(102\)](#) akantuszlevelekkel és gyöngysorral díszített párkány, melyet alul canneluraszerűen, rovátkoltan tagolt rész csatlakozik. A másik töredék[3\(103\)](#) meglehetősen teljes maradványa az egykori friznek, illetve a friz jobboldali végződésének. Körös-körül akantusz-levelesor kereteli, a mélyített középmezőben a szemcsésen megmunkált felületet domborúan faragott, de erősen töredezett leveles-indák töltik ki. A harmadik töredék[4\(104\)](#) a legigénytelenebb, mégis ez a legfontosabb. Valamilyen fülkemélyedésnek jobb felső sarka, melyhez jobboldalt igen rongált pilaszter csatlakozik. A pilasztertörzs mélyített mezejét karikán függő gyümölcsfüzér díszíti. A fülkemélyedés jobb sarkában pedig mintegy felfüggesztve egymást keresztező vastag, tömött levélfüzérek csüngnek. Ennek a töredéknek oldallapja is megmunkált: levéldíszes pilaszterfejezet és füzérrel ékesített pilasztertörzs van rá kifaragva.

1. Párkánytöredék a soproni ferences kolostorból.

(Adorján A. felvétele)

A töredékek megértéséhez a kulcsot a harmadik darab, a fülkemélyedés sarokmaradványa adja meg. Ennek feltűnő díszítése a tömötten lecsüngő füzérekkel nagyon jellegzetes motívum. Előfordul a pozsonyszentgyörgyi templom Szent György oltárán⁵⁽¹⁰⁵⁾ és ugyanott a Háromkirályok oltárán, továbbá néhány bécsi,⁶⁽¹⁰⁶⁾ illetve ausztriai művön.⁷⁽¹⁰⁷⁾ Szinte közös ismertető jele mindegyiknek. Ezek az emlékek részben oltárok, részben sírkövek. Valamennyi 1510–1520 körül készült renaissance stílusban. De korántsem egy műhely munkái, hasonlóságuk inkább irányt jelez és közös eredetre mutat. Valamennyin

1452. Fríztöredék a soproni ferences kolostorból.
(Adorján A. felvétele).

3. Fülke jobb felső sarka. Töredék a soproni ferences kolostorból. (Adorján A. felvétele).

146 az oltárfülke, illetve síremlékfülke építészeti kerete renaissance-motívumokból van felépítve, amelyek végső fokon olasz eredetűek ugyan, de mégis északi átdolgozásban, átformálásban jelennek meg. Ebben a csoportban a legjelentősebb emlék a pozsonyszentgyörgyi főoltár, mely egyúttal a legkorábbiak közé is tartozik, tekintve felépítésének és laposan faragott ornamentikájának olasz vonatkozásait.

A soproni töredékek kétségtelenül ehhez az irányhoz tartoznak. Ornamentikájuk – különösen a finoman faragott akanthuszlevélsor a párkányon és a frizen – a pozsonyszentgyörgyi oltárhoz kapcsolódik. Feltűnő azonban, hogy a saroktöredék szemközti pilaszterének díszítő motívuma, a karikán csüngő füzér a budai renaissance jól ismert motívumaira emlékeztet. Ez arra vall, hogy mestere nemcsak közvetett olasz, illetve német-osztrák hatás alatt dolgozott, hanem ismerős volt előtte a hazai korarenaissance is. A fríz-töredék levélindáin és a saroktöredék oldalsó pilaszterének mélyen aláfürt levéldíszén a gotikus fafaragás hatása is megmutatkozik. Ezek az összefüggések egyszersmind a töredékek korát is meghatározzák. Valószínűleg a XVI. század lelejéről valók, tekintve, hogy ornamentikájuk általában véve korábbi jellegű, mint az 1510-es évekből való osztrák emlékeké.

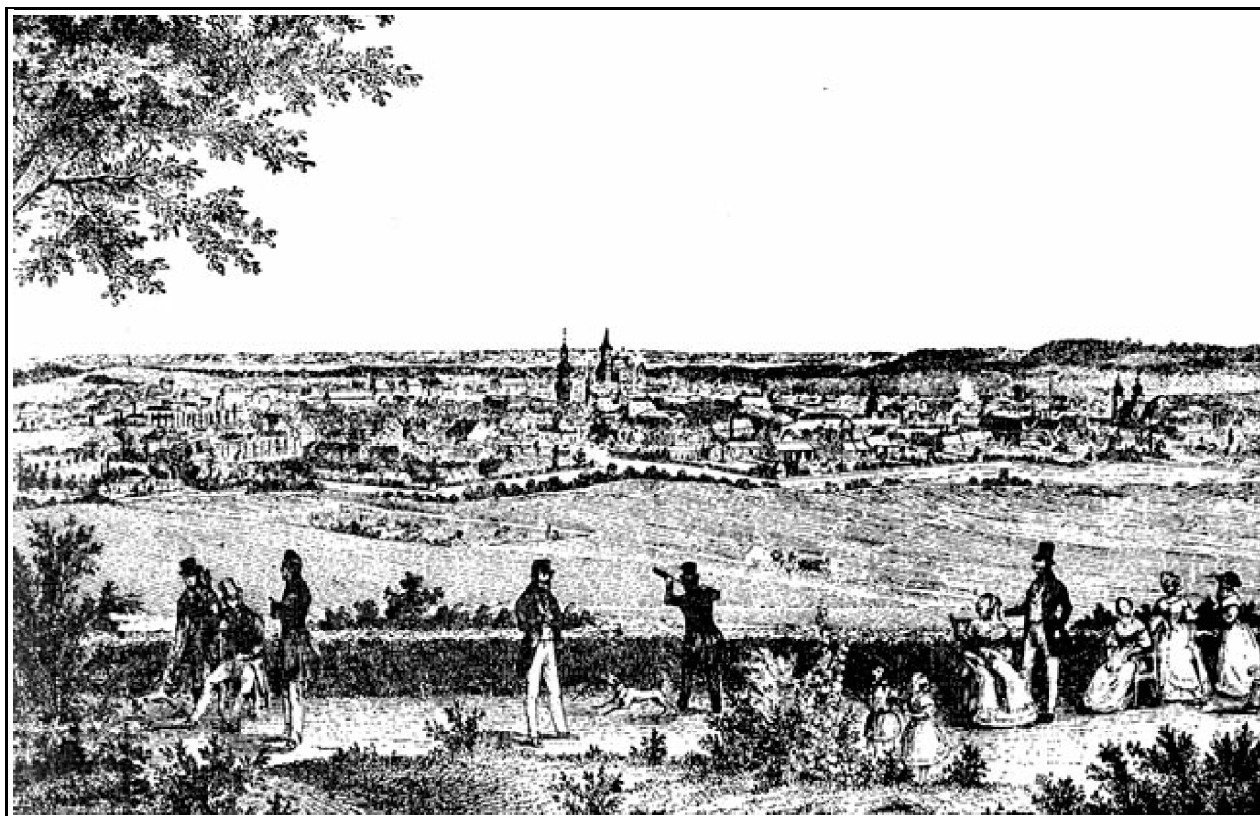
4. A fülketöredék pilaszterrel díszített oldallapja.
Sopron, ferences kolostor.
(Adorján A. felvétele).

Az analógiák alapján kétségtelen az is, hogy ezek a töredékek valamilyen kisméretű oltár⁸⁽¹⁰⁸⁾ vagy esetleg aediculás oltárormozat maradványai. Az írott források említik, hogy a soproni ferences kolostor káptalan-termében Jacobus Siebenburger soproni polgár a XVI. század elején 1508–1512 körül oltárt alapított a Háromkirályoknak.⁹⁽¹⁰⁹⁾ Ez az adat a pozsony-szentgyörgyi templom Háromkirályok oltárát idézi az emlékezetünkbe, amely – mint fentebb láttuk – ugyanebbe a stílusirányba tartozik. Éppen nem lehetetlen, hogy a soproni renaissance-töredékek hasonlóképpen a Káptalanterem egykori Háromkirályok oltárának maradványai, hiszen az azonos titulusok nemegyszer utalnak időrendi összefüggésekre.

A kicsiny, jelentéktelen töredékek így válnak beszédessé, így lesznek hiteles dokumentumai annak, hogy Sopron is bekapcsolódott a renaissance áramlatába, a hazai stílusfejlődésnek oly jelentős korszakába.

1962. XVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Kelényi Ferenc: Sopron művelődési, jótékony célú és egyéb intézményei 1846-ban

147 Kelényi Ferenc: Sopron művelődési, jótékony célú és egyéb intézményei 1846-ban

Sopron 1840-ben (Hárosy Gyula kőrajza)

A soproni kisedóvás történetének kutatása közben érdekes iratcsomó került a kezembe a Soproni Állami Levéltárban.¹⁽¹¹⁰⁾ A köteg legbelső okmányának külzetén, a díszes piros pecsét mellett a 2094-es iktatószám és „A Nádori Cancelláriából” felirat látható, alatta pedig a címzés: „Szabad királyi Sopron Város Nemes Tanácsának, és Esküdt Polgárainak, Sopronba”. A ritka szép kézírással írt belső szöveget József nádor írta alá.

A Budán, 1845. december 24-én kelt nádori leirat utasítja a városi tanácsot, „hogy e Város kebelében fönnálló férfi- és nő-nevelő, szépművészeti, társadalmi, egészségi, mindennemű jótékony, vagy az ipar gyarapítására irányzott intézetekről, mellyek akár egyeseknek, akár társulatoknak köszönik létezésüket, szükséges adatokkal ellátott tudósítást lehető legrövidebb idő alatt terjesszen föl.”

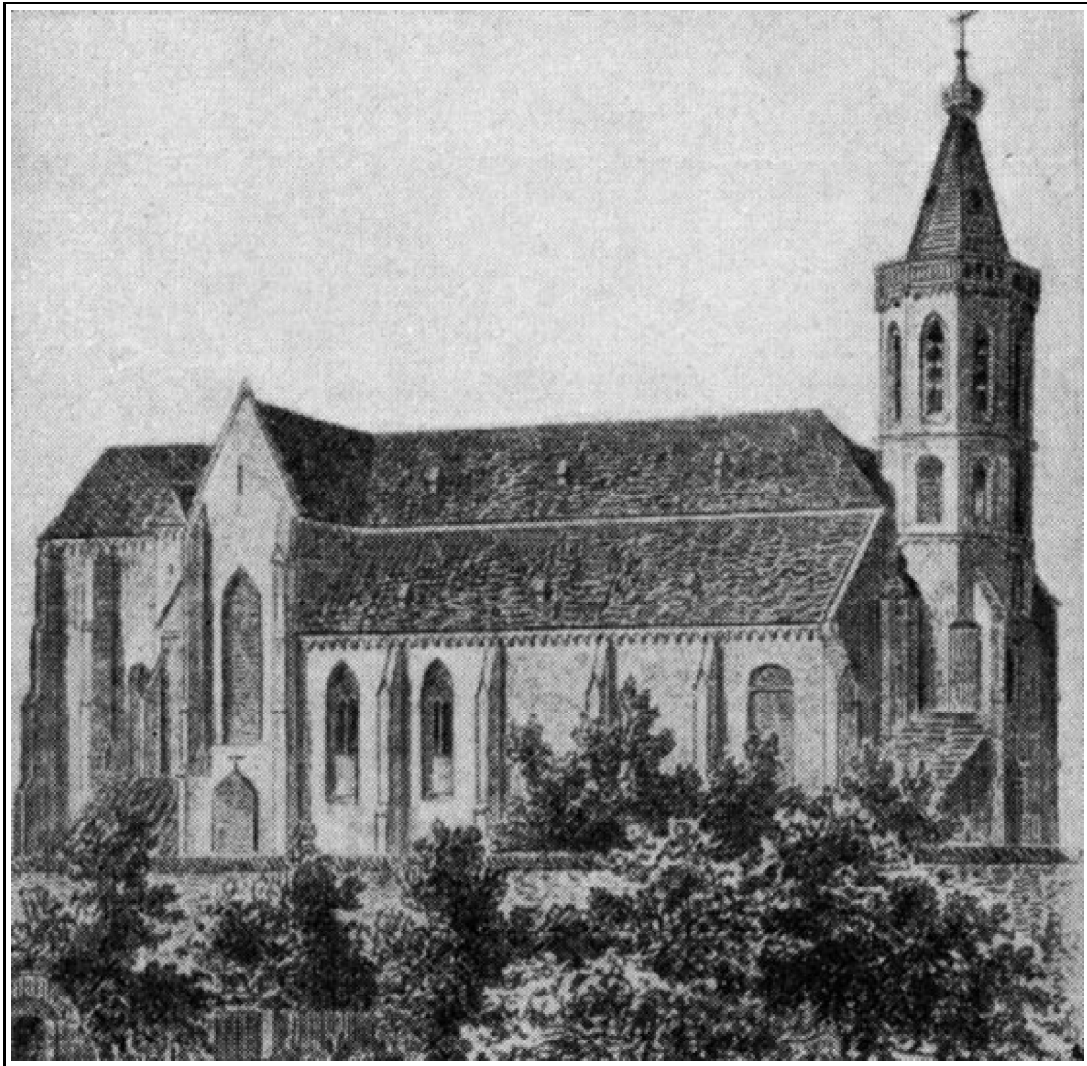
Az 1846. január 16-án megtartott tanácsülésen Schutz Pál tanácsnok és Ertl Nep. János főjegyző kapott megbízást a jelentés összeállítására. Az iratköteg nagyszámú melléklete azt bizonyítja, hogy gondos adatgyűjtő munkát végeztek a felterjesztés megszövegezése előtt. Többek között pontos kimutatást készítettek a városi számvevősséggel az egyes intézmények vagyoni helyzetéről. A szegény mesterlegények és szolgálok kórházáról 16 lapos német nyelvű füzet²⁽¹¹¹⁾, az Oedenburger Spaar-Casse gazdálkodásáról pedig egy ívlap nagyságú, ugyancsak német nyelvű nyomtatvány ad tájékoztatást.

Schultz Pál kézírásával először egy hevenyészett jegyzék készült, amely „Sopron Szabad Királyi Városban létező Intézetek és Alapítványok” címmel 25 tételben csupán az egyes intézménynek megnevezését tartalmazza. Ennek alapján történt a jelentés végleges megszövegezése, melyet jó két hónap múlva az 1846.

évi március 27-i tanácsülés hagyott jóvá. A kísérő irat másolatán ugyanez a dátum és *Martiny Frigyes* polgármester aláírása olvasható.

Egy másik iratból azonban megállapítható, hogy hiba történt a fölterjesztés során. Schultz Pál április 7-én a nádori iroda igazgatójának írja:

„Tévedésből a' mit csak most veszünk 148ésre az említett jelentés helyett csak némelly előleges jegyzetek csatoltatván, magát a' felhivott 's a' kellő adatokkal ellátott jelentést ide rekesztvén Nagyságodat alázatosan kérjük, hogy azt a' fellebb érintett levélhez mellékelteni, a' hibáson ada csatolt iratot pedig elszedetni méltóztassék.”³⁽¹¹²⁾

A soproni Szent Mihály templom a restaurálás előtt
1855. Reschka acélmetszete

Szerencse, hogy a „*kellő adatokkal ellátott*” jelentésnek egy szép kézírású másolati példánya megtalálható az iratkötegetben.⁴⁽¹¹³⁾ Négy nagyméretű (40×25 cm-es), fehér fonallal összefűzött világoskék papírlap

mindkét oldalára, igen jól áttekinthetően, tagoltan írták, és Schultz Pál tanácsnok, valamint Ertl Nep. János főjegyző aláírása hitelesíti.

A fogalmazványi példány 25 tételével szemben ebben a végleges szövegezésben csak 22 szerepel, ugyanis az előzőben részletesebb utalás található az iskolákra, az utóbbiban viszont mindössze egyetlen pont beszél róluk.

Mindamellet a jelentés értékes helytörténeti dokumentum, mely a majdnem egy és negyed évszázaddal ezelőtti Sopron intézményeinek leírásával hasznos kultúrtörténeti adatokkal szolgál. Az alábbiakban a felterjesztés egyes tételeinek megnevezésével, illetőleg annak sorrendjében vizsgáljuk őket részletesen.

1962. XVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Kelényi Ferenc: Sopron művelődési, jótékony célú és egyéb intézményei 1846-ban / 1. „A’ Katholika Gyülekezet”

1. „A’ Katholika Gyülekezet”⁵⁽¹¹⁴⁾

Az ismertető elején megtudjuk, hogy „két háza, egy majorja,⁶⁽¹¹⁵⁾ ’s szöllei ’s néhány alapítvány” jelenti a gyülekezet anyagi jólétének alapját, s hogy „miután az Intézet⁷⁽¹¹⁶⁾ adósságaiból, mellyekbe az 1808-ik minden házait emésztette nagy tüzvész után merült, már kivergődött, az adományok is nagyobbak lehetnek.”⁸⁽¹¹⁷⁾

A jövedelem felhasználásáról is tájékozódhatunk:

„Szegény mester inasoknak felavatási, ’s felszabadítási segély adatik, Sz. György és Sz. Mihály napja táján a’ házbér könnyebb elviselésére házi szegények megadományoztatnak, holttak, kiik semmi vagyont nem hagytak, ’s kiknek eltakarításokra a’ költség sehonnan be nem kerül, eltemtetnek, az elemi iskolákba járó szegény gyermekek iskolai könyvekkel ellátatnak, a’ házok után járó tüzellő fa a’ szegények közé elosztatik.”

Kiderül viszont az is a jelentésből, hogy valójában csupán morzsák jutottak a szegényeknek, mert az „egy egy félnek” kiadható összeg 30 krajcártól mindössze 5–6 forintig terjedhetett.

A politikai község és az egyházközség vezetésének korabeli jellemző összefonódására utalnak a következő sorok:

„A’ Katholika Gyülekezet Elnöke a’ város katolikus fő tisztviselője, az az: a’ polgármester vagy a’ főbíró; – a’ katolikus ¹⁴⁹tanácsnokok hivatalbóli tagjai, Jegyzője a’ városi Fő Jegyző; többi tagjai az elnök és a’ Gyülekezet által a’ kath. közönségből neveztetnek; számok mintegy 40-re megy.”

A jelentés első tételének befejezéseként a gyülekezet két iskolai ösztöndíjáról olvashatunk:

„A’ Gyülekezet gondviselőse s’ kegyurasága alatt van két iskolai ösztöndíj is, t. i. Gensel tanárféle, mellyből 4. az orvosi, jogi ’s bölcselkedési tanulmányokkal foglalatoskodó Sopronyi ifju száz száz v. fttal, és Langeckerféle, mellyből a’ Gymnasiumba járó 9. Sopronyi polgárfia, egy egy 30 v. fttal megadományoztatik.”⁹⁽¹¹⁸⁾

1962. XVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Kelényi Ferenc: Sopron művelődési, jótékony célú és egyéb intézményei 1846-ban / 2. „Az Evangélika Gyülekezet”

2. „Az Evengalika Gyülekezet”¹⁰⁽¹¹⁹⁾

Az egyházközség „tiszte 's hatásköre” taglalása során a jelentés különösen annak iskolafenntartói szerepét emeli ki:

„Az oskolákrai felügyelés, a' lelkészeknek, 's az' elemi oskolák tanítóinak, kik a' reáliskola, 's a magyar nyelv tanítóján nem külömben az asszonyi művekre tanító nőn kivül, még hatan vannak, a' lyceumbeli Professoroknak, kik az egyházi kerület által nevezett és fizetett Professoron kivül, 5-en vannak, választása, több rendbéli vagy az egyház és oskolák, vagy szegény tanulók számára tett alapítványok feletti gondnokság és a' szegények gyámolítása. Vagyon az itteni Lyceum mellett egy tápintézet is (Alumneum) mellyből szegény tanulók élelemmel eltartatnak; az erre kivántató költség, az itteni evang. község 's a' kerületből szedett pénzbeli vagy élelem szerekbeni adományokból beszerezetik.”

Az alapítványok és ösztöndíjak közül név szerint is megemlíti a „Dell, Torkos, Szaka, és Hermann tanárfélt, mellyekből jelennen 22. árva, még az intézetnek saját háza lesz, magánosoknál tartatik, mintegy 3500 v. ft évi költséggel.”¹¹⁽¹²⁰⁾

Miként a katolikus gyülekezetnél, itt is a város evangélikus főtisztviselője az elnöke az egyházközségnek.

1962. XVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Kelényi Ferenc: Sopron művelődési, jótékony célú és egyéb intézményei 1846-ban / 3. „A' felebaráti szövetség”

3. „A' felebaráti szövetség”¹²⁽¹²¹⁾

Ennek a jótékony célú intézménynek a keletkezésére vonatkozóan az alábbiakat olvashatjuk:

„Régtől fennálló katholika Intézet, mellynek tagjai havankint egy pengő garast fizetnek; 's ezen fizetésekből a' le betegedő tagok, ha az Intézet segedelmét igénybe veszik, ételekkel, orvossággal és orvosi segítséggel elláttatnak.”

A jobbmódú családok hetenként kétszer, a kevésbé tehetősek minden héten egyszer vagy kéthetenként „főzetnek a betegek számára”, a szükséglet előzetes bejelentése alapján.

Elhalálozás esetén a szövetség gondoskodott a tagok temettetéséről is. Széleskörű altruista tevékenységéről az alábbi számadatok tanúskodnak:

„A' mult évben 2279. orvosi rendeletre szolgáltatott 482 p. ft. 33. xr áru orvosság; halott temettetett 40. az Intézet költségén, betegeknek szolgáltatott 2725. portzio étel.”

Jelentős tőkét is gyűjtött a felebaráti szövetség azzal a távolabbi céllal, hogy ¹⁵⁰„ha egyszer a' kamatok elegendő öszletre felmennek, a' szegény betegeknek lakjaikhoz ápolgatók rendeltethessenek.”

A jóléti intézmény – egyházi elnöke és világi alelnöke mellett – fizetéses alkalmazottakat is tartott, mégpedig sebészt, illetőleg két ún. „bemondó”-t „kik beszedik a' járulékokat, értesítik a' jótévedőket a' betegek számára szolgáltatandó élelem iránt, meghívják a' tagokat a' temetésekre 's a' t.”

1962. XVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Kelényi Ferenc: Sopron művelődési, jótékony célú és egyéb intézményei 1846-ban / 4. „A' városi Ispitály és Lazaretom”

4. „A’ városi Ispitály és Lazaretom”¹³⁽¹²²⁾

Ezt a jótékony célú intézményt „*elszegényedett polgárok és lakosok vagy azoknak özvegyei*” számára létesítették. A lakással, élelemmel és ruhaneművel való ellátás mellett a gondozottak orvosi kezelésben is részesültek.

Az összeírás időpontjában az intézmény jelentős vagyonnal rendelkezett. Ahogyan a jelentés megjegyzi: „*Tőkái 31 923 ft 59 3/5 xrra mennek.*”

Egy több évtizedes hagyomány, ill. szokás is hozzájárult az anyagi bázis gyarapításához, ugyanis az „*ujjantan felesketett polgárok*” a város iránti hálójukat minden esetben néhány forintos adománnyal is kifejezésre szokták juttatni. A jómódú polgárok közül többen végrendeletükben is megemlékeztek e nemes célokat szolgáló intézményről, mely a jelentés időpontjában 20 férfi és 45 nő ellátásáról gondoskodott.

1962. XVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Kelényi Ferenc: Sopron művelődési, jótékony célú és egyéb intézményei 1846-ban / 5. „A’ Szegények Intézete”

5. „A’ Szegények Intézete”

Ugyancsak tekintélyes tőke – 18 085 v. ft 31 krajcár – felett rendelkezett. a szó szoros értelmében *krajcáronként* gyűjtötték ezt össze a templomajtók melletti perselyezéssel, valamint az ún. „*koldusbirák*” a hetenként és házanként végzett kéregetéssel. A városi színház mindenkori bérlőjét is szerződésben kötelezték, hogy az intézet javára évente két előadást tartson. A 3 „*osztály*”-ba sorolt „*adományosok*”-at azonban legfeljebb csak az éhenhalástól mentette meg a hetenként kiosztott 28, 21, ill. 14 krajcár. Ráadásul 28 krajcárt mindössze 10, 21-et 46, 14-et viszont 173 inséges kapott rendszeresen.

A paritás elvét ennek az intézménynek az ellenőrzésében is szigorúan érvényesítették: egy katolikus és egy evangélikus tanácsnok gyakorolta fölötte a felügyeletet, s a Helytartó Tanácshoz is fel kellett terjeszteni félévenként az elszámolásokat.

1962. XVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Kelényi Ferenc: Sopron művelődési, jótékony célú és egyéb intézményei 1846-ban / 6. „A’ koldulást szüntető Intézet”

6. „A’ koldulást szüntető Intézet”

Aláírással megajánlásokkal 1843-ban, tehát alig 3 évvel a „*statisztikai felmérés*” előtt hívták életre ezt az intézményt, mely az előző kettőéhez hasonló jótékonyági célokat szolgált, „*s azon kívül olly mesterlegények, kiknek czéheinél az ugy nevezett ajándék szokásban nincs, kenyeret kapnak*” – az „Intézet” jóvoltából.

Ez a három intézmény egységes pénzügyi kezelés alatt állott, gazdálkodásáért az Ispitály gondnoka volt a felelős.

Sajátságos, hogy a város akkoriban a karitatív feladatok megoldását szinte teljes egészében ezektől a társadalmi szervezetektől várja, s csak „*a’ mennyire ezen 3. Intézet egyesült jövedelmei a’ kitüzött czéloknek nem elegendők, a’ város házi pénztárából segittetnek*”.

Bizony nem kis gondtól mentesítette magát a város vezetősége azzal, hogy ezek az intézmények „*jól*

működtek”: sokezer forintnyi összeget fordítottak évente az egyre fokozódó inség enyhítésére. Így aztán – mivel felmentve érezte magát a város a nagyobb áldozatvállalás alól – 1845-ben megelégedett azzal, hogy „a’ szegény adózók számára ingyen szolgáltatott gyógyszerek ára”-ként 600 forinttal megoldottnak tekintse a maga részéről ezt a kérdést.

1962. XVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Kelényi Ferenc: Sopron művelődési, jótékony célú és egyéb intézményei 1846-ban / 7. „A’ Tóth féle alapítvány”

7. „A’ Tóth féle alapítvány”¹⁴⁽¹²³⁾

Célját, rendeltetését tekintve szorosan kapcsolódik a fönti jótékonyági intézményekhez, azzal a különbséggel, hogy ennél már a *felekezeti jelleg* is kidomborodik. Hetenként 31 *katolikus vallású szegény* részesült rendszeresen, egyenként 30 *krajcár* adományban az alapítvány tekintélyes, 15131 050 forintot kitevő tőkéjének a kamataiból, melynek számadója szintén a városi Ispotály gondnoka volt.

1962. XVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Kelényi Ferenc: Sopron művelődési, jótékony célú és egyéb intézményei 1846-ban / 8. „Lackner tanár alapítványa”

8. „Lackner tanár alapítványa”¹⁵⁽¹²⁴⁾

Az alábbiakban emlékezik meg róla a jelentés:

„Lackner tanár alapítványa a’ Törököknél epedő foglyok és a’ szegények számára most egészen az Ispotály alapjával egyesítve van. De van azon kívül még Lackner tanár féle más alapítvány szegény mind két nemü ’s vallásu árvák javára; adatik ez alapítványból 48. árvának, tudniillik 24. katolikus és 24. evangélikusnak, és pedig mind a’ két valláson 12 finak és 12. leánynak évenként nevelési segedelem, és pedig 1. éven alól lévő kisdedeknek 24. v. ft. körül 1-ső évén tul lévőeknek 10. esztendő korukig 18. ft. v. p. azon tul még koruk 15-ik évét eléri 15. v. ft. Van ezen alapítványnak különös számadója, a’ ki a’ városi hatóságnak számol.”

Ennek az alapítványnak – a felekezeti jelleg kikapcsolásával – városi szempontból lényegesen nagyobb volt a jelentősége az előzőnél, s miként a különféle alapítványok elszámolásait tartalmazó hatalmas iratcsomókból megállapítható, nemegy olyan szegénysorsú ifjú taníttatását segítette elő, akik a későbbiekben a város történetében is szerepet játszottak.

1962. XVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Kelényi Ferenc: Sopron művelődési, jótékony célú és egyéb intézményei 1846-ban / 9. „A’ Voss féle Árvaház”

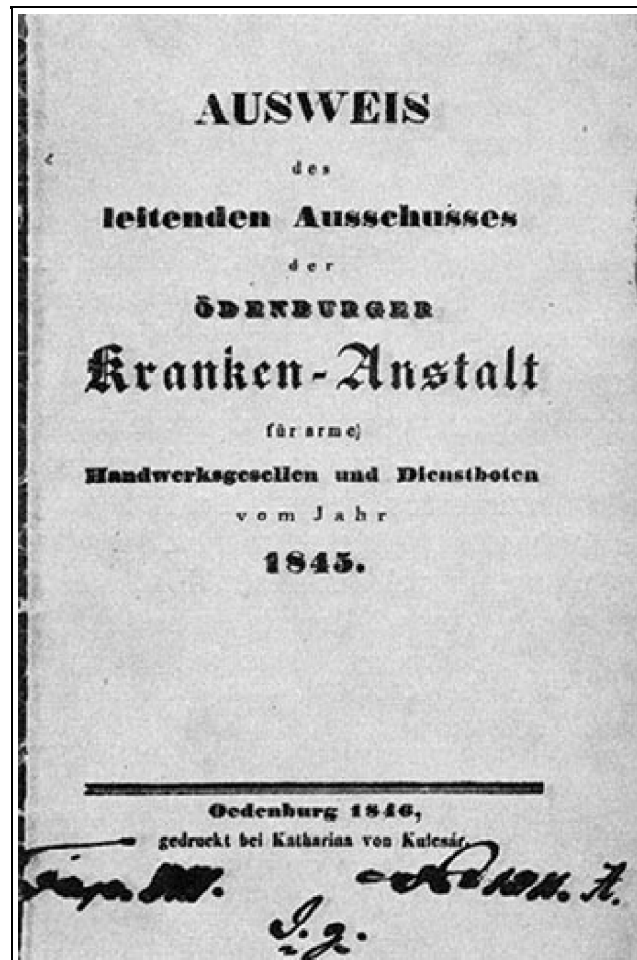
9. „A’ Voss féle Árvaház”¹⁶⁽¹²⁵⁾

Voss Dorottya alapítványaként létesült ez az intézmény 24 *katolikus árva* számára. Időközben azonban – miként a jelentés megállapítja – „a’ beállott mostoha körülmények és nevezetesen a’ bankoczedulák leszállítása által tőkési csorbulást szenvedvén, az Intézet kéntelen volt igen szorult korlátok megé vonulni.”

A Helytartó Tanács kegyéből „*körülményei ismét jobbra fordultak*”, mert 1843-ban „*állami adóssága*” egy részét elengedték, azonkívül „*némelly hagyományok*” is elősegítették, hogy a jelentés időpontjában,

tehát 1846-ban „*az Intézetben 10 fi és 10 leány neveltetik.*”

Külön választmány állt az árvaház élén, melynek irányítója a város polgármestere, a domonkos rend perjelje és a városlébános volt.

Az iparossegédek és cselédek kórházát fenntartó egyesület jelentése 1845-ből.
(Sopron. Állami Levéltár)

1962. XVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Kelényi Ferenc: Sopron művelődési, jótékony célú és egyéb intézményei 1846-ban / 10. „Kórház szegény mesterlegények és szolgálók számára”

10. „Kórház szegény mesterlegények és szolgálók számára”¹⁷⁽¹²⁶⁾

Már a 19. század elejétől kezdve szokásban volt Sopronban, hogy az „*az új esztendőkor szét küldeni szokott köszöntő jegyek megváltása*”-ként a tehetősebb polgárok körében gyűjtést rendeztek bizonyos ¹⁵²emberbaráti célokra. Egy ilyen gyűjtés vetette meg ennek az intézménynek az alapját 1823-ban, mely aztán különféle adományok, hagyatékok segítségével csakhamar életképesé vált. Az 1840-es évektől kezdődően amolyan „részvénytársaság”-féle szervezéssel biztosította az intézet fennmaradását, illetőleg

működésének zavartalanságát.

Miként a jelentés mondja: „*fenntartatik a' czéhek és magánosok, kik magokat tagoknak beiratják, járulékaiból; a' czéhek adályai különfélék, a' mint tudniillik magokat az intézetteli alkudozás útján lekötelezik. Magános tag egy évi adománya 2. p. ft. Ezért egy egyént gyógyíttathat az Intézetben; de több egyedet is adhat az Intézet házába, de akkor a' 2. p. ftnyi adályt szintannyiszor kell megfizetnie.*”

Az intézet – főntebb már említett – „*Ausweis des leitenden Ausschusses der Ödenburger Kranken – Anstalt für arme Handwerksgezellen und Dienstboten vom Jahr 1845*” című német nyelvű ismertetője számos adattal bizonyítja ennek a „vállalkozás”-nak az életképességét.

A füzet elején, az intézet célját, szervezetét ismertető bevezető után, *Simonisz Mihály* „Rechnungsführer” táblázatokba foglalt elszámolása ismerteti a kórház vagyoni helyzetét. Megtudjuk belőle, hogy saját házán és felszerelésén kívül 10 500 forint tőkével rendelkezik az intézet, s a tagok által befizetett összegek nemcsak fedezik a kiadásokat, hanem évente tetemes tőkésíthető maradvány is jelentkezik.

A „*Krankenstand*” címet viselő táblázat foglalkozási nemenként ad kimutatást a kórház 1845-ben ápolott betegeiről. Az összes gondozottak száma ebben az évben 227 volt, ebből 33 nő, 194 férfi. A legtöbb beteg a szolgák, ill. szolgálók (46), valamint a szabók (26) és csizmadiák (22) köréből került ki. A 227 ápolott közül nyolcan haltak meg 1845-ben.

A kórház élén a 24 tagú választmány állt, melyben *Martiny Frigyes* polgármester mellett több tanácsnok is képviselte a várost. Tagja volt *Kis János* ev. püspök¹⁸⁽¹²⁷⁾ és természetesen az intézet két orvosa: *Berzon József* és *Töpler Károly* is.

Az ismertető a 7. lapon betűrendben sorolja fel az intézmény tagjait. Köztük a város akkori vezetői mellett egy-két arisztokrata nevével is találkozunk, túlnyomó többségük azonban egyszerű mesterember.

Miként már főntebb utaltam rá: ennek az intézménynek a szervezeti felépítése, egész tevékenysége azt mutatja, hogy egy jó évszázaddal ezelőtt nemhogy az állam, de még a nagymúltú és anyagi javakkal bőségesen rendelkező város sem veszi magára a lakosság egészségi ellátásának a gondját. Pedig hogy mennyire égető kérdés volt ez akkoriban, bizonyítja a levéltárban kezembe került többszáz kérelem, melyben az itthon és az Osztrák–Magyar Monarchia számos más városában kórházi kezelés alatt állt soproni polgárok kérik a súlyos ápolási díjak elengedését. Mindenesetre ez az intézmény, a „*szegény mesterlegények és szolgálók*” kórháza abban az időben fontos emberbaráti célok szolgálatában állt, ha nem is jelentette az egészségügy kérdésének gyökeres, általános megoldását.

1962. XVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Kelényi Ferenc: Sopron művelődési, jótékony célú és egyéb intézményei 1846-ban / 11. „A' Kisded Óvó Intézet”

11. „A' Kisded Óvó Intézet”

A magyar kisdedóvás történetében meglehetősen előkelő helyet foglal el – keletkezésének időpontját tekintve – ez az intézet, mely 1838. október 16-án, tehát egy évtizeddel az első magyar óvoda, *Brunszvik „Angyalkert”*-je után nyílt meg a Halász utcában. Ekkor még kevés ilyen intézet működött az országban.

Annál meglepőbb, hogy a jelentés összeállítói az alapítás időpontját még csak nem is hozzávetőleges pontossággal jelölik meg. Ezt írják:

„Keletkezett ez előtt 4–5. esztendővel magánosok adakozásaiból, kik magokat évenkénti adományokra először 3. évre, ezek eltelte után pedig ismét más 3. évre lekötözték. Van az Intézetnek tulajdon háza, azon kívül 2700 p. ft. tőkéje, az alá irt egy évi összeg az egyszer mindenkorra adott adományokon kívül tesz 392 p. ftot 13 xt. Van egy tanítója, e' mellett 153 egy ápoló asszony. A' tanítványok száma 268. körül áll.”

Sajnos mindössze ennyit mond a jelentés erről a maga idejében különösen fontos szociális és kulturális missziót betöltő intézményről, amelynek keletkezéséről, működéséről folyóiratunknak egy későbbi számában adunk rövid összefoglalást.

1962. XVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Kelényi Ferenc: Sopron művelődési, jótékony célú és egyéb intézményei 1846-ban / 12. „A' takarékpénztár”

12. „A' takarékpénztár”

A jelentés szerint ezt az intézményt 1843-ban alapították,¹⁹⁽¹²⁸⁾ 300 drb 50 forintos részvénnyel, s ahogyan megjegyzi:

„Az ezen befizetésekből eredett 15 000. p. ftnyi összeg biztos helyre kiadatván az illető kötelezvény a' Városi Tanácsnál a' betételek biztosítékául letétezt.”

Megtudjuk azt is belőle, hogy az alapítás óta eltelt két év alatt 31 000 forintért vásárolt saját házra is szert tett a takarékpénztár, s az ingatlan és ingó vagyona kihelyezett kölcsönök azóta a 300 000 forintot is meghaladják.

1962. XVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Kelényi Ferenc: Sopron művelődési, jótékony célú és egyéb intézményei 1846-ban / 13. „A Sopron vasi Szeder egyesület”

13. „A Sopron vasi Szeder egyesület”²⁰⁽¹²⁹⁾

Sopron és Vas megyei lakosok részvénytársasági alapon hozták létre 1840-ben. A tagok 12 évnél időtartamra, évenként 100–60–25–10, ill. 5 forintnyi összeg befizetését vállalták „a szederfa tenyésztés” céljára.

Bizonyos azonban, hogy az egyesület tagjai, akik közvetve az iparpártolás úttörőivé váltak városunkban, a 12 évnél nagyobb távlatot láthattak maguk előtt, mert ezt olvashatjuk a jelentésben:

„Van neki 33. hold földje Sopron városa határában, ezen téren épített az igazgatónak és a' kertésznek lakot, azon kívül hernyótenyésztő és gombolító házat; szederfákat nem csak a' vásárolt földeken, hanem más a' város által bizonyos évszámra használatra átengedett téren, sőt a' maga szederkertje használatát is átengedte a' város, egy részét még is a' közönségnek fenntartván. Most az egész intézet az alább nevezendő Sopronyi selyemtenyésztő társaság hasznábérletében van.”

1962. XVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Kelényi Ferenc: Sopron művelődési, jótékony célú és egyéb intézményei 1846-ban / 14. „A' Sopronyi selyemtenyésztő egyesület”

14. „A' Sopronyi selyemtenyésztő egyesület”²¹⁽¹³⁰⁾

Miként a fentebbiekből is kiderül, ez az egyesület a legszorosabban együtt működött a szederegylettel. Tagjai viszont csak pénzesebb emberek lehettek, mert a részvények egységesen 100 forint névértékben kerültek kibocsátásra. Nincsen adatunk a jelentésben az egyesület pénzügyi helyzetéről, gazdálkodásáról, de hogy a maga idején komoly „ipari”, sőt „kereskedelmi” tevékenységet fejtett ki, megállapítható a következő sorokból:

„Czélja a' gubótenyésztés, 's e' végre a' Sopron Vasi szederegylet telepét vette haszonbérbe, de azon kívül 38 ½ hold földet is vásárlott, hogy szederfákat és hernyókat tenyészthessen. Legombolítás végett gubót is vásárol; a' legombolyított selymet eladja, a' hulladékot feldolgoztatja.”

1962. XVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Kelényi Ferenc: Sopron művelődési, jótékony célú és egyéb intézményei 1846-ban / 15. „A' bor tenyésztő egyesület”

15. „A' bor tenyésztő egyesület”

A jelentés soraiból következtethető, hogy ennek az egyesületnek a későbbi évtizedekben nagy szerepe lehetett a soproni bortermesztés felvirágoztatásában, a modern szőlőkultúra meghonosításában. Ezt olvashatjuk róla:

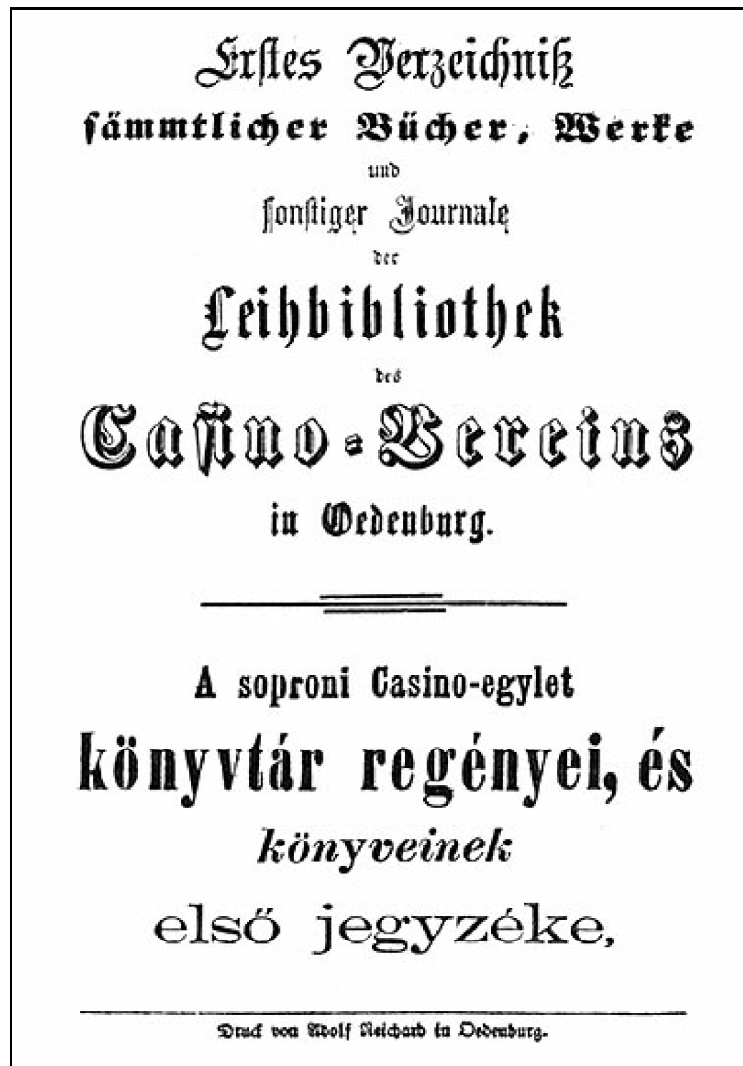
„Czélja a' szőlőművelés és bortermesztés javítására eleven példával hatni; mi végre venyige és mustra oskolát szándékozik fölállíttatni; de arra való telepet most keres; még most csak egy hold földje van, mellyet ingyeni használatra kapott. Tagjai egész, fél, ¼ és 1/8 betétekre kötelezi magokat; az egész betétel egyszer mindenkorra 16 p. ft.”

Sajnos a jelentés nem közöl adatokat sem a tagok számáról, sem az egyesület vagyoni helyzetéről, melyből következtetni tudnánk e fiatal vállalkozás eredményeire.²²⁽¹³¹⁾

1962. XVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Kelényi Ferenc: Sopron művelődési, jótékony célú és egyéb intézményei 1846-ban / 16. „A' hangművészeti egyesület”

15416. „A' hangművészeti egyesület”²³⁽¹³²⁾

Ezt az intézményt is meglehetősen szűkszavúan jellemzi a jelentés. Nem közli például az alapítási évszámát sem. Mindössze ennyit olvashatunk róla:

A soproni Casino-egylet könyvtár regényei, és könyveinek első jegyzéke

„Ennek tagjai (100–120. számmal) évenként 12 v. ftot fizetnek; ezért minden tag két belépti jegyet kap a' hangversenyi előadásokba, millyen 4–6. szokott lenni esztendő által. Az egyesület éneklő és hegedű iskolát is tart, ebben a' tagok rokoni ingyen taníttatnak; amabban pedig mindenki gyermekei külömbség nélkül. Ezen iskolának már 600. pft. körüli alapja is van.”

Persze jóval érdekesebb lenne, ha az egyesületi tagok létszáma helyett az „éneklő és hegedű iskola” tanulóinak a számáról, szervezetéről stb. olvashatnánk a jelentésben.

1962. XVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Kelényi Ferenc: Sopron művelődési, jótékony célú és egyéb intézményei 1846-ban / 17. „Az olvasó társaság vagy Casino egylet”

17. „Az olvasó társaság vagy Casino egylet”²⁴⁽¹³³⁾

A soproni levéltárban hatalmas köteg a „Casino egyesület” iratanyaga, ez a jelentés 155-azonban – mintha összeállítói kissé elnagyolták volna az utolsó 6–8 intézmény ismertetését – alig mond valamit. Ezt írja:

„A’ társalgási mulatságon kívül, millyen a’ kártya ’s tekejáték, czélja a’ hirlapok olvasása. Tagjai száma 150-re mehet. Egy tag eleinte fizetett 10 p. ftot évi járulékképen, azután le szállított a’ fizetés 6 ftra, ujjabban felrugtatott 12 pftra.”

1962. XVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Kelényi Ferenc: Sopron művelődési, jótékony célú és egyéb intézményei 1846-ban / 18. „A’ polgári lövésztársaság”

18. „A’ polgári lövésztársaság”

Ma már szinte különösnek hat, hogy több mint egy évszázaddal ezelőtt a soproni polgárok közül számosan „más illy nemű társaságok módjára czélra lövéssel mulatták magokat.”²⁵⁽¹³⁴⁾ Sőt az egyesület még a város támogatását is élvezte:

„A’ város közpénztárából évenkint 26 p. ft. segítséget kap az ugy nevezett Pünkösdi lövésre.”²⁶⁽¹³⁵⁾

Bár a jelentés nem utal rá, tudjuk, hogy a „Casino egyesület” meglehetősen arisztokratikus jellegű intézmény volt: tagságát a város előkelősége alkotta. A polgári lövésztársaság azonban nem volt ilyen válogató, mert „tagnak felvetetik mindenki, ki kedvét leli a’ czéllapra lövésben” – tehát nyilvánvalóan az egyszerűbb polgárok tömörültek benne.

1962. XVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Kelényi Ferenc: Sopron művelődési, jótékony célú és egyéb intézményei 1846-ban / 19. „A’ polgárórségnek gyámolpénztára”

19. „A’ polgárórségnek gyámolpénztára”²⁷⁽¹³⁶⁾

Nem is egészen három sort szánt csak a jelentés ennek az intézménynek:

„A’ polgárórségnek gyámolpénztára van, mellyből a’ polgárörök temetési költségei fedeztetnek, és özvegyeik is egy kis segítséget huznak.”

Az utolsó három intézménynek nem ad külön címet a városi fölterjesztés, de a szöveg előtt a számozást tovább folytatja. A jelentés egyes pontjainak első sorában közölt megnevezések alapján folytassuk a még hátra lévő intézmények leírását!

1962. XVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Kelényi Ferenc: Sopron művelődési, jótékony célú és egyéb intézményei 1846-ban / 20. „Oskolák”

20. „Oskolák”

Igen vázlatosnak, elnagyoltnak mondható az iskolák jellemzése is. Az egyetlen terjedelmes összetett mondatba sűrített megállapítás még számszerű felsorolásnak sem eléggé pontos.

„A’ közoskolákon kívül, mellyek: a’ királyi Gymnasium, az evangelicus Lyceum, mellyel egy magyar nyelvű tanoda ’s egy realoskola össze van kapcsolva, a’ catholicus elemi ’s nemzeti 5. osztályu oskolákon, mellyekhez számítandó még az orsoliták alatt lévő 2. leányosztály, az Evangelicusok elemi

oskoláin, 's ugyan ezekben a' női kézi munkákra tanító nőn, nem különben a' rajzoló iskolán kívül, van egy magános de felsőbb helyen helyben hagyott leány iskola Pitroff kis asszony alatt; – ezeken kívül a' kereskedői állit fel; – azon kívül vannak francia, olasz, 's angol nyelv mesterek, zene mesterek; egy testgyakorlati iskola (Turneschule) de ez csak ideiglen."

Mindenesetre ezek az adatok is szemléletesen bizonyítják, hogy Sopron már egy évszázaddal ezelőtt is „iskolaváros” volt. Középkorának a történetéről vannak többé-kevésbé pontos összefoglalásaink, a többi iskolafajták – elsősorban a népiskolák – múltjának feltárása azonban még a jövő feladata.

1962. XVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Kelényi Ferenc: Sopron művelődési, jótékony célú és egyéb intézményei 1846-ban / 21. „Uszó iskola”

21. „Uszó iskola”

Folyóiratunk hasábjain is olvashattunk a nagymúltú soproni úszósport fejlődéséről,²⁸⁽¹³⁷⁾ s most is sok szó esik arról, hogy az egykori nagy sikereknek nincsen méltó folytatása a jelenben. E sportág szószólói ma is joggal vetik fel az uszodák kialakításának, illetőleg fejlesztésének a kérdését, amely már 116 évvel ezelőtt is foglalkoztatta a város vezetőit:

„Egy uszoda tavál állittatott fel Greillinger molnár által. Már ez előtt is volt uszó iskola a' tó malomban; mely a' városhoz 156közelebb, felállítása után megszünnend.”

1962. XVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Kelényi Ferenc: Sopron művelődési, jótékony célú és egyéb intézményei 1846-ban / 22. „Védegylet”

22. „Védegylet”

Bécs árnyékában, közvetlen gazdasági vonzókörében határozottan hazafias tetteknek számít, hogy – miként a jelentés utolsó pontja írja:

„A' Védegyletnek itt is keletkezett egy fiókja megyei egyének paizsa alatt.”

A mondat folytatása – egyben a fölterjesztés befejező sora azonban már nem dicséri az alapítókat: *„Kelete óta működésének sem hire, sem nyoma.”*

A főntebb ismertetett, a maga idejében *elsősorban statisztikai célból összeállított jelentés* átfogó és részletes képet igyekezett rajzolni Sopron város akkori – a kísérő irat szavaival – *„férfi 's nő nevelő, szép művészeti, társadalmi, egészségi, mindennemű jótékony vagy az Ipar gyarapítására irányított Intézet”*-éről. Helytörténeti értéke azonban természetesen csak akkor lenne igazán aprópénzre váltható, ha minél több kutatónak adna indítást egy-egy intézmény történetének tüzetes felderítésére.

1962. XVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Schram Ferenc: Soproni könyvtárak II. József idején

Schram Ferenc: Soproni könyvtárak II. József idején

Sopron városában és a megye akkori területén II. József szerzetesrendeket feloszlató rendelete a következő kolostorokat találta: Sopronban és Kismartonban ferenceseket¹⁽¹³⁸⁾, Vimpácon minoritákat, Lorettóban és

Stoczingban szervitákat²⁽¹³⁹⁾, Wandorfon, a mai Bánfalván pálosokat³⁽¹⁴⁰⁾, kamalduliakat Lándzsérban, Ágoston rendi apácákat Kismartonban⁴⁽¹⁴¹⁾, domonkosokat Sopronban.⁵⁽¹⁴²⁾ A jezsuita rend felosztására⁶⁽¹⁴³⁾, kik 1636-ban a keresztes lovagok akkor már csaknem teljesen megszűnt soproni székházába telepedtek le⁷⁽¹⁴⁴⁾, már Mária Terézia alatt sor került. E kolostorok mindegyike szép könyvtárral rendelkezett, melyet a császár parancsára⁸⁽¹⁴⁵⁾ számba kellett venni.

Marczali Henrik⁹⁽¹⁴⁶⁾ idézi az 1782-es legelső rendeletet a rendek felosztására, ebben fordításban olvassuk: a biztosok „vegyék át minden pénztár, templom, levéltár és raktár kulcsát... mindent írjanak fel. A régi becses iratokat és könyveket vegyék át külön.” Sopronban is valószínűleg így mehetett végbe a könyvtárak jegyzékbe vétele, s ezeket a helytartótanácsához terjesztették fel, ennek alapján az akadémiák és gimnáziumok számára osztották szét a könyveket. A teológiai műveket az újonnan felállítandó plébániák kapták. Az egyetem részére a magistratus választott könyveket, Ürményi adta át – mint királyi biztos – a katalógusokat¹⁰⁽¹⁴⁷⁾, így kerültek ezek a budapesti Egyetemi Könyvtárba. A felsorolt rendházakból azonban csak hat található meg (tulajdonképpen hét, de a soproni ferences könyvtár katalógusa másolatban is megvan), ezeket szeretnénk az alábbiakban ismertetni.

157Kezdjük a legmintaszerűbb katalógussal, a jezsuitákéval.¹¹⁽¹⁴⁸⁾ Az 1767 műből álló könyvtár katalógusának 3. folióján megkapjuk alfabetikus tartalomjegyzékét, itt csak a tárgykört, szakot tünteti fel, s azt hogy a katalógus hányadik folióján található. A felállított tárgycsoportok a következők: Ascetae, Biblia, Classisi, Concionatores, Contraversistae, Dictionaria, Expositores, Geographici, Grammatici, Historici, Juridici, Mathematici, Medici, Miscellanei, Philosophi, Polemici, Precatori, Theologi, Vitae, Prohibiti.

Az egyes szakoknál első rovat a sorszám (minden szaknál újrakezdve), utána a szerző nevének abc rendjében a szerző és mű, az utóbbinál nemcsak a megjelenés évét tünteti fel, hanem nyomdáját is, valamint alakját (In folio, 4 °, 8 °, 12 °). Teljesen szokatlan, hogy a könyv árát, helyesebben értékét nem tünteti fel. A tiltott könyvek után index generalis következik, mely a szerzők abc-je szerint adja a leltár folio számát, valamint numerusát, tehát itt már nincs az állomány szakokra bontva.

A klasszikusok (206 mű) közé nemcsak a szó szoros értelmében vett klasszikusokat sorolja be (bár ebből is szép gyűjteménye van, a görög szerzők görög betűkkel írva, mint a teológiai szaknál az ószövetség és rabbinikus irodalom héber betűkkel), hanem ide számítja a latin nyelvű tankönyveket, metodikákat is, még ha matematikai, algebrai, vagy a jezsuiták tanítási módszeréről szóló mű is. Érdekes, hogy ha a kiadás éve csak colophonban van jelölve, nem tünteti fel. Incunabulummal itt csak eggyel találkozunk: Tertoris Joan: Tibullus, Catullus, et Propertius cum comenta. sumpt. Joan. de Tridino 1449. in folio.¹²⁽¹⁴⁹⁾ Ha egy mű több példányban volt meg, a könyv után feltünteti: exemplaria duo.

A magyar szónokok közül Barany Pál (Imago vitae... Nagyszombat 1719,) Foglár György, Gyalogi János, Káldi György, (A vasárnapokra valo praedikatiok... Posonii 1631 és Istennek szent akarattya... Nagyszombat 1681), Molnár János, Pázmán (!) Péter, Szabó István, Vizsocsány Ferenc névvel találkozunk. Molnár műve 1766-ban jelent meg, tehát súlyt helyeztek rá, hogy a régi prédikációk mellett az újabb szónokok művei is meglegyenek.

A 13 szótár közt Calepinus 1558- és 1568-as, Hübner 1715-ös kiadásai mellett különböző latin-görög, latin-német valamint olasz és francia szótárakkal találkozunk.

Ugyancsak 13 földrajzi munka van, magyar vonatkozású nincs közte, legrégebb Volaterani Raphaelus Commentarius Urbanorum 1530-as és Strabo 1539-es kiadása.

A történelem 254 darabbal van képviselve, magyar világi vonatkozású közülük Bonfini műve, Benczur Jos.: Hungaria semper libera... Viennae 1764, Bertalanfy Pál: Világnak két rendbéli Ismérete... Nagyszombat 1757, Hevenesy 1745-ben megjelent műve és Istvánffy 1622-es kiadása. Itt foglalnak helyet azok a ma klasszikusoknak nevezett latin szerzők is, akik történetírók voltak, mint Julius Caesar, Herodotos stb. Találunk egy soproni könyvet is, a pálos Orosz Ferenc művét: Synopsis Amalium Eremitorum Sancti Pauli P. E. Sopronii apud Mariam Renauerim. 1747, in 8 °.

A jogi könyvek közt Ptolemeus: Quaripartitum, Venetiis per Erhardum Ratdalt 1484 in 4° ösnyomtatványa mellett egy soproni is szerepel: Prileszky Pauli: Quadripartitum Juris Consuetudinarii Inclity Regni Hungariae... Sopronii typis Joan. Philippi Renauer 1743, in folio.

Az Albertus Magnus-sal kezdődő filozófusok közt ösnyomtatvány Ottmar Joan. (de Reuttlinger) Exercitia Parvorum Logicalium secundum viam modernum. 1487. (h. n.) in 8 °.

A polemica tárgykörben elsősorban az „eretnekekkel” vitatkozik, de van politikai mű is, pl. a köztársasági államforma kárhoztatásáról.

A prohibiti (tiltott) könyvek közt Luther, Melanchton, Kalvin műveire bukkanunk, de szerepel a Korán-nak 1685-ös francia nyelvű kiadása is, több magyar szerző munkája, közte Lethenyi István: Az Calvinistac Magyar Harmoniainac... Csepregen 1633-ban megjelent könyve is.

A legnagyobb könyvtár a lorettoi szervitáké [158](#) volt, 2419 mű 1741 Ft. 94 xr. értékben. Ez a nagy szám, mely az összes soproni könyvtárakat felülmúlja, annál érthetlenebbnek tűnik, mert az 1629-es alapítású kolostor 1781-ben leégett, [13\(150\)](#) azt kell feltennünk, hogy a könyvtárat nem érte tűzkár, különben lehetetlen, hogy az 1787-es felozlatásig, tehát öt év alatt ilyen gazdag gyűjteményt tudott volna összeszedni. Leltára [14\(151\)](#) német nyelvű fejléccel van ellátva minden oldalon, a következő adatokat tünteti benne fel: folyószám, szakonként újakezdve, példányszám, szerző, mű címe, megjelenés helye, év, hány részből (in Theilen, kötetből?) áll, formátuma, ára. Ez utóbbi összegezi és átviszi a következő folióra Uebertrag megjelöléssel a folio alján, egész a szak végéig, ahol újra kezdődik az összeadás. Tizennégy csoportból áll, utána következik a Manuscripta et Miscelaniae rovat. A 14 szak a következő: Biblia sacra et Interpretes, SS Patres et Scriptores Ecclesiastici, Theologia Scholastica Dogmatica Polemica, Theologia Moralis, Theologia Paranetica, Asceta, Historia Ecclesiastica, Jus Ecclesiasticum et Profanum, Phisophi et medici, Polimathia, Humanistae, Historia profana, Verbottene Bücher, Atlantes. Magyar vonatkozást a dogmatika szakban találunk legelőször, sajnos azt is negatívumként, Muszka Miklósnak, kora egyik legkitűnőbb teológusának munkái Bécsben jelentek meg, nem hazánkban. A prédikációk közt Káldi, Pasmann (!) Matucsek nevével találkozunk. Az aszketikusok közt helytörténeti adatra bukkanunk, a 9 példányban meglevő Streibig: Exercitia Spiritualia, Sopronii 1757 című művére, mely 54 krajcárt ér. Az egyháztörténetben feltűnő, hogy öt kötet megvan a Bollandistákból, megtaláljuk Stillingus latin nyelvű könyvét István királyról. A jogi könyvek nagyjából fedik a jezsuitáknál tárgyalt anyagot, Verböczy, Corpus Juris stb. Nagyon gazdag a 9. és 10. szak, (231, ill. 124 mű), Aristoteles, Plutarchos mellett növényteni, anatómiai, matematikai művet találunk, új (1760–80) kiadásokat is; az utóbbiban szőlészeti, kertművelési munkákat, klasszikusokat, elsősorban Cicerot és Ovidiust találjuk, német nyelvű színjátékok és az index librorum prohibitorum társaságában. A humanisták között találjuk a szótárakat is, Calepinusét (6 Ft értékben) és több klasszikus, valamint modern nyelvű szótárat, klasszika filológiai segédkönyvet, nyelvtant, retorikákat. A világi történelemben (147 mű) egy névtelen: Hist. Regni Hungariae, Tyrnaviae 1737, 12 Xr mellett vitairatokat, köztük Pazmanz (!) Péterét is megtaláljuk sok világtörténelmi és földrajzi könyvvel

együtt.

A tiltott könyvek között találunk egy incunabulumot is: Abdolizi: Libellus Isagogicus 1483-ban megjelent 4 alakú könyvét 30 Xr. értékben. Előfordul az „eretnekek” könyvein kívül számos csillagjóslassal, tenyérjóslassal foglalkozó mű is.

Az atlaszokat sokra értékelte az összeíró, a 10 darabot 60 Ft 41 Xr értékben vette fel.

Sajnos a kéziratokról semmit sem tudunk meg (egy a prédikációk közt is található: *Conciones variae de dolore* című műve ismeretlen szerzőnek folio alakban 15 Xr. értékben), címük általános, *Vetus manuscriptum*, vagy *Manuscriptum Hungaricum*. A 6. tétel: 2 in folio, 21 in 4^oManuscripta.

A miscellanea anyag elsősorban imakönyveket tartalmaz, köztük az *Officium Rakocianum* 1746-os Prágában megjelent kiadását is.

A másik szervita könyvtár, a stotzingi, messze nem éri el ezt a gazdagságot, mindössze 117 könyve van 20 Ft 54 Xr értékben, incunabulumokat nem találunk köztük. A leltár ugyanilyen, de a könyvek csekély száma miatt több szakot összevont P. Hyacinthus Hengsberger szervita administrator és Pfundtner Mathias soproni könyvkereskedő, akik a jegyzéket aláírták.

A bánfalvi pálosok könyvtára következik: 1409 mű 224 értékben.[15\(152\)](#) Illésy József írta alá 1786. III. 20-án, kikiüldött királyi komisszáriusként. A katalógus rovatainak beosztása ugyanolyan, mint a [159](#)szervitáknál, de itt nincsenek szakonként csoportosítva az egyes művek, mindazonáltal valami rendszert találunk, 3–4–5 azonos jellegű munka kerül egymás mellé. Feltehetjük talán, hogy a szerzeményi naplót másolták le, vagy esetleg a könyvek elhelyezési rendjében írták össze a katalógust, ellentétben a többi könyvtárral, ahol szakonként helyezték el. A legtöbb magyar könyv ebben a könyvtárban található, az országnak csaknem valamennyi nyomdája szerepel termékeivel a XVIII. századból: elsősorban Nagyszombat, aztán Buda, Eger, Győr, Kassa, Lőcse, Pest, Pozsony, (Székes) Fehérvár és Sopron is. Ez utóbbiból P. Sti. Szabó: *Conciones Hungaricae* 1743, *Vita et Elegia S. Antonii Padiani* 1654 szerző nélkül,[16\(153\)](#) Dufrene Maximi: *Sacerdos Sanctus*, 1765, Orosz már említett *Synopsis-a* (4 példányban is megvan, 4 helyen találjuk meg), *Conversio S. Margaritae in Hungaria* 1757. Valemnyi munka 3–4 Xr. értékben van felvéve. Találunk még két pálos liturgikus kéziratot is, mindkettőt itt írták, 30–30 Xr-ra értékelik.

A soproni ferencesek könyvtára 1227 művet tartalmaz, 235 Ft 52 Xr értékben.[17\(154\)](#) A leltár a szerzők alfabetikus rendjében közli a műveket, nem osztja szakokba, a rovatok ugyanazok mint Lorettonál, de a sorszám a könyvtári számra utal, nem kurrens. Ősnyomtatványai. Aboalus: *Liber canonis primus quem Princeps Aboali de Medicina ex Arabico in Latinam translatus*. Venetiis 1490. in 4°.

Antonius Arciepiscopus (!) Florentinus: *Summula Confessionis in Confessionibus audiendis observanda*. Venetiis 1481. in 4° 6 Xr.

Robertus Caracholius: *Quadragesimale de peccatis*. Venetiis 1488 in 4° 6 Xr.

Hieronimi Praesbiter: *Explanatio Sacrae Scripturae*. Venetiis 1498. in folio. 6 Xr.

Antonius Koberger: *Decretales cum Summariis suis, et Festum divisionibus, ac etiam rubricorum Continuationibus*. Norinbergae 1496. in folio. 45 Xr.

Jus canonicum antiquissimum 1467. (szerző, h. n.) in 4°. 15 Xr.

Soliloquium in Psalmis 1472. (H. szerző n.) in folio. 3 Ft.

Rationale Divinorum officiorum 1486 in folio. (Durandus műve)

Láthattuk, hogy a többi könyvtárakban együttvéve nem volt annyi ősnymtatvány, mint ebben az egyben. Talán az volt az oka, hogy az összes soproni kolostorok közül ez a legkorábbi alapítású, korán kezdve a könyvek gyűjtését, jöhetett össze ennyi incunabulum. A város is nagy gondot fordított mindenkor rá, mikor 1450-ben Ciner Miklós akkori guardián magával vitt egy a kolostor tulajdonát képező breviáriumot, a tanács maga írt a székesfehérvári rendháznak ebben az ügyben, visszakérve a könyvet.¹⁸⁽¹⁵⁵⁾ A Pesten őrzött katalógus egy példánya a pozsonyi Ferences Rendtartományi Levéltárban volt¹⁹⁽¹⁵⁶⁾, nem tudjuk azonban, hogy ez milyen rendszer szerint írta össze a könyveket. Az Egyetemi könyvtár példányába több hiba is csúszott be, a szerzők nevénel nagy következetlenséget találunk, pl. Kempis Tamás szerepel így a *K* beűnél és a *T*-nél mint Thomas Kempis.

Soproni kiadású könyv is kerül elő: Biesmann Caspar: Doctrina Moralis 1739. in 16°, 1 Xr. Ugyanez a szerző Bieszmann néven is szerepel: De Fide, Spe, et Charitate 1738 in 12° 1 Xr. Előbbi művének 1704-es olmtüzi kiadása is megvan. Az 5 példányban meglevő Vita S. Antonii Paduani in 8° 1757. 1 Xr. Orosz Ferencnek előbb idézett Synopsisa két példányban van meg.

Pribszky Paulus: Quadripartitum Juris Hungarici 1743 in 4° 6 Xr.

Joannes Scoti: Die ad Cor Religiosi. (é. n.) in 12° 1 Xr.

Az incunabulumokon és Sopronban megjelent műveken kívül is nagyon gazdagnak mondhatjuk a könyvtárat, számtalan jogi, természettudományi, matematikai műre akadunk, köztük magyarokra is. Ezekben az újabb művek is találhatóak, ¹⁶⁰akárcsak a történelemben, ahol Desericzky Ince magyar őstörténete már megvolt.

Utolsónak hagytuk a vimpáci minoriták könyvtárát, ahol 1787. I. 16-án kezdték el a leltározást, s kerek egy hónapig tartott. Hegedüs és két másik kiküldött (a pecsétek miatt olvashatatlan a nevük) voltak jelen állami részről. 1116 művet 237 Ft 32 Xr értékben írtak össze. Kurrens számot követtek, a már ismert rovatokkal, de a könyveket nem szakozzák, hermeneutika joggal vegyesen, egyháztörténet klasszikusokkal keveredik. Ősnymtatványok, soproni kiadványok nem kerültek elő.

A többi, a bevezetőben említett kolostor könyvanyaga, illetve katalógusa került ezekkel együtt mai helyére, nem tudjuk mi lett a sorsuk.

Ha megkíséreljük áttekinteni a katalógusokat, a következőket mondhatjuk. A teológiai művek dominálnak,²⁰⁽¹⁵⁷⁾ az egyes könyvtárakban az anyag 60–70%-át teszik ki, szerzetesi bibliotékákról lévén szó, ez természetes is. Emellett egyéb szakok is, mondhatni a kor (és a megelőző korok) valamennyi tudományága képviselve van. Ezek összeállításáról, beszerzéséről nem tudunk meg semmit. Nagyjából egységes képet mutat a könyvek szakokba való sorolása is, a skolasztikus teológiának egyes ágaira bontották fel a mennyiségileg túltengő hittudományi műveket. Valamivel nagyobb az ingadozás a világi könyveknél, de itt is egységes szakokról beszélhetünk. Bizonyos vonatkozásban létezhetett „segédkönyvtár” is, ahova a teológiai és profán szakokhoz egyformán használatos könyveket sorolták: a szótárakat, lexikonokat. Egyéb segédkönyveket az egyes tárgyaknál találunk, pl. concordantiát a hermeneutikánál, nyelveknél „rudimentákat”, nyelvtanokat stb. Biztosra vehetjük, hogy a könyvtáraknak volt katalógusuk,

nem tudjuk azonban, hogy ebbe szerzeményi naplóként vezették-e be a könyveiket, vagy már itt szakokra bontották-e. Az is lehetséges, hogy 20–30 évenként a rendi káptalan utasítására leltározták a könyvtárat, s ezt használták az újabb leltárig. A címleírás elvei egyezést mutatnak a mai szabványokkal, anélkül természetesen, hogy a mai számtalan árnyalatot kifejező előírások meglettek volna. A jezsuiták pl. nemcsak a megjelenés helyét, hanem a nyomdát is feltüntetik, a többiek csak esetlegesen. Feltűnő a könyvtárak gazdagsága, a stotzingit leszámítva, mindenütt ezren felül van a művek száma. Ehhez még 2,5–3%-ot tehetünk, ennyi volt a duplumok száma. Nem tudjuk, miért ennyire alacsonyra értékelték a könyveket, nem fedik a reális értéket. Egyedül Pfundner Mátyás összeíró tüntette fel a valódi értéknek megfelelő összegeket. Lehetséges, hogy ez központi utasításra történt, minél alacsonyabbra értékelni a könyveket, lehet, hogy a katalógust író szerzetesek nem voltak tisztában vele.

Utoljára hagytuk azt a kérdést, mi lett a könyvek sorsa. Két elenchust találunk, az egyik „post repartitionem remanentium” könyveket, a másik „ad bibliothecam regiae universitatis Budensis transmittendi”-ket tünteti fel,²¹⁽¹⁵⁸⁾ nem bukkanunk azonban könyveink nyomára. A loretoi szervita könyvtár katalógusának végén találunk egy rovatot: Supplementum Librorum qui sub Commissione ad Bibliothecam restituti sunt, e szerint 29 könyv (különböző szakokból) 22 Ft 9 xr értékben visszamaradt. Nem valamennyi teológiai, pl. Bonfini könyvét is visszahagyták. Hogy ezek tényleg ott maradtak-e, esetleg a plébánia könyvtárában, vagy csak a bizottság véleményezte, nem tudjuk. Hasonlóképpen csak valamennyi könyvtár feldolgozása után tudunk a többi – itt éppen csak érintett – kérdésre megnyugtató módon felelni.

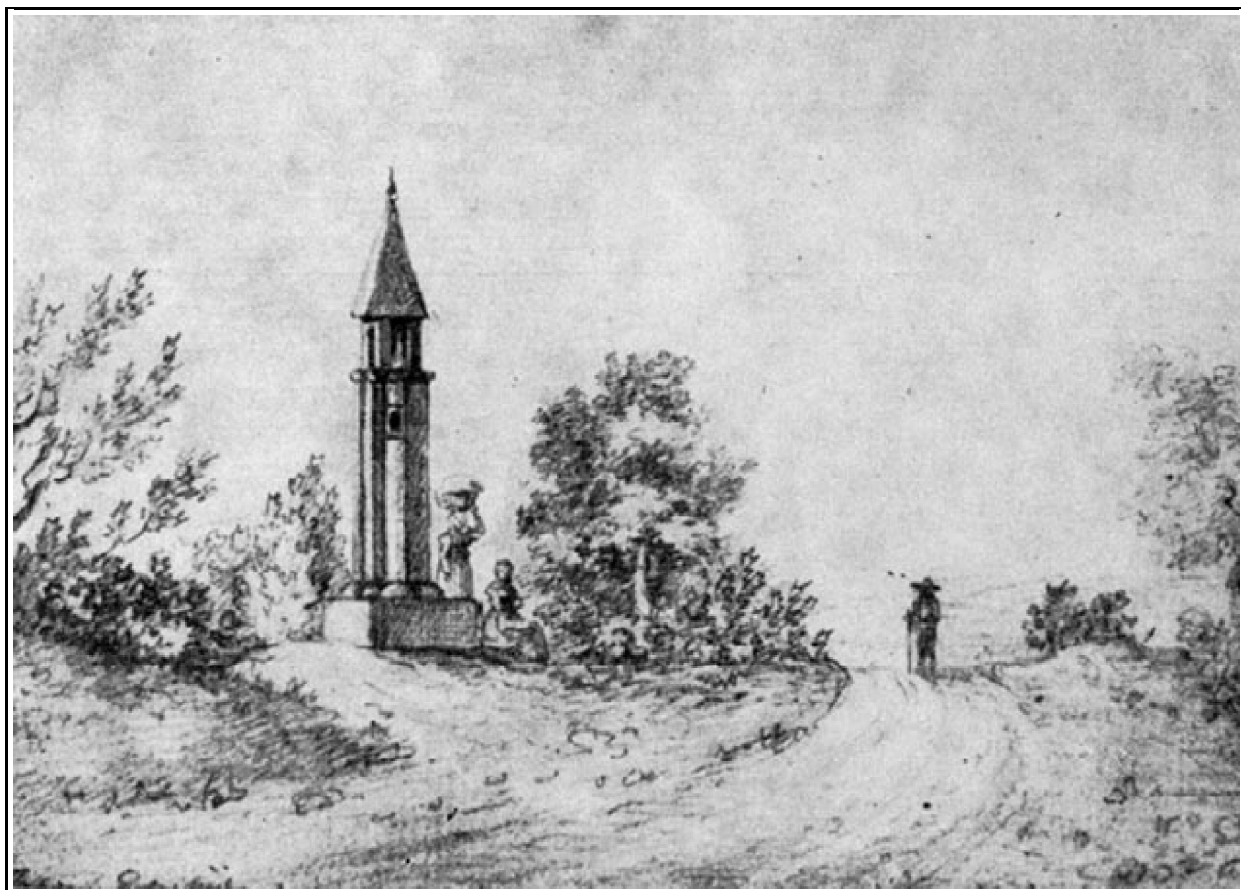
1962. XVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Csatkai Endre: Ehrlinger János festő

161 Csatkai Endre: Ehrlinger János festő

Ehrlinger János, Pozsonyban, Sopronban és Pesten kimutatható festőről kívánnánk néhány újabb adattal kiegészített életrajzot adni, minthogy városunk művészettörténetében nagyobb szerep jutott neki, mint a pár évig itt járt vándorló festőknek.

Az egykorú folyóiratokban lappangó híradások alapján először róla a Szendrey–Szentiványi Magyar Képzőművészek Lexikonja c. műve adott az irodalomban hírt (1915. 426–427. lap). Ezek szerint születési és haláléve és helye ismeretlen, a 19. század első felében élt, „alighanem” Bécsben tanult, inkább tájképfestő lett volna, de főleg képek restaurálásával foglalkozott, így dolgozott a következő nemesi családoknál: Erdődy, Esterházy, Haller, Nyáry, Pálffy, Zichy és Hellensbach. 1845-ben a Honderü ebbeli munkáját így jellemzi: „A hangya és méhe szorgalmát fölülmuló kicsinyes, ugyszólván mikroszkopiai műfogásokhoz folyamodna munkájában, míg sikerült a képet új életre visszahívnia.” A pesti Műegylet kiállításán három tájképpel szerepelt. Ez, úgy látszik, Pestre költözésének mintegy előkészítése volt, mert 1846-ban Pozsonyból odaköltözött. Klobusiczky Péterről arcképet festett és ezt köre is rajzolta.

A pozsonyiak magukénak vallják.

Ehrlinger János: A soproni Pihenő-kereszt. Liszt Ferenc Múzeum.

1958-ban az odavaló képtár igen szépen kiállított ismertetőjében (Anna Petrova: Umenie Bratislavy 1800–1840) ezt a pár sort olvashatjuk róla: „Akadémiai festő, rajztanár. Pozsonyban működött a 19. század második negyedében. 1846-ban Pestre költözött. A bécsi Akadémia tanítványa volt, sokoldalú működést fejtett ki; arcképeken, oltárképeken kívül életképeket és céhzászlókat festett és restaurált régi képeket. Meghalt 1848-ban.”

Mint kitetszik, a soproni működésről egyik forrás sem ír. A lexikon még nem tudhatott róla, a katalógus írója pedig a helytörténeti adatok elszigetelt közlése folytán nem vett róla tudomást. Ugyanis Verbényi László a SSZ 1938-as évfolyamában ezzel a címmel „Ehrlinger János [162](#)magánrajziskolája Sopronban (1817)” beiktatta a festő nevét a helyi művészettörténetbe, elmondván, hogy Ehrlinger 1817-ben kérvényt intézett a városi tanácshoz, hogy saját költségén szabadkézi rajziskolát nyithasson műkedvelők számára. A tanács kiküldötte aztán megtudta a festőtől, hogy akadémiaát végzett, de bizonyítványa nincsen, [1\(159\)](#) idősebbekre gondol, akik koruk miatt nem akarnak nyilvánosan tanulni, vagy nincs idejük hétköznapi gyakorlásra. A rajziskola meg is nyílt, és amikor Ehrlinger Bécsújhelyre pályázott, Sopron városa adott is rajztanítói működéséről tanúsítványt, de nem járt sikerrel a pályázat, Ehrlinger 1821-ben Sopronban van még, és a városi rajziskola tanítói állását pályázza meg (261–2. lap). Verbényi egy további cikkében, szintén az SSZ hasábjain (1939. 117. lap. A soproni rajziskola története) a pályázat sorsáról is értesít. A város harmadmagával első helyen terjesztette fel a helytartótanácsba Ehrlingert, hol is ügyes kezűnek

találták, főleg alakok lerajzolásában, de építészeti rajzai nem mutattak nagyobb gyakorlatra. Így elesett az állástól. További sorsára nézve Verbényi helyesen következtet, hogy rajziskoláját még egy ideig fenntartotta.

Ehrlinger János: Színlaposztó a Várkerületen.
Sopron, Liszt Ferenc Múzeum.

A Verbényi így megadta életrajzi keretet kellett tehát most már munkákkal kitölteni, így egypár eddig figyelemre nem méltatott kép egyszeriben jelentőséget kapott. A múzeumban volt egy kis soproni látkép, vízfestékkel kitöltött tollrajz Sopronról, a várost a Schönherr malom tájékaról vette fel; nyilván kőrajzot akart a festő ennek alapján készíteni, de nagyobb méretű sokszorosításra nem került a sor, egy példányát Holl Jenő birtokolja ma is, míg a rajzot a SSz közölte (1955. 58. lap). E korban vidéki festőnél ritka érdeklődés mutatkozik Ehrlingernek egy másik vízfestéses rajzán a soproni múzeumi képei közt: az öreg, ütött-kopott színlaposztót ábrázolja, amint a Várkerületen baktat. Évszáma ugyan elmosódott, de 1819-esnek olvassuk, a színlapon olvasható Mohrin című darab megnevezése is erre vall, mert ez évben adták először Sopronban.²⁽¹⁶⁰⁾ Vidéken is előkerült egy Ehrlinger kép; a jobaházi templomban kis Szent család olajfestménye van 1846-ból. Megyei vonatkozású kép volt az Esterházy Pál nádort ábrázoló másolat, amelyet a lexikon szerint maga a festő ajándékozott a Nemzeti Múzeumnak. Ezek az adatok a

Verbényi közlések nyomán szintén a SSz 1938-as évfolyamában jelentek meg (317. lap). Kiegészítendőek ezek még a következőkkel: a Pannónia c. pozsonyi újság szerint 1844-ben a festő két képet küldött Pannonhalmára, egy feszületet és Szt. Benedek képét és ekkor restaurálta a Hellenbach család régi képeit. Műkereskedésben pedig feltűnt egy 1830-ból való kőrajza ezzel a címmel: „Das Bürger Spital in der königl. Krönungsstadt Pressburg.”

A második világháború után a soproni múzeum egy újabb Ehrlinger munkával gyarapodott. Ugyanis Scholz János, lelkes múzeumbarát Amerikában egy 1820–25-ös bejegyzéseket tartalmazó díszes soproni emlékkönyvet fedezett fel, [163](#) megszerezte és a soproni múzeumnak ajándékozta. A bejegyzések többnyire katonatisztekől és előkelő soproniaktól származnak (többek között Benedek Lajos, a későbbi híres hadvezér is írt bele), itt kapott helyet Ehrlinger ceruzarajza a soproni Pihenő keresztről, amelynek ez az első ábrázolása a soproni képzőművészetben, egyúttal az első megörökítése is.

Úgy látszik, Ehrlinger e magasabb körökben otthonos lett és birtokukban levő festményekkel is megismerkedett, vásárolt is, így sikerült neki egy mesterműhöz jutnia, amelyet nyilván megtisztított és megtalálta annak jelzését, amely szerint a 17. század nagy francia tájképfestőjének, Claude Lorrainnek (1600–82) egy tájképét fedezte fel. Meghirdette a Pressburger Zeitungban (1819. 433. lap), hogy 400 aranyért kapható aranyozott rámástul, mérete kb. 55×47,5 cm. A hirdetés így hangzott: „In ... Oedenburg ist ein Original–Gemaelde Landschaft, mit des berühmten Künstlers Namen gezieret, von Claude, Gellée, genannt Lorrain, 22 Zoll hoch und 19 Zoll breit, in einer goldenen Rahme gut erhalten, um den Preis pr. 400 Stück Dukaten zu verkaufen. Genaue Kenner und Kaeufer haben sich bey dem Zeichenmeister Johann Ehrlinger in Oedenburg zu erkundigen.”

De úgy látszik, egész könyvgyűjteménnyel rendelkezett Ehrlinger és azokat a Pressburger Zeitung 1822-es évfolyamában meghirdetve (233. lap) metszetekkel, rajzokkal és más műtárgyakkal április elsején és másodikán Sopronban árverésre bocsátotta. A városi rajztanári állást mással töltötték be, 1819-ben tervezetet készített a Tűztoronyra alkalmazandó freskóra, ezt sem fogadták el, [3\(161\)](#) vándor vére tovább üzte Sopronból. Képeivel együtt eladásra kínálta iskolájának berendezését is, nem árverésre, abból naponta lehetett vásárolni. A hirdetés szerint meglehetősen nagyvonalú iskola volt, mert 40 személyre szolgáló ülő berendezést kínál megvételre, 400 kézi rajzot, részben a technika teréről, részben szabadkézi rajzokat. 1822-vel tehát elköltözött Sopronból. Nyilván Pozsonyba. Ha sikerült eladnia helyben a berendezést, akkor ott újból fészket vert. Ismerjük a Pressburger Zeitungból hirdetését 1825-ről, mely szerint ez év november elsején *újból* megnyitja rajziskoláját a belvárosi Lőrinc kapunál a Halzel-házban. Havi tandíj, napi egy órát számítva 2 Ft.

Középkori pálos templom és kolostor romjai Sopronkertesén (Baumgarten)

1962. XVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / B. Koroknay Éva: A soproni metszett kötéstábla

164B. Koroknay Éva: A soproni metszett kötéstábla

A magyar kötésművészet jelentős emléke ez a kötés, amely egy XVI. sz. eleji városi könyvet foglal magában. Mivel ezen kívül mindössze két magyarországi metszett kötéstábla ismeretes, azt mondhatjuk talán, hogy ez a kötés a Soproni Állami Levéltár legnevezetesebb kincsei közé tartozik. Jelenleg az Iparművészeti Múzeum könyvművészeti kiállításán szerepel, és hirdeti a soproni mesterek kiválóságát és sokoldalúságát.

„Bürgerbuechl”. Sopron. Állami Levéltár.

Mestereket mondunk és nem könyvkötőket, mert bár a soproni könyvkötők igen kiválóak, de a bőr metszés tudománya külön iparág volt és külön művészet. A könyvkötő igazi eszköze a bélyegző, vagyis az olyan fém szerszám, amelynek végébe vésik a mintát és azt a szerszám felmelegítése után nyomják a bőrfelületbe. Bár a sokféle bélyegző variálásával elérik azt, hogy minden kötéstábla más és más, a bélyegzés maga mégis bizonyos értelemben sokszorosító eljárás. Természetes, hogy ennél az általánosan elterjedt technikánál sokkal ritkább a metszés, amellyel mindig egyedi alkotást hoznak létre.

A metszésnél a mintát kirajzolják a bőr felületén, majd éles késszerű szerszámmal felmetszik a körvonalat. Az alapot általában poncolják, vagyis tüszzerű szerszámok sűrű egymásmellé ütögetésével díszítik. A poncoló szerszám végébe legtöbbször apró körök és pontocskák vannak vésve. A metszés és poncolás „hideg eljárás”, a szerszámot nem melegítik, hanem a nedvesített bőrön végzik a díszítés munkáját. A metszett díszű bőrmunka ritkábban sík-szerű, gyakoribb, hogy plasztikus-, néha relief-szerű hatása van.

A kötésekén kívül így díszítettek tokokat, ládikákat és egyéb bőrtárgyakat. A metszett díszű bőrmunkákon ember- és állatalakokkal találkozunk, de leggyakrabban ornamentális, virágos, leveles minták borítják a felületet.

Ez a technika a VII. sz. óta ismert, virágkora azonban a XIV–XV. sz. Használata elsősorban Németországra jellemző, központja Dél-Németország, mindenekelőtt Bamberg és Nürnberg. Természetesen Észak- és Kelet-Németországban is elterjedt, sőt Ausztriában, Csehországban és Magyarországon is találkozunk szép példáival. Feljegyezte a német szakirodalom, hogy Németországban számos héber kéziratot borít metszett díszű kötéstábla. ¹⁶⁵Egy héber mestert név szerint ismerünk, ez az Ulmból való Meir Jaffe, aki 1468-ban Nürnbergben egy városi könyvet kötött és díszített.

A metszett díszű kötések hazájukban is ritkák és sokra becsültek. De saját korukban is értékelték ezt a fáradságos technikát, a kötéseknek jobbára csak az előlapját díszítették ily módon, míg a hátlapot bélyegzős díszekkel látták el.

Írásszalag a „Bürgerbuech”-ről (2,3×8,3)

A magyarországi emlékek között csupán két metszett kötést tartott számon a régebbi szakirodalom. Mindkettőről megállapítható, hogy pozsonyi munka. Az egyik jelenleg budapesti magántulajdonban van, és azonos azzal, amit Hunyadi József 1937-ben még úgy ismertetett, mint Kraus bécsi antiquárius tulajdonát. Hála gyűjtőink ügyszeretetének és anyagismeretének, a kötés az 1940-es években Magyarországra került. A másik, az ún. „pozsonyi kodex” a pozsonyi káptalan könyvtárából való és az 1882-es könyvkiállításon szerepelt.

A pozsonyi kötések folio méretűek, csak az előlapjuk metszett díszű, és mindkettőn finom rajzú figurális ábrázolással találkozunk.

Egészen más jellegű a soproni kötés. Ez negyedréte alakú, anyaga durva, béleletlen marhabőr, díszítése ornamentális, leveles minta és felirat. Ez a dísz az egész felületet bebortja. – Meg kell jegyeznünk, hogy a bőr anyaga maga is mutatja a kötés magyarországi eredetét. A hátsó tábla a könyvtestre hajlik és két szalaggal kötődik az elülső táblához. Elő- és hátlapján lent és fent hullámvonalú leveles inda fut vízszintes irányban. Az így keletkező négyzetes tükörfelületet karéjos, négylevelű díszítmény tölti ki. A sarkokból kiinduló, két egymást metsző diagonális alkotja a levelek fő erezetét, amelyhez kétoldalt – a karéjoknak megfelelően – oldal-erek csatlakoznak. A négy levél közepütt kis körben találkozik.

A hátsó táblának a könyvtestre boruló részén ugyancsak leveles inda fut végig, függélyes irányban. Az alatta lévő sávban ugyancsak függélyes irányban írásszalag látható. A metszett díszítés alapja poncolt.

A kötés-dísz stílusa, mint már rámutattunk, távol áll a pozsonyi kötésektől, talán inkább az 1500 körül Ulm-ban készült kötések stílusával hozható kapcsolatba.

A kötéstáblát a gerinc alsó és felső részén 2–2 kereszt-alakban elhelyezett szíjpánt erősíti a könyvtesthez. Ugyanakkor a gerinc alsó, felső és középső részén jól látható az eredeti fűzés nyoma. Gondolhatnánk arra, hogy másodlagosan használták fel a kötéstáblát, azonban mintahogy a kézirat és a kötés egyaránt [166a](#) XVI. sz. lelegejéről való, valószínűbb, hogy a később kilazult könyvtestet helyezték vissza ilyen hozzá nem

értő módon.

Azt mondtuk, hogy ez a metszett díszű kötés a soproni levéltár kincsei közé tartozik, azonban rá kell mutatnunk arra is, hogy ez a rendkívül gazdag levéltár még számos kötés-ritkaságot őriz.

A városi könyveket helyi mesterek kötötték, így a levéltári kötetek – a bennük lévő írott szöveg történeti jelentőségén túl – egy-egy vidék könyvkötőinek munkásságát is megőrizték a számunkra. A mohácsi vész és az azt követő háborús századok alatt megsemmisültek vagy szétszóródtak a magyarországi emlékek. Városi kötések – mint más emlékek is – csakis a védettebb peremvidékeken, így elsősorban az egykori Észak- és Nyugat-Magyarországon maradtak fent. A mai Magyarország területén Sopron az egyetlen város, ahol a levéltárban a XV–XVI. sz. fordulójától töretlenül végigkövethető a hiteles kötés-emlékek sora.

A soproni kötések oly magas színvonalúak, hogy méltó helyet foglalnak el a magyar kötetstörténetben, de az egyetemes európai fejlődés szemszögéből nézve is kitűnnek jó technikai kivitelükkel és egyéni hangú stílus-változataikkal.

Ismerjük a soproni könyvkötők nevét a XVI. sz. óta. Ez szintén nagy ritkaság Magyarországon. Sajnálatos azonban, hogy e kiváló mesterek magas művészi színvonalú kötései ismeretlenül, kellő megbecsülés nélkül bújnak meg a levéltár polcain.

1962. XVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / P.J.: Thirring centenáris megemlékezések

P.J.: Thirring centenáris megemlékezések

Thirring Gusztáv, az európai híri statisztikus 100 évvel ezelőtt született Sopronban, azaz 1861. december 25-én. A budapesti, szegedi és pécsi egyetem jogtudományi karainak statisztikai tanszékei ebből az alkalomból bensőséges ünnepséget rendeztek együttesen Budapesten. Az emlékünnepet az Egyetem téri központi épület első emeletén levő statisztikai tanszék háromablakos előadó termében tartották, amelynek egyik fala mellé három tárlóban kiállították Thirring legnevezetesebb munkáit. A középső tárló fölé a tudós felnagyított fényképét akasztották. Mintegy 70-en jelentek meg, olyanok is, akik Thirringet csak munkáiból ismerték. Az emlékülést Kovácsics József docens nyitotta meg, utalva arra, hogy Thirring éppen a budapesti Tudományegyetemen kezdte ragyogó pályafutását, mint tanársegéd, majd ott volt egyetemi magántanár, végül egyetemi rendkívüli tanár címet is kapott. Az emlékbeszédet Horváth Róbert, a szegedi egyetemen a statisztikai tanszék vezetője mondta. Tartalmas, színvonalas, mindenre kiterjedő ismertetése volt Thirring tudományos működésének anélkül, hogy egyoldalú dicshimnusszá vált volna. Az egyszerűségében is nagyvonalú emlékünnepe Kovácsics József szavaival zárult, mire a közönség megtekintette az érdekes kiállítást, amelyből a soproni művek sem hiányoztak. Ez a kis kiállítás mintegy kiegészítette Horváth professzor előadását, aki Thirringnek főleg a statisztika, a demográfia és a történeti statisztika terén kifejtett működéséről szólt.

A budapesti Eötvös Loránd Egyetem állam és jogtudományi kara ezenfelül 33 lapos füzetben kiadta Thirring munkáinak jegyzékét, persze a kisebb közleményeket elhagyva. A címlapot arckép díszíti. Ezzel a kiadvánnyal a tanszék valóban maradandó emléket állított Sopron nagyjának.

Még meg kell jegyeznünk, hogy a soproni Liszt Ferenc Múzeum, továbbá a Járási könyvtár is Sopronra

vonatkozó Thirring-művekkel kisebb külön kiállítást rendezett.

1962. XVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Cs. E.: Korai Schubert-előadások Sopronban

167Cs. E.: Korai Schubert-előadások Sopronban

A Fővárosi Könyvtár Schubert Ferenc halálának 100. évfordulójára 1928-ban értékes füzetet adott ki, amelynek első részében „Schubert és a magyarok” címmel gazdag bibliográfiai adatsorolás után összeállítást találunk Schubert műveinek magyarországi előadásáról a halálát követő 50 esztendőben, azaz 1828–1878-ig. Ezek szerint 1833-ban került volna nálunk nyilvános előadásra első ízben Schubert szerzemény. A 17. helyen áll Sopron, egyébként a vidéken első: 1839. november 15-ével, mikor is Kern Janka, csodagyerek Liszt átiratában játszotta Schubert Esti dalát.

Ezzel szemben az 1829-ben alapított Zeneegyesület sokkal korábban, a fővárost is megelőzően műsorára tűzte Schubertnek több darabját, és így városunké az országban az elsőség, Schubert nagyságának felismerését illetően. Az adatok a Soproni Állami Levéltárban őrzött műsorok szerint a következők:

Az egyesület legelső hangversenye 1829. június 16-án zajlott le; ez alkalommal Amthor katonakarmester¹⁽¹⁶²⁾ klárinetten Schubertnek erre a hangszerre írt koncert-polonaise-ét adta elő. Ugyanez év augusztus 22-én Schubert egyik legismertebb dalát, a Vándort énekli valaki; sajnos, a műsor nem tünteti fel a nevét. 1830. augusztus 11-én az egyesületi énekkar a korai időszak egyik nagy sikerével áll ki, Schubert egyik kardalát adják elő ezzel a címmel „Isten a viharban.” Ezt a darabot megismétlik 1834. február 28-án és 1836. december 30-án. 1832. november 28-án a vadászok és vadász nők kardalát mutatják be. 1834. január 24-én pedig vokálnégyes a Falucska című dalt énekli.

Ezek szerint az eddigi adatokkal ellentétben Sopron zenei életében már 1829-től fogva elfoglalta Schubert az őt megillető helyet, mégpedig nem éppen szórványosan.

1962. XVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / F. E.: Vilmos bádai őrgróf Sopronról és Kismartonról 1809-ben

F. E.: Vilmos bádai őrgróf Sopronról és Kismartonról 1809-ben

A bádai hercegség 1809-ben Napóleon szövetségeseként az asperni csatában is részt vett. Vilmos bádai őrgróf, a bádai hercegi fjabb fia, Massena francia marsall mellett volt adjutáns. Az asperni csatát követő fegyverszünet ideje alatt Vilmos bádai őrgróf Bécsben tartózkodott, ahonnan Rosenfels Károly – Vilmos bádai ezredessel és báró Andlau – Birseck Konrád bádai belügyminiszterrel kirándulásokat tett. E kirándulások közt volt a soproni és kismartoni is, melyekről naplójában, mely „Denkwürdigkeiten des Markgrafen Wilhelm von Baden” címmel Heidelbergben 1906-ban nyomtatásban jelent meg, a következőkben emlékezett meg:

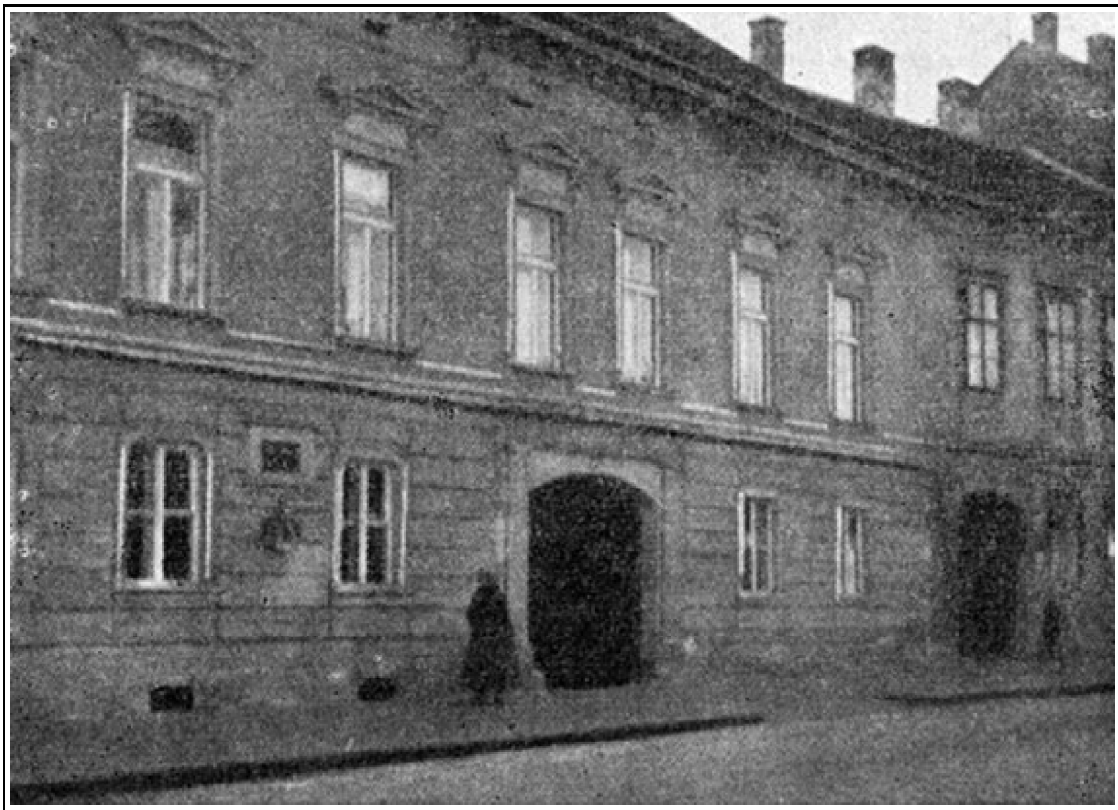
„A legérdekesebb kis kirándulás volt az, melyet szept. 15-én Pozsonyba, Nezsiderre, Eszterházára és Sopronba tettünk. Sopronban egy kávéház biliárdasztalán aludtam, mert másutt nem volt szállás kapható. Kismartonban láttuk hg. Esterházy kastélyát. A kastély díszőrségének egyenruhája a bádai csapatok 20 év előtti egyenruhájával volt azonos. Mondták, hogy Esterházy hg. az egyenruha mintáját annak idején

Karlsruheból hozatta. A színházban, melynek második emeletén akár kocsizni is lehetett, mutatták azt a széket, melyen Mozart⁽¹⁶³⁾ az operát vezényelte.”

1962. XVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Cs. E.: Botanizáló és népdalgyűjtő soproni diákság

168Cs. E.: Botanizáló és népdalgyűjtő soproni diákság

Az iskolák történetéről szóló munkák nagy általánosságban beérik azzal, hogy elmondják az épület történetét, a régebbi tanmeneteket; az intézet neves növendékeiről és tanáiról is beszámolnak. Forrásuk többnyire csak az iskolai irattár. Néha azonban egyéb forrásokból is érdekes adatok kerülhetnek ki. Így például egy kis közlemény a Magyar Kurir 1794-ik évfolyamának 750. lapján (49. szám) júniusban a következőket írja: „Tegnap u. m. Pünkösöd havának 16dikán, reggeli hat és hét óra közt, szép rendel az itt való ifjúság, a Tiszt. Professor, és egy Török nevezetű Apatikárius uraknak vezérlése alatt, Sopron körül levő erdőbe mentünk botanisálni, avagy füvelni, a hól sok jó és szép füveknek esméretére, s természeti valóságának és hasznainak tudására jutottunk. Őszve jártuk továbbá a kőszén bányát is, és annak minden üregeit, melly bámulásra méltó temérdek szénnel bővölködik. Hasznos tapasztalásaink után, midőn a nap is alkonyodott volna, szép rendel, s egész meg elégedéssel haza mentünk.”

Rákóczi u. 9. Ebben a házban üdült Petőfi, diákbarátai körében

Itt természetesen a mai Berzsényi Gimnázium elődjéről, a líceumról van szó, mert a második gimnázium

akkoriban csak vegetált, a jezsuiták elhagyták Sopront, a bencések még nem költöztek ide. Az iskolához közel álló személyek között volt kitűnő botanikus, így érthető a természet iránt való érdeklődés magában az intézetben is, amely a későbbiek folyamán is több neves botanikust nevelt, mint például Szontagh Miklóst vagy Gombocz Endrét. Az iskolában ébren volt állandóan a költészet iránt való érdeklődés is. Ennek egyik megnyilatkozása az, hogy mikor 1870-ben megalakult az iskolában a Zenetársulat nevű önképzőkör, a figyelem a magyar népdalok felé is fordult. Erre nézve a Zenészet Lapok 1871-72-es évfolyamában olvasható közlemény: „Múlt tanévben megkezdett népdalgyűjteményünk mintegy 100 dallal bír. Szóba jött már ezek elküldése a Kisfaludy társaságnak, melynek jótékony működése legújabbban a magyar népdalok s dallamokra is kiterjed.” Kár, hogy az idők folyamán ellankadt a gyűjtés és az addig összegyűlt anyag is elkallódott. Azóta sem akadt sem egyéni gyűjtő, sem testület, amely rendszeresen összeszedte volna a hajdani Sopron megye népdalait.

1962. XVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Cs. E.: Krudy Kálmán körözése a soproni rendőrségi lapban

169 Cs. E.: Krudy Kálmán körözése a soproni rendőrségi lapban

Krudy Kálmánról van szó, akiről Mikszáth: Krudy Kálmán csínytevései címmel novellát írt. Ebben így írja le: „Szép nyulánk legény volt ez a Krudy, nem volt annyira sötét, hogy ki ne lehetett volna venni hosszukás lelkes arcának finom vonalait, kis kunkorodott bajszát s kemény tűzű szemeit.” Valamivel odább öltözkéiről írja: „urias a Krudy külseje, elegáns fekete kabátot viselt és sötét nadrágot, a köpenye is sötét volt, kerek, palástszerű, az akkori legújabb divat, vörös zsinórral hátul, melyről bojt lógott le”.

Nem számítva azt, hogy a betyáréletre éppen nem alkalmas viseletbe öltözteti Mikszáth a hőst, a korabeli személyleírások nem éppen egyeznek az írói képzelet kialakította figurával 1850-től fogva a hivatalos Magyar Hírlapban többször olvassuk a körözését, amely szerint öltözeke betyáros, termete középszerű. Egyébként a Duna és Tisza között bujkált, elfogása után a pesti börtönből megszökött, majd 1851-ben elfogták, elszökött, ismét elfogták, besorozták katonának.¹⁽¹⁶⁴⁾ De a gyöngyélet sem vonzotta, miről is a soproni cs. kir. rendőrigazgatóságtól kiadott Hirdetések 1853. december 13-i száma értesít:

„Krudy Kálmán szökevény. A pestbudai kerületi parancsnokságának f. hó 3-án kelt 9092. sz. értesítménye folytán Krudy Kálmán, főherceg Esztei Ferencz Ferdinánd nevét viselő cs. kir. 32. sz. gy. sorszambeli közlegény az esztergomi katonai laktanyából megszökött. Ez nógrádmegyei szécsény-kovácsi szül. 27 éves kath. nőtlen, mesterség nélkül, középtermetű, barna arcú, széles homlokú, hosszú orrú, fekete hajú, barna bajszú és szakállatlan. Feltalálás esetén a legközelebbi cs. kir. katonai hatósághoz kísértetni kéretik.”

Mikszáth gáncs-nélküli lovagnak festi Krudyt, akit azonban mikor 1861-ben a Vasárnapi Újság újból való elfogatásáról ad jelentést, rablónak nevezi, ámbar ebben az időben szökött katonák iránt bátran kifejezhette a rokonszenvét. Még 1861-ben szökési kísérlet közben Balassagyarmaton agyonlőtték a későbbi novella hőst.

A hajdani MÁV (Déli) pályaudvar

1962. XVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE 1960

1962. XVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE 1960 / A Liszt Ferenc Múzeum működése az 1960. esztendőben

A múzeum vezetősége: A Liszt Ferenc Múzeum működése az 1960. esztendőben

A Liszt Ferenc Múzeum működése 1960-ban zökkenésektől ment volt. Legnagyobb eseménye a Lábasház átrendezése. Az 1956-ban megnyílt kisipartörténeti részleg új állandó kiállítása 1960. augusztus 20-án nyitott kaput, ezúttal a soproni ruházati ipar történetét mutatta be az új rendezés, sorra kerültek a szabó, posztó, takács, lábbelikészítő, parókás, fésűs stb. ipar emlékei, számos új anyag korszerű rendezésben mutatkozott be, ehhez járult még két teljes műhely (posztós, zsinóros). A régi házban a helytörténeti kiállításon csak kisebb változások estek, mint pl. az Új utcai zsinagóga mellett alakult zsidó emlékszoba kiegészítésére a múzeum anyaga odakerült, az így felszabadult tárlót a soproni orvosok és gyógyszertárak emlékei töltik meg. A régi házban tovább folytak az ún. külön kiállítások. Április 4-re a Felszabadult Sopron 15 éve címen főleg a Tanács szép eredményeit lehetett látni. Másodikként Széchenyi halálának 100. évfordulóján állította ki a múzeum a maga Széchenyire vonatkozó értékes tárgyait. A megnyitót egybeesett a Történelmi Társulat soproni vándorgyűlésével, amelyet Széchenyi tiszteletére rendeztek. A harmadik kiállítás az esztendő nevezetesebb évfordulóit szemlélte (Mikszáth, Tolsztoj, Erkel, Csehov stb.). A következő kiállítás, 1947 óta a 75., a soproni régebbi festőnők munkásságáról számolt be. Végül október elején a soproni munkás-színjátás 15 évét vitte a közönség elé. A múzeumi dolgozók illetékei nem maradtak a dolgozók részéről viszonzás nélkül. Míg 1959-ben a látogatók száma 20 764 volt, addig 1960-ban majdnem 13%-os volt a növekedés, azaz 23 452. Hasonló növekedést mutat a két év összehasonlításakor a tárlatvezetések száma is: 1959-ben 221, 1960-ban pedig 274.

A régészet terén – hála jól kiépített hálózatunknak – legtöbbször idejében érkezik a jelentős lelet felbukkanásáról. Számos egyéb eredmény mellett jelentősebbek voltak a soproni Fabricius-ház pincéjében római épület nyomainak feltárása, Pinyén egy igen szép Ceres fogadalmi kő (SSz, 1961. 356. lap), Osliban kelta sírok, Szakonyban korabronzkori temető, Ivánban korabronzkori sírok és kelta házak (SSz, 1961. 247–50), Peresztegen római falak. Múzeumunk számára Hegykőn igen jelentős leletekkel folytatott ásatást Bóna István kandidátus (SSz, 1960. 133–37).

A múzeum régésze 39 napot töltött leletmentéssel, a gyarapodás 90 darab. A néprajz terén mind a kisipar, mind a gazdálkodás múltjának emlékei voltak a gyűjtés elsőrangú tárgyai, a gyarapodás 255 darab. Ebből kisipari (köteles, kefekötő, cukorkakészítő, posztós, posztónyíró) 80, gazdálkodásra vonatkozó tárgy 23 darab. A viselet köréből Sopronban és Kapuvárt a szerzemény 152 darab.

Iparművészeti tárgy részben vétel, részben ajándék útján csak négy került a múzeumba, köztük egy igen szép rubin pohár. A képzőművészeti anyag 22 darabbal gyarapodott, köztük vétel útján Pálmay soproni festőnek egy szép leányarc képe (SSz, 1958. 76. lap), örökség révén jutott a múzeumba egy Steinacker

képhez, két állítólagos Pálmayhoz, a festőnő 171 kiállítás alkalmával Autheried Kamilné, Hernfeld Mária egy-egy művét ajándékozta, Becht Rezső pedig a korán elhunyt Billitz Margitnak 8 soproni vízfestményét. A helytörténeti anyag csak kisebb darabokkal szaporodott, amilyenek régi fegyverek, meg egy kávéházi felszerelésből származó tárgyak.

A kéziratok közt értékes gyarapodás Wohlmann soproni kántor kaligrafikus, színes születési bizonyítványa, 1742-ből, ezt már soproni alkalmazása idején kapta a szülővárosából. (1742). Liszt Ferenc egy sk. levelét is megszerezte a múzeum 1869-ből.

A szakkönyvtár gyarapodásánál meg kell emlékeznünk Weinberger G. Adolf hagyományáról, aki képzőművészek önéletrajzát gyűjtötte egyéb szakkönyvek mellett, végrendeletileg 333 darab könyvet örökölt tőle a múzeum. A könyvek száma 1960 végén 5871 volt. A tudományos dolgozók az év folyamán Sopronban és Budapesten, valamint a győri rádióban 29 tudományos vagy ismeretterjesztő előadással szerepeltek, megjelent cikkek száma 23.

A múzeumban zenetörténeti és művészettörténeti szakkör is működött, hallgatói 15 városi sétán és lemezközvetítésen vettek részt.

1962. XVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE 1960 / Faller Jenő: A Központi Bányászati Múzeum 1960. (harmadik) évi beszámolója

Faller Jenő: A Központi Bányászati Múzeum 1960. (harmadik) évi beszámolója

Múzeumunk fennállásának harmadik esztendejében tovább folytattuk a már előző két évben kialakított munkánkat.

Ez mindenekelőtt gyűjteményünk gyarapítására, további rendszerezésére és fejlesztésére szorított. Az anyag gyűjtésével párhuzamosan végeztük annak feldolgozását, nyilvántartását és a szaklapokban való publikálását.

Tovább mélyítettük külföldi és hazai kapcsolatainkat, még inkább kiszélesítettük a bányákkal s azok dolgozóival fennálló szoros összeköttetésünket. Ennek során állandó tanácsal és felvilágosítással szolgáltunk a dolgozóknak, kutatóknak, hazai és külföldi tudományos intézeteknek, mindenekelőtt azonban a múzeum látogatóinak. Ez irányú munkánkkal kapcsolatban mindinkább beigazolva láttuk múzeumunk egyre növekvő jelentőségét s mindazt, amit annak alapításával eredetileg céloztunk. Üzemeink, bányáink s azok műszaki dolgozói rendszeresen keresték meg múzeumunkat minden technikatörténeti kérdésben, s számos bányának szolgáltunk adatokkal a bányatelepeinken összefoglaló megindult kötelező munkasakadémiai előadásokhoz.

Ami a múzeum látogatottságát illeti, ez évben – mint az előző években – sem a látogatók számával, hanem azzal mértük, hogy múzeumunkat, mint szakmúzeumot elsősorban hazai és külföldi szakemberek és bányáink dolgozói keresték fel, nem szólva a nagy számban jelentkező iskolákról, kollégiumokról, főiskolákról és egyetemekről.

A tárgyi év folyamán múzeumunk egyébként egy 92 m² alapterületű csarnokkal bővült, az épület egykori istállóinak és garázsának átalakításával. Ugyanakkor kialakítottuk az épülethez tartozó ún. Haydn-Bástyakertet, rendezvényeink számára. Az új csarnokban az eddig raktáron tárolt, igen becses, nagy

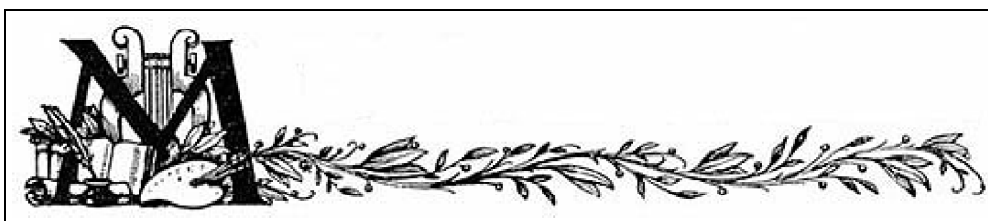
gépegységeinket állítottuk ki, melyek eddig hozzáférhetetlenek voltak.

Mint az előzőkben közöltük, ez évben is tovább gazdagítottuk gyűjteményünk anyagát, s leltárunk 253 darabbal szaporodott. Új szerzeményeink nagyrészt tárgyi emlékek, gépek, szerszámok és könyvek.

Múzeumunk az év folyamán, mégpedig nov. 27-én külön bányászgyerek rajzkiállítást rendezett. A kiállított rajzokat Freibergbe küldtük az ottani 1961. évi nemzetközi bányászgyerek rajzkiállításra. Soproni külön kiállításunkat 1872 személy kereste fel. A 114 kiállított rajzot Freibergbe küldés előtt hat szaktanárból álló bizottsággal bíraltattuk felül, s a legjobb tíz rajz készítőjét 200–200 Ft-tal jutalmaztuk.

Múzeumi munkánkat az eddig kialakítottak nyomán folytatjuk tovább.

(Folytatjuk.)

1962. XVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / MEGEMLÉKEZÉSEK

172 MEGEMLÉKEZÉSEK

1962. XVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / MEGEMLÉKEZÉSEK / Kövesi Antal (1876–1961)

Gyulay Zoltán: Kövesi Antal (1876–1961)

Elhunyt a magyar bánya-, kohó- és erdőmérnöknevelés szolgálatában eltöltött fél évszázad után nyugalomba vonult *Kövesi Antal* egyetemi tanár, Sopron társadalmi életének 1919 óta ismert és becsült tagja.

A Pest megyei Tápióságon született 1876. augusztus 31-én. Atyja kisbirtokos és bérlő, de tönkremegy és Budapesten vállal állást, hogy öt gyermekét taníttathassa. Antal, a gyermekek közt a legfiatalabb, a budapesti I. kerületi reáliskolában tesz jeles érettségi vizsgát és 1894 őzén beiratkozik a Kir. József-műegyetem gépészmérnöki karára. A műegyetem ekkor már úgy kinőtte az alig egy évtizede elkészült Múzeum körüti új otthonát, hogy a szomszédos bérházakban is helyiségeket kell bérelnie az oktatáshoz. A rohamos fejlődés kora ez, az iskola alig tud lépést tartani a technika fejlődésével. A gépészmérnöki karon ekkor a mechanikát *Réthy Mór*, a mechanikai technológiát *Rejtő Sándor*, a gépszerkezetant *Asbóth Emil*, az elektrotechnikát *Zipernovsky Károly* tanítja, mind kiváló professzor és tudós. Ebben a környezetben szerez *Kövesi Antal* 1898-ban kiténő gépészmérnöki oklevelet. A budapesti utászászlóaljnál töltött önkéntesi év után, a Ganz-gyárban kezdi üzemi szolgálatát, majd helyettes üzemfőnök a Magyar Belga Fémárugyárban. *Herrmann Emil*,¹⁷³a selmecbányai Bányászati és Erdészeti Akadémia nagynevű professzora innen hívja maga mellé a fiatal mérnököt a gépészeti tanszékre, amelyen 1901. január 1-től tanársegéd lesz, 1903-tól pedig adjunktus. A fiatal ember úgy megfelel a képességeibe helyezett bizalomnak, hogy 1906. május 17-én rendkívüli tanárként a közben akadémiából Bányászati és Erdészeti Főiskolává szervezett főiskola mechanikai tanszékének élére helyezik, ahol 1907. május 1-től, alig harminc éves fővel már rendes tanár. A mechanikai tanszék 1947-ig vezeti, közben a főiskola 1919-ben Sopronba költözik és 1934-ben a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Bánya-, kohó- és erdőmérnöki Karává alakul. Hetvenedik évét elérve, 1947-ben nyugalomba vonul, de mivel az országépítés szüksége úgy hozza magával, és ő szívvel-lélekkel teszi, tovább tanít egészen 1951-ig, hetvenötödik életévéig.

Mint tanár, pályáját hivatásnak tekinti és csak annak él. Mestere a világos, tiszta, nyugodt előadásnak. Hallgatóival szemben igényes, szigorú, de igazságos. Tanári működése alatt négy tankönyvet ír, az általa

oktatott minden tárgykörből egyet-egyét, azokban az időkben, amikor még ritka holló a tankönyv a műszaki egyetemeken. Ezek a tankönyvek, melyekből generációk tanulnak, az *Erdészeti géptan* (1907), a *Grafosztatika és vasszerkezetek* (1910), a *Szilárdságtan* (1927, 2. kiadása 1951) és a *Hidraulika* (1946).

Mint tudományának művelője annak a soproni műegyetemi tanári karnak tagja, amelynek tudományos és kutató működéséről, az 1936. évi magyar felsőoktatási kongresszus tanulságait összegezve, így ír a Magyar Mérnök és Építész Egylet Közlönye: „Úgy látszik, az a csend és elvonultság, ami a tudományos kutató munka egyik feltétele, különösen kedvez a Sopronban elhelyezett bánya-, kohó- és erdőmérnöki karnak, mert az ő tevékenységük látszik a legintenzívebbnek.” *Kövesi Antal* jelentősebb kutatási eredményeit 25 tanulmányban közli a hazai és külföldi folyóiratokban. Tanulmányát a rácsos és öntöde darukról a Magyar Mérnök és Építész Egylet aranyérmével jutalmazza. Csak olyan tudományos problémákkal foglalkozik, amelyek gyakorlati jelentőségűek.

Fiatalabb éveiben energikus szervező. Az eredetével 1735-ig visszanyúló Bányászati és Erdészeti Akadémia főiskolává szervezése a kilencszázas évek elejére, 1904-re esik. Ennek a nagyarányú átszervezésnek egyik erőteljes munkása *Kövesi Antal*. Az átszervezéskor új erővel felfrissült tanári karnak fiatalabb része ekkor már úgy érzi, hogy Selmecbánya, az egykori fényeshírű bányaváros – Schemnicium gloriosum – haladó ércbányászatával és szűk kereteivel nem megfelelő székhely többé egy fejlődni akaró műszaki főiskola számára, és eléri azt, hogy a tanári kar egy szavazattöbbséggel hitet tesz a Budapestre történő áthelyezés mellett. Javaslatukat két fiatal tanár, *Kövesi Antal* és *Barlai Béla* terjeszti elő, de a bánya- és kohómérnöktársadalom, érzelmi alapon, elutasítja. A kérdés azonban tovább érik és 1917-ben a tanári kar már egyhangúan kéri a Kassára történő áthelyezést. Ezt a kívánságot is *Kövesi Antal* és *Barlai Béla* terjeszti elő, *Kövesi Antal* mint a főiskolának az 1916/17 és 1917/18 tanévekben rektora. A székhely kérdését végül a történelem oldja meg, 1919-ben, a veszített háború után a magyar kormány a főiskolát Sopronban telepíti le. Az átköltözést féltő gonddal *Kövesi Antal*, akkor már mint professzor, vezeti.

Sokat tesz az ifjúságért is. Még Selmecen ő alapítja a „Mensa Akademica”-t, amely díszelnökévé választja, tiszteleti tagja a Segélyző Egyletnek és az Ifjúsági Körnek is.

Ami ideje az oktatáson és a tudományos munkán túl marad, azt megosztja a családjával, – fiát kohómérnöknek, két leányát pedagógusnak neveli, – és a társadalmi munka közt. A felszabadulás előtt hosszú éveken át tevékeny tagja a selmecbányai, majd a soproni törvényhatósági bizottságnak. A munka embere lévén, a nyugdíjas állapot nem szíve szerint való. Ezért nyugdíjba vonulása után a Hazafias Népfront Győr-Sopron megyei elnökségi tagjaként különösen élénk társadalmi munkát végez.

Annyira a munkának és családjának él, hogy alig van kedvtelése. Fiatalabb éveiben szereti a sétát, az utazást, a kuglizást és a levélírást.

A kitüntetést nem keresi. Mint rektort, 1917-ben, mérnökeztetési címmel és jelleggel tüntetik ki. Már nyugdíjas, amikor megkapja 1950-ben a Magyar Népköztársasági Érdemrend IV. fokozatát. 1952-ben a műszaki tudományok kandidátusa 174. címet, 1957-ben pedig, 50 éves értékes működéséért arany diplomával tünteti ki a Budapesti Műszaki Egyetem.

A kohómérnöki, majd a bányamérnöki kar Sopronból történt elköltözésével barátai egy részét elveszti, családjával is szétszóródik, így élete alkonyán egyedül marad. Egészségi állapota megromlik, mindkét szemére ráborul a sűrű hálógó, kiesik a kezéből a toll. Ezzel megszűnik számára a munka, amely tartalmat adott az életének. Hosszú szenvedés után, élete 85. esztendejében 1961. november 1-én hunyt el Sopronban, ahol

élete felét töltötte.

Egy nagymúltú főiskola – amelynek mai utódai a miskolci Nehézipari Műszaki Egyetem Bányamérnöki Kara és Kohómérnöki Kara, valamint a soproni Erdőmérnöki Főiskola – 225 éves múltjának 50 évén ível át érdemes professzorának, *Kövesi Antal*nak tanári pályája. Ez idő alatt több mint öt és félezer bánya-, kohó- és erdőmérnökhallgató tőle tanulja a mechanikát, a műszaki alaptárgyak egyik legszebbikét és legfontosabbikát, amelyről *Leonardo da Vinci*, az uomo universale, minden idők egyik legnagyobb mérnöke ezt mondta: „A mechanika a matematikai tudomány paradicsoma, mert vele jutunk a matematika gyümölcseihez.”

Tisztelet *Kövesi Antal*, a tudós professzor emlékének.

1962. XVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / MEGEMLÉKEZÉSEK / Szőke Béla (1913–1961)

Nováki Gyula: Szőke Béla (1913–1961)

1961. november végén a magyar régészettudomány egyik neves tudósa költözött el az élők sorából. Kevesen vagyunk itt Sopronban, akik őt személyesen ismerhettük, munkája révén azonban szoros kapcsolatai voltak Sopron vidékével, annak múltjával és a város múzeumával.

A Pozsony megyei Malackán született 1913-ban. Középiskolai tanulmányait Érsekújvárott fejezte be 1932-ben. Utána a brünni egyetem jogi fakultásán tanult három évet, majd a pozsonyi egyetemen történelem-magyar szakon tanult tovább. Itt Eisner J. régész-professzor mellett dolgozott, és ekkor jegyezte el magát végleg a régészettudománnyal. Budapesten doktorált 1938-ban. Tanári pályáját 1940-ben Nagysurányon kezdte meg, majd 1945–46-ban az érsekújvári gimnáziumban tanított. 1946 végén a győri múzeum vezetésével bízták meg. Hatalmas feladatot kellett megoldania, a régi, nem megfelelő elhelyezésű gyűjteményt átköltöztette a mai pompás épületébe. Ezzel a győri múzeum biztos alapjait rakta le.

Nagy munkájának eredményeit azonban nem sokáig élvezhette. És itt következik az első, mondhatnánk végzetes kapcsolata Sopronnal. 1951 telén a sopronkőhidai kertészeti gazdaság területén öntözőcsatorna ásása közben 9. századi, későavarkori sírokat találtak. A bejelentés alapján a múzeumok akkori központi szerve, a MMOK Szőke Bélát küldte ki a leletmentő ásatásra. Február 21–23-án, három napig dolgozott kint a helyszínen. Szeles, esős időben, kellő számú munkást nem kapván, egy segítséggel nagyrészt sajátkezűleg tárt fel 11 sírt. Jelentésében előre jelezte, hogy ősszel folytatni kívánja a sírok feltárását. Sajnos, ez már kivihetetlen szándék maradt számára. A háromnapos kintlét abban a rossz időben erős meghűlést eredményezett, és egy régen lappangó betegséget váltott ki. Betegségéből többet már nem tudott kilábolni, betegállományba kellett vonulnia s neki, akinek eleme volt a mozgás, a terepmunka, folytonos kényszerű pihenés jutott osztályrészül.

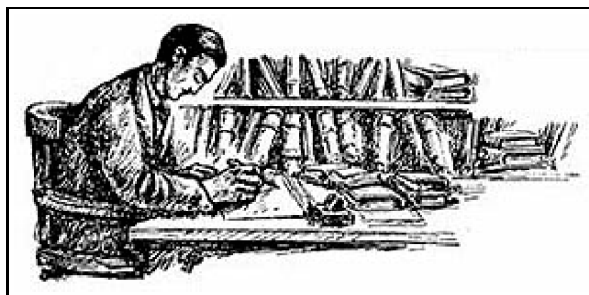
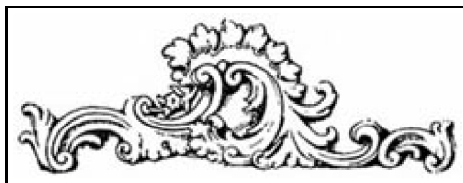
Élet- és munkakedvét azonban ez nem vette el. Külső munkáit abba kellett hagynia, annál nagyobb hévvel vetette rá magát korábbi gazdag gyűjtésnek feldolgozására. Betegsége sokszor kényszerítette még ebben a hosszabb szünetekre, tudományos irodalmi munkássága mégis sokban gazdagította a régészettudományt.

Különböző szakfolyóiratokban sok eredményes publikálás és összefoglaló munka örökítette meg nevét, elsősorban a honfoglaló magyarsággal és a későavarokkal foglalkozott. Feldolgozásai különösen a Kisalföld és környéke 10–11. századba tartozó régészeti emlékeivel foglalkoznak. Ezeken kívül igen jelentősnek mondható több könyvismertetése, amelyek révén a csehszlovák és jugoszláv régészek különböző korokkal foglalkozó munkáit ismertette magyar nyelven. Érdeklődési köre néha kiterjedt a néprajztudomány terére is, sőt egy időben kutató munkát végzett Érsekújvár 18–19. századi történetével kapcsolatban is. Egyik munkájával már e folyóirat olvasói is találkozhattak az 1955. évfolyamban, amikor a sopronkőhidai sírokat ismertette.

Betegsége egyre inkább elhatalmasodott rajta. 1956-ban még egy szlovákiai tanulmányutat tudott végezni, de aztán végleg ágyhoz és szobához köti betegsége. Ennek ellenére munkakedvéből semmit sem veszített. Utolsó évében a történelemtudomány kandidátusi fokozatát nyerte el. A honfoglaló magyarság történetével kapcsolatban nagyszabású terve volt: összefoglaló munkában értékelni elődeink régészeti hagyatékát az egész Kárpátmedencében. Utolsó pillanatig remélte, hogy ezt meg is tudja írni. A legutolsó időkben a nyugat-magyarországi gyepü kérdésével is kezdett foglalkozni.

Egyre gyengülő szervezete azonban nem tudott ellenállni elhatalmasodó betegségének, kezéből örökre kihullott az író toll. Befejezetlen maradt több nagy munkája és másra vár sok egyéb tervének is a megvalósítása, többek között az 1958-ban feltárt veszkényi honfoglaláskori magyar temető elkezdett feldolgozása is.

E sorok írója barátját is gyászolja benne. Gyakori levélváltás volt köztük. Betegsége ellenére írásai telve vannak élet- és munkakedvvel, a régészet, a történelem és a magyarság iránti szeretettel. Nem volt benne a szakmai féltékenység szikrája sem, mindent, amit tudott, szívesen átadta azoknak, akiknek arra szükségük volt. Leveli egy igazi, önzetlen, humánus érzésű tudós egyéniségét tükrözik. Eltávozása nagy veszteség mindannyiunk, a magyarság történetét kutatók, régészek, de a soproniak számára is.

1962. XVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / AZ OLVASÓ KÉRDEZ – AZ OLVASÓ KÖZÖL / 44. Mik a norimbergi áruk?

F. T.: 44. Mik a norimbergi áruk?

Régi soproni naptárakban többször látom, hogy egyes kereskedők „norimbergi” árukat hirdetnek. Mivel e hirdetések mellett gyakran van német fordítás is, abból látom, hogy a szónak Nürnberg városával van kapcsolata. Az utóbbi időkben mézes süteményt szoktak hazahozni azok, akik megjárták a híres, szép várost. Valami efféle-e a norimbergi áru?

1962. XVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / AZ OLVASÓ KÉRDEZ – AZ OLVASÓ KÖZÖL / 45. A „norimbergi” áru és annak soproni múltja.

Csatkai Endre: 45. A „norimbergi” áru és annak soproni múltja.

A norimbergi áru nem valami soproni különlegesség, kapható volt az mindenütt. Szabad legyen először Schedel 1811-ből való Waarenlexikonából idéznem: „Nürnbergger Spielwaren bestehen aus unzähligen kleinen Artikeln, insbesondere Holz- und Metallarbeiten, wovon die wenigstens in Nürnberg und dem Stadtgebiet gemacht, sondern aus Bayern u. Schwaben gezogen werden. Die Nürnberger sind nur Verleger davon.” Azaz tömérdek apró holmi, amelyet azonban nem Nürnbergben gyártanak, hanem Bajorországból és a sváb tartományokból hordanak össze, *a nürnbergiek csak kereskednek vele*. Jó jellegzetes kapitalista dolog. De magyar nyelvű magyarázattal is szolgál a Hasznos mulatságok 1824-es évfolyamának első felében a 222. lapon: „Itt (ti. Nürnbergben) szélteben az utszákon, és boltokban mindenféle öntött, metszett, faragott, esztergált, festett, festetlen apróságokat, játékokat, edénykéket, s eszközöket árulnak. De vannak nagyobb, hanem könnyű szerrel készült, és oltsó munkák is, mellyeket a Késtsínálók, Lakatosok, Esztergálosok, Asztalosok, Réz- és Óöntők s művesek készítenek, úgy hogy minden nagyobb kereskedő városokban, így Pesten is vannak olyan boltok, mellyekben egyedül Nührenbergi munkák árultatnak s ezekből mind a kereskedők, mind a sok Nührenbergi készítőik tisztességesek élének, a nélkül, hogy tsak egy tenyéryní földet is mivelnének.” (Egy tekintet Norimbergába a címe a cikknek; névtelen).

Sopronba már a 18. század legelejétől fogva a gyönyörű fekvésű, de a legújabb időkben rossz emlékezetű Berchtesgadenből jártak efféle barkácsoló árukkal vándorkereskedők, de ugyanennek a századnak második felében már kelete van a nürnbergi áruknak is. 1792-ben a városi tanács hozzájárul, hogy Grundtner Tamás Pock Mihálytól átvehesse nürnbergi árukkal kereskedő üzletét. Így tehát néhány évtizedesnek vehetjük az üzletág meghonosodását. De Grundtner Tamás később inkább mint vaskereskedő szerepel, háza a mai Lenin körúton; a korábbi 91-es szám alatt volt a boltja, amelyet 1814-ben nevelt lánya, Payr balfi lelkész neje, nagynevű tudósunk Payr Sándor nagyanyja örökölt. (SSz. 1937, 103. lap).

1816-ban egy Belloni nevű, nyilván olasz származású ember nyit a tanács engedélyével nürnbergi árus

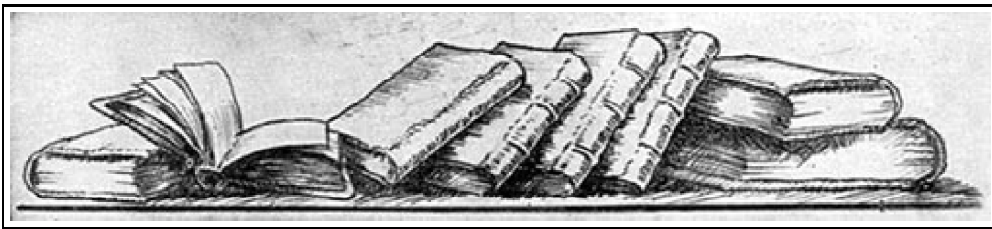
kereskedést (Tanácsjegyzőkönyv 2280. sz. végzés). 1840 körül azonban már két bolt foglalkozott tisztára a csecsebecsék forgalomba hozatalával, amelyeknek régies neve norimbergi áru volt. 1840-ben a ruszti származású Guggenberger Pál és János jelentkezik a városi tanácsnál és kér engedélyt együttes bolt nyitására, meg is kapják, mert a megokolás szerint eleget vándoroltak és tanultak (Tanácsjegyzőkönyv 3104. és 3686. sz. végzés). Úgy gyanítom, hogy megelőzte őket a szakmában Müller József, akit 1841-ben azzal gyanúsítottak meg, hogy a polgári jog megszerzése előtt már megkezdte a nürnbergi árukkal való kereskedést, de ez nem bizonyult valósnak (Tanácsjegyzőkönyv 4746).

Nem igen igazodtak el az áruk mikéntjén a kereskedők. Így történt, hogy 1842-ben Pachofer trafikost eltiltották a nürnbergi áruk tartásától és a tanácsvégzés fel 177 is sorolta, mik is tehát a norimbergi áruk: pénztárca, levéltárca, tollkés, zsebfésű, kefe, pecsétviasz, ceruza, tyúkszemvágó, zsebreszelő (körömrészelő?). Ugyanakkor a két fivért és Müllnert is megintették, hogy ne áruljanak pipát, pipaszárt, dohányszelencét: ez Pachofer dolga (Tjk. 3230. sz. végzés). A két norimbergás azonban nem nyugodott bele és győri, pozsonyi, valamint bécsi példákra hivatkoztak, hogy ott szabadon árulják a norimbergi kereskedők a dohányzásra való kellékeket. (Tjk. 1843, 57. sz. végzés). 1844-ben a két Guggenberger szétválik a boltközösségből (Tjk. 3301), a következő évben még Braun aranyozó panaszára tilalom érkezik az egyik Guggenberger címére, hogy nem szabad aranyozott tárgyakat árusítania. (Tjk. 1709). De még a második nemzedék is folytatta ezt az ágát a kereskedelemnek, 1886-ban vezető jelent meg Sopronról, abban Guggenberger Eduárd az egyik norimbergi árus, a másik pedig Pachofer, azaz a trafikról a végén mégiscsak áttért a család az apróságok eladására.

A vezető második kiadása 1891-ben jelent meg, és most már hét norimbergi kereskedőt tüntet fel, de éppen a verseny miatt egyik kesztyűs is, a másik írószereket is árul és a harmadik orvosi szerek eladásával fokozza a jövedelmét; egy kivételével mind a Várkerületen nyitotta a boltját, köztük Guggenberger Eduárd szerepel még. Ekkoriban már évről évre jelentek meg soproni naptárak névmutatókkal; a kereskedők száma úgy a hat körül mozog, nagy többségben a Várkerületen, de a magyar ódon hangzású elnevezés helyett most már ezt olvassuk: Díszmű és divatárúk, csak a német fordítás szól így: Nürnberger und Galanteriewarenhändler 1917-ben a Röttig cég kiadta magyar-német naptárban nyolc kereskedőt sorolnak fel ebben a rubrikában, köztük ismert nagy cégeket, amilyen a Mitzger, Lengyel stb. Még ma is megvan a Habermann bolt nagy labda-cégérje a Lenin körúton, hanem, amint a példa mutatta, a norimbergi áru elnevezés kikopott egészen a használatból.

A bánfalvi patak boltozása a Deák tér alsó részén 1920 körül (Gantner Antal felvétele)

1962. XVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC

178 SOPRONI KÖNYVESPOLC

1962. XVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Csapody István: Három Sopron környékét érintő, újabb növénytani munka

Csapody István: Három Sopron környékét érintő, újabb növénytani munka

Bár folyóiratunk helytörténeti jellege és olvasóközönségünk többirányú érdeklődése nem teszi lehetővé,

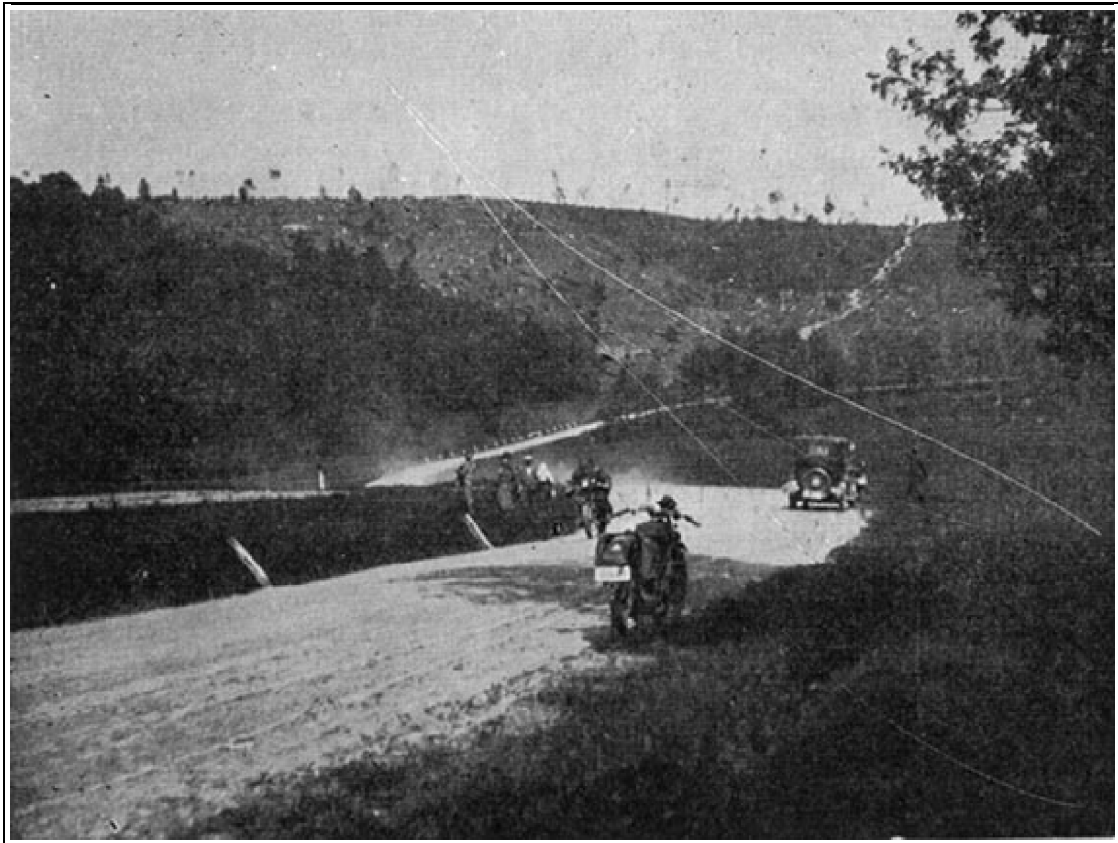
hogy az elmúlt esztendő három, szűkebb pátriánkat közelről érintő növényrendszertani, ill. növényföldrajzi munkájáról olyan részletességgel számoljak be, mint amilyen részletesség azokat jelentőségüknél fogva megilleti, mégsem mehetünk el mellettük szó nélkül már csak azért sem, mert Sopronnal kapcsolatos tárgyi vonatkozásaiakon túlmenően kettőnek szerzője *Kárpáti Zoltán* professzor személyében soproni, a harmadik mű pedig, *Terpó András*tól, nevezett tanszékén, irányítása alatt készült.

A szóban forgó munkák közül *Kárpáti Z.* berkenye (*Sorbus*)- és *Terpó A.* vadkörte (*Pyrus*)-monográfiái a botanikai irodalom jelentős gazdagodása mellett hazai vadontermő fafajaink termesztési gyakorlatát is szolgálják, a Dunántúl régóta vajudó növényföldrajzi felosztását újabb lépésekkel előbbrevívő tanulmány pedig (*Kárpáti Z.*-tól) a kérdésről eddig vallott ismereteink összefoglalása és a szerző kutatásai alapján alkotott szintézis.

1. »*Kárpáti, Z.: Die Sorbus-Arten Ungarns und der angrenzenden Gebiete.*« *Feddes Repertorium. Bd. 62. Heft 2/3. S. 71–334. Berlin. 1960.*

A Magyarország és a környező területek berkenyéit feldolgozó monográfia német nyelven, 263 oldalon a nagyhírű botanikai folyóirat hasábjain látott napvilágot, s ez már önmagában fémjelzi és aláhúzza jelentőségét. Méreteire jellemző, hogy 6 elterjedési- (area) térképen és 4 egyéb ábrán kívül 36 táblán összesen 395 levélforma jól sikerült tusrajzát adja közre (*Csapody Verától*) és 348 irodalmat dolgoz fel. A *Sorbus*-nemzetségbe tartozó fajokat 5 szekción belül (*Cormus, Aucuparia, Aria, Torminaria, Chamaemespilus*) a legalacsonyabb rendszertani egységig lebontva, teljes részletességgel tárgyalja, mindenütt megadva a sinonimikát, a növény latin nyelvű diagnózisát és a természetes előfordulások bőséges adatsorát, valamennyi jelentősebb hazai köz- és magánygyűjtemény kritikai feldolgozása és évtizedeken át folytatott saját gyűjtései, megfigyelései alapján. Csak így érthető, hogy az elvonatkoztatott rendszertani kérdésekhez csatlakozóan – modern monográfiák esetében szinte egyedülálló módon – a munkában bőséges termőhelyi és növénytársulástani adatok gazdag sorát kapjuk, amely közvetlen megfigyelések élményszerűségét sugározza. Abból a számos problémából, amelyet sikerrel old meg, csak példaképpen ragadom ki a *Sorbus domestica* (házi berkenye) kontinuum elterjedésének bebizonyítását a Földközi-tengertől az Északi Kárpátok déli lábáig; a *Sorbus aucuparia*- (madárberkenye)-n belül a földrajzilag és ökológiailag egyaránt elég jól elkülöníthető egységeknek a levél szőrözöttségére alapított szétválasztását; a rendkívül változatos *Sorbus aria* (lisztes berkenye) mesteri rendszerbe foglalását; az *Aria*-sectio tagjai között fellépő transitusok rendszertani helyének és azok növényföldrajzi-cönológiai viszonyainak tisztázását; az *Aria* és *Aucuparia* közötti köztesalakok és a primár hibridek értékelését; a *Sorbus torminalis* (barkóca berkenye) nálunk alakváltozatos tagjainak morfológiai leírását; az *Aria* és *Torminaria* sectiók között keletkezett és a Dunántúli Középhegységben 179 fellépő 21 hibrideredetű köztesfaj leírását, azoknak a levélalak és fonákjuk indumentumai, valamint a termés színe és alakja között felfedezett paralellizmust stb. Sopronra vonatkozóan a *Sorbus domestica* f. *domestica*, *S. aucuparia* var. *aucuparia*, *S. aria* f. *incisa*, *S. torminalis* és *S. torminalis* f. *sphaerocarpa* mellett találunk lelőhelyi adatokat. Az egész munkát – az elmondottakon kívül – rendkívüli alaposág és mintaszerű pontosság jellemzi, amely méltán váltott ki idehaza és külföldön egyaránt teljes elismerést. A monográfia használhatóságát a kitűnően tipizált névregiszter nagyban emeli.

2. »*Terpó András: Magyarország vadkörtei. (Pyri Hungariae).*« *Kertészeti és Szőlészeti Főiskola Évkönyve. XXII. évf. 1958. Tom. 6. Fasc.: 2. Bpest. 1960. 258. o.*

Részlet a brennbergi völgyből

A munka – mint az a „vadkörtek kutatásának történeti áttekintése” című első érdemi fejezetből is megállapítható – hazai szakirodalmunk régi adósságát törleszti és nemzetközi vonatkozásban is jelentős hozzájárulás e nehéz nemzetség tisztázásához. A 258 oldalon 2 elterjedési térképpel és 164 fényképpel, ill. tusrajzzal kísért monográfia főbb fejezetei a *Pyrus*-nemzetség rendszertani tagozódásáról, elterjedéséről, származásáról és jellemzéséről szólnak. A fajokat 4 sectióban (*Pashia*, *Achras*, *Xeropyremia*, *Argyromalon*), alakkörük teljes feltárásával, a korszerű monográfiák igényeit kielégítő módon tárgyalja (l., mint fent) és sikerrel oldja meg az *Achras* és *Argyromalon* sectiók fajai közötti köztes alakok, transitusok, hibridek és primär hibridek kérdését. Határozott érdeme a munkának, hogy a természetett és kivadult (elvadult) körték elterjedéséhez, rendszerezéséhez is hozzányul, értékes adatokat szolgáltatva a hazánkban található fajták keletkezéséhez. A szerző gyakorlati érzékét dicséri, hogy az elméleten túlmenően a vadkörtek egészen gyakorlati, természetéstechnikai kérdéseire is kitér. A 144 irodalmat feltüntető jegyzék arról győzi meg az olvasót, hogy a körték megítélésénél nélkülözhetetlen keleti, főként szovjet irodalom ismeretének bőséges birtokában a monográfia fiatal szerzője témájának teljesen ura. Tárgymutatója nála is hasznos segédeszköz, a mű kiállítása a Mezőgazdasági Kiadó jó munkáját dicséri. Soproni vonatkozásban hazánkból egyedül a Szárhalmi erdőből, a Harkai csúcsról és a kópházi Kőhegyről írja le a *Pyrus decaismeana* var. *rapaicsiana* új 180 változatot, továbbá említett helyekről, mint fő lelőhelyekről említi a *P. pyraster* alakköréből a var. *ovata* (2 formával), a var. *nyárádyana* (3 formával), a var. *brevipes*, a var. *pénzesiana* változatoakt, a típus 4 új alakját (f. *rotundifolia*, f. *spathulata*, f. *cordifolia*, f. *Borbásiana*) és a *P. transdanubica* nevű új hibrid *witasekiana* nevű megjelenési alakját.

3. »Kárpáti, Z.: *Die Pflanzengeographische Gliederung Transdanubiens.*« *Acta Botanica Acad Scient. Hung. Tom. VI. Fasc. 1–2. Bpest. 1950. p. 45–53.*

A Dunántúlnak, mint hazánk növényföldrajzilag legvitatottabb részének geobotanikai kutatása a múlt század végétől napjainkig újabb és újabb határvonalakat vont meg. Ennek a fejlődésnek egyes fázisait jelöli meg a szerző pontos adatszerűséggel és jut el a kérdés legkorszerűbb és mind ez ideig legátfogóbb kifejtéséhez. Ami ebből Sopronra és környékére vonatkozik, azt már *Kárpáti Zoltán* főbb vonásokban ugyan egyik korábbi dolgozatában (*Die Florenzen in der Umgebung von Sopron und der Florendistrikt Laitaicum Acta Botanica. 1956. 2. kt. p. 281–307*) kifejtette, és e sorok írója ismertette (L. *Soproni Szemle 1957. XI. évf. 1–2. sz. p. 155–156*), új azonban benne a hazai (*Borhidi, Horánszky, Károlyi, Pócs, Tallós*) és osztrák kutatók (*Koegeler, Guglia*) azóta napvilágot látott kutatási eredményeinek figyelembe vételével az egész Dunántúl egységes növényföldrajzi képeinek megrajzolása (vö. ábrát p. 48). Eszerint a Dunántúlon a kelet-alpesi (*Noricum*) és a magyar flóratartomány (*Pannonicum*) osztozik, amíg azonban az előbbit csak a nyugati határszélen, Sopronnál és Kőszegnél a *Ceticum*, a Vendvidéken a *Stiriacum* flórajárások képviselik, addig a *Pannonicum* 3 flóraidékén belül (*Transdanubicum, Matricum, Eupannonicum*) 7+5+3 flórajárás foglal helyet. Ezen utóbbiak közül Sopronnál megtalálható a *Transdanubicum* 2 flórajárása: a *Laitaicum* és a *Castriferreicum*; továbbá Balftól keletre az *Eupannonicum* flóraidék kisalföldi flórajárása (*Arrabonicum*).

Itt tartom szükségesnek felhívni a figyelmet a *Kakas J.* szerkesztésében megjelent *Magyarország éghajlati atlasza (Klimaatlas von Ungarn)* c. standart műre (1960), melyben a „hazánk természetes növénytakaróját” feltüntető térkép (4. tábla) ugyancsak a szerző munkája. Az atlasz egyébként Sopron környékének éghajlati elemeit illetően fontos adatokat tartalmaz és hosszú időre nélkülözhetetlen forrásmunkát jelent.

1962. XVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Jügelt, Karl–Heinz: Hungarica-Auswahl-Katalog der Universitätsbibliothek Jena. Weimar: Hermann Böhlhaus Nachfolger 1961, 341 p. + 8 tábla. (Claves Jenenses. Veröffentlichungen der Universitätsbibliothek Jena, hrg. von Karl Bulling Bd. 10). Ára fűzve 24,60 német márka.

Mollay Károly: Jügelt, Karl–Heinz: Hungarica-Auswahl-Katalog der Universitätsbibliothek Jena. Weimar: Hermann Böhlhaus Nachfolger 1961, 341 p. + 8 tábla. (Claves Jenenses. Veröffentlichungen der Universitätsbibliothek Jena, hrg. von Karl Bulling Bd. 10). Ára fűzve 24,60 német márka.

1959-ben ismertettem folyóiratunkban az 1558-ban alapított jénai egyetem történetének megírására alakult munkaközösség egyes eredményeit, köztük Jügelt forrásközlését a jénai egyetem magyarországi diákjairól (SSz. XIII, 274–5). A jénai egyetem 1918-ig fontos szerepet töltött be a magyar-német művelődési kapcsolatok történetében, hiszen eddig az évig 3000 magyarországi diák látogatta. Mivel magyarországi diákjainak egy része Sopronból, az ev. líceumból került ki, vagy ide tért vissza, az egyetem története ezen a helyen közelebbről is érdekel bennünket (vö. még Pröhle Jenő: SSz. XV, 365).

Jügelt fenti tanulmánya két részből áll. Az első rész Christian Gottlieb Buder (1692–1763) jénai polihisztor és gyűjtő könyvtárából és a jénai egyetemi könyvtár más gyűjteményeiből a XVI–XVIII. századi magyarországi vonatkozású nyomtatványokat ismerteti. Jügelt itt – többek között – több mint 100 olyan magyarországi vonatkozású nyomtatványt tár fel, amely eddig még egyetlen magyarországi bibliográfiában

sem szerepelt, kötet két 1566. évi újságot! Az eddig ismeretlen nyomtatványok között 4 soproni vonatkozású is van: két darab negyedréti, négy leveles nyomtatvány az 1622. július 26-i soproni koronázás leírásával (az egyik Nürnbergben, a másik *Sopronban* jelent meg), továbbá az 1681. évi soproni országgyűléssel kapcsolatos, Pozsonyban 1681-ben és ismeretlen helyen, 1682-ben megjelent egy-egy nyomtatvány. ¹⁸¹Utóbbi, valamint az 1622. évi német nyelvűek. Helytörténetírásunk szempontjából az 1622. évi soproni nyomtatvány a legfontosabb. „Gedruckt In der Königlichen Stadt Oedenburg im Jahr 1622”. A soproni nyomdászat kezdeteiről ugyanis eddig csak az az 1617. évi adat ismeretes, amely szerint a város 10 héten át egy vándornyomdászt folalkoztatott (Csatkai Endre: SSz. XV, 38). Az 1622. évi soproni nyomtatványt tehát közelebről is meg kell vizsgálni. Meg kell természetesen vizsgálni a többi, eddig ismeretlen magyarországi vonatkozású nyomtatványt is. Jügelt feldolgozásához itt csak néhány kiegészítést szeretnék hozzátenni. A 28. szám alatt közölt és eddig ismeretlen 1579. évi nürnbergi nyomtatvány címében nem tudja értelmezni a *Corana* folyónevet és a *Dreßnick* helynevet (név- és helymutató). Az első a horvátországi Kulpa mellékfolyója, a másik pedig ugyanott Dreznik német neve. A nyomtatványban leírt török elleni csata helye tehát megállapítható. A 184. szám alatt szerepel Michael Hobler, *Blindenburg* plébánosának egyik két leveles bécsi nyomtatványa 1649-ből. „Warhafftiger Bericht vnd Zeitung Von einem alten Wunder Man, so sich in Vngern, in der Stadt Blindenburg sehen lest...” *Blindenburg* Visegrádnak a német neve, s így ezzel az eddig ismeretlen nyomtatvánnyal Visegrád múltjának forrásai gyarapodnak. A 285. szám alatt közölt 1679. évi boroszlói nyomtatvány tartalmilag Kós (*Koosch*) Nyitra megyei és Alsó-Mecenzéf (*Unter-Metzensäuffen*) Abaúj-Torna megyei helységekhez (ma mindkettő Szlovákiában) köthető.

Az 1622. évi soproni nyomtatvány első és utolsó lapja

A mű második része az 1857-ben alapított Jénai Magyar Könyvtárat, a „Jénai Magyar Kör” könyvtárát ismerteti. A könyvtár alapítói között találjuk az iglói (Szepesség) születésű Weisz Somát (1834–1895), aki Fehér Sámuel néven 1859-től haláláig a soproni ev. tanítóképző, majd az ev. líceum földrajz-történelem tanára volt, s a könyvtár alapításáról a „Vasárnapi Ujság” 1857. szeptember 6-i számában számolt be.

1962. XVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Tóth Ferenc: A Göcseji Múzeum Jubileumi Emlékkönyve 1950–1960.

182 Tóth Ferenc: A Göcseji Múzeum Jubileumi Emlékkönyve 1950–1960. Zalaegerszeg. 1960. 351 p., VI. t. Szerkesztette Szentmihályi I.

A zalaegerszegi múzeum kétszeri korábbi sikertelen próbálkozás után végre 1950-ben elkezdhette komoly gyűjtő és feldolgozó munkáját. Egy évtized nem nagy idő egy múzeum életében, a Göcseji Múzeum azonban e rövid idő alatt is szép eredményeket tud felmutatni. Ennek az évtizednek mintegy

betetőzéseképpen jelent meg a múzeum első emlékkönyve.

Első tanulmányként *Szentmihályi I.*, a múzeum igazgatója ismerteti a múzeum történetét, majd *L. Nagy Zs.*: „A Tanácsköztársaság Zala megyei történetéről” értekezik, melyben sok adatot olvashatunk arról, miként vett részt Zala népe a proletárdiktatúra építésében.

A geológia tudományának köréből *Dedinszky J.* foglalja össze röviden az újabb eredményeket „Göcsej geológiai fejlődése” címmel. Göcsejben az olajkutatás csak a felszabadulás után indult meg erőteljesebben, ami egyben a vidék geológiai felépítésére is sok adatot eredményezett.

A régészeti tudományok köréből *Korek J.*: „Adatok Zala megye őskorához” c. dolgozata nyitja meg a sort. Zala megye régészeti katasztere után egy kisebb aranyleletet ismertet Csáfordról a rézkor kései, illetve a bronzkor korai szakaszából. – *Bóna I.*: „A becsvölgyi női idol”- tárgyalja i. e. 2200–2000 körüli időkből. – *Nováki Gy.*: „A kemendi vár” őskori és középkori történetére világít rá egy próbaásatás alapján. – *Dienes T.*: „X. századi magyar temető Zalaszentgróton” c. dolgozatában 12 honfoglaló magyar sír alapján újabb adatokat közöl Zala megye egyelőre szegényes honfoglaláskori történetéhez. – Ugyanerről a kis temetőről következik *Nemeskéri J.*: „Előzetes jelentés a zalaszentgróti X. századi magyar temető csontvázleteiről” c. rövid összefoglalása az antropológia szempontjából. – *Sági K.*: „A zalacsányi törökkori várak”-at ismerteti, majd *Csalog J.*: „Híd és dorongutak Zalavár környékén” c. tanulmányában az egykori mocsárvárakra annyira jellemző építményeket. – *Gedai I.*: „A zalavári bécsi dénárlelet”-ben egy régebbi pénzleletet közöl a 14. századból.

A helytörténetírók közül *Iványi B.*: „Zalavár és a balatonhidvégi átkelő a török időkben” c. alatt okleveles adatokkal kapcsolódik Csalog J. fent idézett munkájához. – Ezután *Holub J.* két tanulmánya következik: „A bortermelés Zala megyében” c. alatt gazdag bizonyítékát adja a zalai szőlőkultúra középkori múltjának, „Zalaegerszeg régi pecsétjei”-ben pedig az egyetlen 17. század és több 19. századi pecsétet közöl. – *Jakab G.*: „Zalai kódexek”-et ismerteti, így a hahóti kódexet a XI. és a csatári bibliát a XII. századból. – *Degré A.* „Boszorkánypercek Zalamegyében” dolgozata a még a 18. században is előforduló istenítéletekre közöl sok adatot. – A helytörténetírásokat *Tilkovszky L.* „A tagosítás és legelőelkülönözés Széchenyi István pölöskei uradalmában” c. cikke zárja le, melyben a feudális mezőgazdaságnak a tőkés formába való áttérését imerhetjük meg, és mely Széchenyi révén soproni érdekű is.

A néprajzi tanulmányokat *Dömötör S.* két cikke kezdi. „Göcsej és Girgácia”-ban Göcsejnek ezt a tréfás ál-latin elnevezését tárgyalja. „A göcseji lakodalom néhány mozzanatáról” c. tanulmánya pedig népi szokásokat ismertet. – *Barabás J.*: „Zalai pajták”-ról értekezik, a csürös gazdálkodás e jellemző épületeiről. – *Tóth J.*: „A magyar skanzen és a göcseji szabadtéri múzeum”-ban új múzeumi törekvéseket ismertet, ami e különösen gazdag néprajzi vidéken igen jelentős kezdeményezés. – Végül még két, a népművészet körébe tartozó tanulmány következik, *H. Kerecsényi E.*: „Fehérhímezés viseleti darabok Nagykanizsa környékéről” és *Szentmihályi I.*: „A Göcseji Múzeum mángorlógyűjteménye”.

Valamennyi tanulmányhoz többnyire gazdag képanyag is csatlakozik, ami még csak fokozza a kötet sokrétűségét. A szerzők között egy soproni van, Nováki Gy. Közvetlen Sopron megyei vonatkozást nem nagyon találunk benne, csak Széchenyi jöhet számításba, mégis szívesen ajánljuk olvasóink figyelmébe, hogy egy szomszédos vidék fiatal múzeumának komoly kulturális törekvéseit megismerhessék.

1962. XVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Tóth Ferenc: Arrabona. A győri Xantusz János Múzeum Évkönyve. II., III. kötet. 1960., 1961.

183 Tóth Ferenc: Arrabona. A győri Xantusz János Múzeum Évkönyve. II., III. kötet. 1960., 1961.

Rendkívül öröndetes, hogy a nagymúltú Győri Szemle utódaként évről-évre pontosan megjelenik az Arrabona, a győri múzeum évkönyve. Az 1960-as kötet 198, az 1961-es pláne 236 lapon. Uzsoki András múzeumigazgató-szerkesztőnek sikerült most már állandó munkaközösséget teremtenie a győri kutatókból (Szőke Béla, Czigány Béla, Lengyel Alfréd, Filep Antal, Jeney Ferenc), akikhez győri tárgykörrrel is foglalkozó, de másutt élő kutatók csatlakoznak (Kozák Károly, Thomas Edit, Erdélyi Gizella, Kalmár János stb.) Sopront ebben a sorban a mi szerkesztőnk, Csatai Endre képviseli. De sokoldalú cikkek bő sorával gazdagítja a köteteket maga Uzsoki András, akié az érdem a kötetek igen ízléses külső megjelenési formájáért is. A nyomás kellemes, a képek tiszták, jól adagoltak. De nemcsak új adatok kerülnek felszínre a folyóirat hasábjain, hanem régebbi, téves közléseket is találunk a helyes megvilágításban, így Uzsoki cikkei ilyenek a híres győri vaskakasról, a mosonmagyaróvári Szálé festőről; vagy a győri püspökvár titkos folyosójáról Kozák Károly nagy vártörténeti cikkében. A győri múzeum egyes nevezetesebb darabjait megfelelő szakemberek ismertetik. Több cikk nyomán kialakul a győri munkásmozgalom képe (Czigány Béla és Fogarassy László), ismét más értékes településtörténeti tanulmányokkal szolgál (Filep). Bőségesen szerepel 1848/49 is (Lengyel). Az összeállítás az időrendet követi, így mindegyik kötet egyúttal az egész győri történet kaleidoszkópszerű képét adja. Győr mellett Mosonmagyaróvár is bőven szerepel, itt a már említett Szálé életrajzon kívül Huszár Gál 16. századbeli nyomdájáról van nagyobb tanulmány, (Uzsoki), továbbá Halász Sándor értekezik a munkásmozgalom történetéről. Sopron számára főleg a páli ásatás érdekes leírása Uzsoki és Szőke Béla tollából érdemel említést (a 2. kötetben), továbbá a háromszögletes alapú barokk építmények (Kozák Károly), amelyek sorában egy peresztegi szobormű is szerepel, végül a csornai vegyes céhről szóló cikk (Sergő Erzsébettől).

Igen jelentős az ásványrárói aranyosásról szóló adatsor, amely részben Uzsoki, részben Timaffy László cikkében vetődik fel.

A most már három kötet a legszebb reményekkel kecsegtet arra nézve, hogy a mind erősebben meginduló vidéki helytörténeti kutatás továbbra is kitűnő képviselőt talál az Arrabonában, és hogy az első kötet lendülete nemhogy lassúdik, de még erőteljesebben folytatódik.

A Lenin körút és Ötvös utca sarka 1905 körül (Gasztner Antal felvétele)

1962. XVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Csatkai Endre: A soproni színeszet története 1841–1950. Sopron, 1960. Soproni Szemle.

184Csatkai Endre: A soproni színeszet története 1841–1950. Sopron, 1960. Soproni Szemle.

Csatkai Endre 4 fejezetben tárja elénk a magyar színeszet küzdelmes korát és diadalra jutását, egészen a legújabb időkig, az egykor oly magas fokon álló soproni színházkultúra önhibáján kívüli elsorvadásáig.

A szerző mindenre kiterjedő figyelme és tárgyyszeretete felkutatta és közzétette a legapróbbnak látszó adatot is. Az így elénk tárt anyag bőséges kútforrása a soproni kultúrtörténetnek és hű tükrö a német és magyar színeszet nemes vetélkedésének.

Az *Előszó*ban megemlékezik az eddigi színeszettörténeti kutatások eredményeiről, majd a *Bevezető*ben rövid visszapillantást nyújt az új színház megnyitását (1841) megelőző színeszet kialakulására. Részletesen ismerteti az 1841–48. évek színeszetét (Pokorny, Megerle, Roll, Kottaun).

Az *új színház megnyitó előadásáról* (Norma 1841 X. 9) Széchenyi is megemlékezik Naplójában. *Pokorny* opera- és drámai előadásával valóban a közönség ízlésének nemesítését célozta és eredményezte is. *Megerle* és *Kottaun* magyar darabok (népszínművek) színrehozásával tettek szolgálatot a magyar

színészetnek.

Az I. fejezet a magyar színészet küzdelmes korszakát tárgyalja 1848–1873 közt.

A magyarbarát *Kottaun Lipót* nevéhez fűződik az operett meghonosítása, az első francia erkölcsrajz és életrajzi darabok színrehozása.

A magyar színészet úttörői 1842-től egyre gyakrabban, egyre jobb társulattal jelentkeznek. *Szuper*, Petőfi egykori színésztársa még erősen küzd a közönség kegyeiért. *Hidassy* népszínművekkélférkőzik a közönség szívéhez. Társulatának gyermekszereplője Köles Lujza, a később európai hírfő Blaháné. *Ressler* operákkal kedveskedik a soproniaknak, *Szigeti* az operettek áradatával. 1867 fordulópont a magyar színészet soproni múltjában. A Nemzeti Színház együttese, élén *Szerdahelyi Kálmán*nal, a magyarosodó németiséggel is megkedvelteti a magyar színészetet. A magyar színészet számos kiválósága vendégszerepléssel járul hozzá a sikerhez (Egressy, Liebhardt, Prielle Kornélia, Lendvay, Hollósy Kornélia, Reményi Ede).

A II. fejezet a magyar színészet megerősödésének története 1873–1885. években.

A német társulatok közt *Haag* aránylag sok Schiller és Shakespeare darabot hoz színre, az ő idejére esnek az első Offenbach-sikerek. *Ludwigot* a fényes operai előadások, *Rault* az operettek pazar kiállítása jellemzi. Ekkor jelenik meg a soproni színpadon a naturalista színmű (Zola: Patkányfogó).

Az 1873-as magyar idényt *Aradi* társulata kezdi meg. Szigeti és Szigligeti darabjai vannak az élen. Sikeresek a 48-as időkről szóló darabok is. Igen jó prózai előadásokat nyújt *Beődy*, Erkel operáit *Bogyó* ismerteti meg a közönséggel. Az Ember tragédiáját *Jakab Lajos* kiváló társulata mutatja be. Híres vendégszereplők Felekyné Munkácsy Flóra és Ujházy Ede.

A III. fejezet a magyar negyedéves idénytől a magyar fél éves idényig eltelt idő közzel foglalkozik (1885–1905).

A magyar színészet egyre erősebb versenytársa lesz a németnek. Az 1873-ban létrehívott Színügyi Bizottság javaslatára 1885-ben megfelelnek a magyar és német idényt. A társulat Győrrel közös.

Az 1885-ben kezdődő őszi idény első negyedéve három éven át a magyaroké. A megnyitó ünnepélyes keretek közt megy végbe (1885. IX. 26.). Lejön vendégszerepelni a Nemzeti Színház több tagja. A továbbiakban egymás után ismeri meg a közönség Jászai Mari, Vizváry, Blaha Lujza, Pálmay Ilka, Hegyi Aranka, Helvey Laura, Hegyesi Mari, Náday Ferenc, Pálffy György, Csillag Teréz, Meszlényi Adrienne, Ney Dávid, Hajdu Kamilla, Dömjén Rózsa, Kerényi Adél, Bakó László, Krammer Teréz, Szoyer Ilona művészetét.

Jobbnál-jobb magyar társulatok váltják egymást: *Jakab Lajos* kitűnő együttese, tagjai közt Pajor Emiliával, Veres Sándorral, Fenyvesivel, Ditrői Mórral. *Somogyi Károly* jónevű társaságában találjuk Laczkó Arankát, Dezső Józsefet, Barna Izsót, 185Bónis Lajost, Pethes Imrét. Sikerral adják a Nemzeti Színház verses újdonságait is. 1891. március 15-én megünnepelik a legelső magyar színelőadás (Igazházi) bemutatásának 100 éves jubileumát. Jó operai előadásokat hoz *Makó* s ugyanő honosítja meg a vasárnap délutáni előadásokat is. A rákövetkező években kiválót nyújtott *Komjáthy*. Társulatának erősségei Áldor Juliska, Závódszky Teréz, Vidor Dezső, Sziklai Kornél. *Dobó* igazgatása alatt kezdődik meg az angol táncos operett pályafutása (Gésák), de anyagi érdekből helyet kapnak a műsorban a Vígsház szabados darabjai is. A társulat tagjai közt találjuk Erdős Renéet, a későbbi híres magyar írónt. Nagy öröm fogadja az új évszázad első napján Sopronba visszatért *Somogyi Károlyt*. Opera- és operettsikerek mellett említésre

méltó Hauptmann: Henschel fuvarosának bemutatója. *Deák* Péter szólaltatja meg elsőnek Vörösmartyt (Az áldozat, 1901.) Hauptmann: Takácsok c. drámájával megelőzte a német bemutatót is. Az ifjúsági előadásokat is Deák rendszeresíti, gondosan megválogatott darabokkal. A sort *Szendrey* Mihály zárja le. Az első diadalmas magyar operett: Huszka „Bob herceg” bemutatója után színre hozza a soproni színház legnagyobb sikerét: Kacsóh Pongrác János vitéz c. darabját. A János vitéz példátlan sikere dönti el végleg a csatát a magyar színház javára.

Az 1885–1905 közötti német színház Strauss, Lehár, Zeller operettek sikerét mondhatja magáénak. Hauptmann drámai művészete is ekkor válik – több művének bemutatásával – szélesebb körben ismertté. *Cavar, Strassmayer, Schreiber, Rust, Blasel* társulatai jeleskednek. Vendégszereplésre Bécs kiválóságai jönnek el: Thiernig, Werbezirk, Hedvig Bleibtreu, Odillon, Pallenberg. – Mindamellet a magyar színház győzedelmeskedik: 1905-től kezdve a német színház a tavaszi időnyre szorul.

A IV. fejezet a magyar színház fölényét mutatja be (1905–1950).

Akadnak ugyan jó német társulatok (*Schmidt, Bauer* és *Szillé*, különösen *Zemann*, aki Reinhardt-i rendezésben hozza ki az Ödipusz királyt és a Szép Helénát), a német színház mégis lassanként háttérbe szorul. Az állandó társulatokat tiroli paraszttársulatok, 1941-ben a Nieder Donau-Gau vándortársulata, a bécsi Volksoper alkalmi együttese váltják fel. 1945 után nem találkozunk német előadásokkal.

De sok veszély fenyegeti a magyar színházat is, pedig 1905-ben a János vitéz sikere és a tulipán-korszak lelkes magyar hangulatának jegyében indult meg az immár félévig tartó magyar színházi idény. *Nádassy* idejében Huszka és Leo Fall operettek, a prózában Molnár Ferenc, Lengyel Menyhért, Bródy Sándor, Biró Lajos, Shaw, Wilde, Bernstein, Rostand drámák gazdagítják a műsort.

A színház átépítése 1909-ben, a háborús veszély 1912-ben, majd az I. világháború kitörése és az infláció megakasztják a sikeres idényeket, melyek során *Nádassy, Thury, Polgár* kiváló együtteseiben sok, híressé vált színész nevével találkozunk (Fekete Mihály, Makó Aida, Feledy Boriska, Batizfalvi Elza, Ujj Kálmán, Szigeti Jenő, Zöldi Vilma, Toronyi Gyula, Buday Ilonka, Homolka, Lind Alfréd, Ocska Kornél, Falusi István, Hont Ferenc, Mészáros Ági).

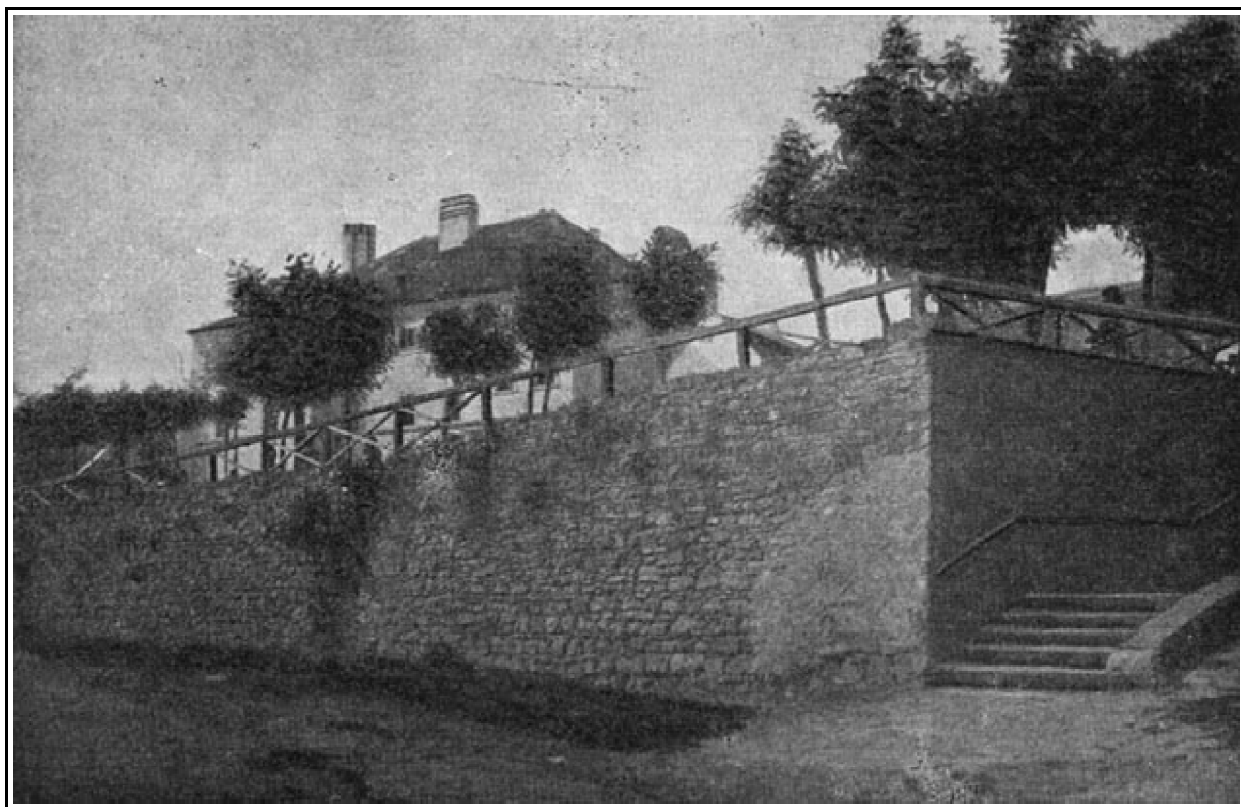
Az általános gazdasági leromlás következtében 1925-ben válságba jut a soproni színház. Nehéz idők járnak *Bodonyi, Somogyi, Faragó, Kiss*, sőt részben *Sziklay* és *Tolnay* társulataira is az 1925–37 közti években. A bajon úgy próbáltak segíteni, hogy a színi évadot megrövidítették és Győrt és Sopront egy kerületbe olvasztották. A szövetség Győrrel 1927-ig tartott, utána szerepét Székesfehérvár kapta meg. A színház mégis gyakran üresen maradt, csak a neves fővárosi művészek vendégszereplése vonzza még a közönséget. 1926-tól kezdve *Alapi, Déry, Szentiványi* kamaratársulatainak vendégszereplése jelent közönségsikert, majd utánuk *Bánki Róbert, Miskey* staggione-társulatai vendégszerepelnek. Kiváló prózai műsoruk a világirodalom remekeivel ismerteti meg a soproni közönséget. Kiváló prózai műsoruk a világirodalom remekeivel ismerteti meg a soproni közönséget. 1937-ben a Magyar Színpártoló Egyesület siet a színház segítségére. 1939-ben átszervezik az egész színházi ügyet és 2 esztendőn keresztül 4 cseretársulat működik Sopronban (*Inke, Belezna-Unger, Thuróczy, Jakabffy*). A II. világháború ismét visszavetette a soproni színi életet, 1945-ben romos városban, lerongyolódott társulat kezd meg játékát, meglehetősen silány darabokkal. Lassanként javul a műsor, 1948-ban *Horváth Gyula* kitűnő társulattal jön. De nem sokáig tart a soproniak öröme: 1950-ben, a vidéki színházak államosításakor a város színházügyét alárendelték Győrnek. A győri kapcsolat „nagyon lazának bizonyult”, és Sopron városa amelynek színházi kultúrája a középkorig nyúlik vissza, s amelynek 1754 óta állandó [186](#)színháza van, színház nélkül maradt. Az üresen

álló színházban soproni műkedvelők, a Faluszínház és Gördülő opera 1–1 előadása tartják ébren a soproni színészet egykor magas fényvel lobogó, most kilobbanni készülő fáklyáját.

Csatkai Endre színháztörténete is hatalmas érv mellett, hogy nem lehet sorvadásra ítélni a nagymúltú város színészetét, ahonnét annyi híresség hirdette magyar színészet dicsőségét a vendégszereplések alkalmával. A szerző a *Függelékben* közli a világirodalom és a magyar színműirodalom legkiválóbb termékeinek előadásait 1841–1950 közt, de a színészet történetének tárgyalásakor is minden alkalommal felhívja a figyelmet az egyes darabok bemutató előadásaira. A rengeteg értékes adat áttekinthetőségét megnehezíti a könyv tömörsége, az egyforma szedés, helyenként az interpunctio hibás volta. Kár, hogy nem minden esetben közli az igazgatók keresztnevét. Egy sajtóhibája kiigazításra szorul: Moser társulata nem 1889-ben játszik, hanem 1888-ban.

Mindent egybevetve, a könyv régvárt kiegészítője a soproni kultúrtörténetnek és betölti hivatását, ha az illetékes tényezők felfigyelnek Sopron színészetének ügyére.

Vértes Ilona

Bástya-részlet a Sas téren. Lebontották 1895 körül.

1962. XVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / SOPRONI BIBLIOGRÁFIA 1958–1959-BŐL Gyűjtők: Csapody István, Csatkai Endre, Faller Jenő, Gyulai Zoltán, Pröhle Jenő 1958. Társadalmi tudományok. (Befejezés)

187 SOPRONI BIBLIOGRÁFIA 1958–1959-BŐL

**Gyűjtők: Csapody István, Csatkai Endre, Faller Jenő, Gyulai Zoltán,
Pröhle Jenő 1958. Társadalmi tudományok.
(Befejezés)**

Vörös Károly: Lectori jelentés a Sopron város története 1848–1948 c. munkaközösség eddigi munkálatairól. SSz 1958. 2. szám.

Winkler Oszkár: A soproni belváros szanálásának egyik fontos kérdéséről. Műemlékvédelem. 1958. 3. szám.

Winkler Oszkár: Sopron művelődési középületeiről. SSz 1958. 1. szám.

Névtelen: Az Erdőmérnöki főiskola 150 éves. Az Erdő 1958. 10. szám.

Névtelen: Botvay Károly. SSz 1958. 4. szám. (Nekrológ)

Névtelen: Két új műemléket találtak Sopronban. Népszabadság. 1958. X. 16.

Névtelen: Lakits Mihály soproni díszkovács 80 éves. Népművelés. 1958. 8. szám.

Névtelen: Jubileumi ünnepek. Erdőgazdaság és faipar. 1958. 9. szám. (A soproni Erdőmérnöki Főiskola 150 éves jubileuma.)

1962. XVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / SOPRONI BIBLIOGRÁFIA 1958–1959-BŐL Gyűjtők: Csapody István, Csatkai Endre, Faller Jenő, Gyulai Zoltán, Pröhle Jenő 1958. Társadalmi tudományok. (Befejezés) / 1959.

1959.

1962. XVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / SOPRONI BIBLIOGRÁFIA 1958–1959-BŐL Gyűjtők: Csapody István, Csatkai Endre, Faller Jenő, Gyulai Zoltán, Pröhle Jenő 1958. Társadalmi tudományok. (Befejezés) / 1959. / 1. Természettudomány.

1. Természettudomány.

Csapody István: A Sopron környéki szelídgesztenyések. SSz 1959. 3. sz.

Firbás Oszkár: A soproni hegyvidék forrásai SSz 325. lap.

Győrfi János: A nyárfafélék nagylepke károsítói. (Sopron, *Szany*). Állattani Közlemények. 1959, 1–2. füzet.

Győrfi János: Beiträge zur Kenntnis der Wirte verschiedener Braconiden-Arten. Acta Zoologica. Tom. V.

Fasc. 1–2. 49–65.

Győrfi János: Dárdahordozó fürkészdarazsak Sopron környékéről. Rovartani Közlemények. XII. évf. 20. szám.

Győrfi, János: Neuere Beiträge zur Kenntnis der Wirte der Braconiden. Beiträge zur Entomologie. Bd. 9. 140–143. lap.

Győry Jenő: Madártani megfigyelések Sopron vidékén. Aquila. XXV. évf. 298. l.

Győry Jenő, Gárdonyi Gyula: Adatok néhány madárfaj költéséhez. Aquila. LXV. évf. 293–295. lap.

Haracsi Lajos: Dr. Botvay Károly. (Nekrológ) Erdészettudományi Közlemények. 1958 (1959-ben jelent meg.) 253–255. lap.

Hübl, Erich: Die Wälder des Leithagebirges. Verhandlungen d. 200-bot. Gesellschaft. Bd 98–9. 96–167. lap. (1960-ban jelent meg.)

Járó Zoltán: Megemlékezés dr. Botvay Károlyról. Az Erdő VIII. évf. 116–118.

Kiss László: A fenyőfélék fagyállósága és visszaserző képessége. Erdészettudományi Közlemények. 1959. 59–80. lap.

Magyar Pál: Dr. Bokor Rezső (nekrológ). Az Erd. VIII. évf. 190–200. lap.

M. dr. Botvay Károly. SSz 190. lap.

Tompa Károly: Egy soproni vörösfenyves 1956. évi magtermése és az állomány kezelése. Erdészettudományi Közlemények. 1959. 9–33. lap.

Traxler Gottfried: Die Flora des Leithagebirges und am Neusiedler See. BglHbl. Burgenländische Heimatblätter 1959. 1. szám.

Wendelberger, Gustav: Die Vegetation des Neusiedler See-Gebietes. Sitzungsbericht d. Öst. Akademie d. Wiss. Mathem.-naturw. Kl. Abt. I. 4/5. Heft, 1959. (megjelent 1960-ban).

Winkler Oszkár: Solt Béla (nekrológ). Erdészettudományi Közlemények. 1958. 249–251. lap.

Zádor Oszkár: Magashegységi madárfajok fészkelése Sopronban. Aquila. 1958. 295–7. (Megjelent 1959-ben.)

Névtelen: A 150 éves Erdőmérnöki Főiskola jubileumi ünnepe. Erdészettudományi Közlemények. 1958. 262. lap. (Megjelent 1959-ben.)

1962. XVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / SOPRONI BIBLIOGRÁFIA 1958–1959-BŐL Gyűjtők: Csapody István, Csatkai Endre, Faller Jenő, Gyulai Zoltán, Pröhle Jenő 1958. Társadalmi tudományok. (Befejezés) / 1959. / 2. Társadalmi tudományok.

2. Társadalmi tudományok.

Alföldi Géza: Liber pater oltára Scarbantiából. SSz 158.

- Ambrus Béla, Kupa Mihály*: Magyarország papírszükségpénzei az első világháborúban. *Az Érem*. 1959, 11. szám.
- 188 *Ambrus Béla, Kupa Mihály, Lakos János*: Magyarország szükségpénzei az első világháborúban. (A *szanyi* szövetkezet.) *Az Érem* 1959, 13. szám.
- Angyal Endre*: Európai manierizmus és magyar irodalom. (Soproni vonatkozások.) *Irodalomtörténeti Közlemények*, 1959. külön lenyomat.
- Angyal, Andreas*: Karl Georg Romy (1780–1847.). (Soproni tanár.) *Wissenschaftliche Zeitschrift der Schiller-Universität Jena*, Heft 1. 110–134. 1.
- Asztalos Sándor*: Haydn példája. *Magyar Nemzet*. 1959. V. 31. (366, 368, a kismartoni kálváriáról szól.)
- Baranyai, Hildegard*: Der Krucsay-Altar in Nyirbátor. *Acta Historiae Artium*. 1959.
- Barta Lajos*: Haydn városában. *Népszabadság* IV. 26. (Kismarton).
- Bay Ferenc*: „A magyar nyelvet kell hivatalos nyelvvé tenni. „Győr és Sopronmegye követeinek harca a hivatalos magyar nyelvért 1825-ben. *Kisalföld* 1959. IX. 6.
- Bárdosi János*: A magyar Fertő tapogató halászata. Arrabona a győri múzeum évkönyve. 1959.
- Becht Rezső*: Az elillant ifjúság varázsában. Emlékezés diákéletemre. *Kisalföld*. 1959. X. 18.
- Bene István*: Néprajzi adat Nagycenkről. *SSz* 175. lap.
- Beney Zsusa*: Pap Károly Krisztusa. *Vigilia*. 1959, 8. szám.
- Békés István*: Petőfi nyomában. Sopronról 78–86. lap. Bp. 1959, Gondolat.
- B(odrogi)i M(iklós)*: Az akvarell poétája (Horváth Józsefről) *Evangélikus Élet* 1959. V. 3.
- Boronkay Pál*: Sopron vízellátása. *SSz* 205. lap.
- Boronkai Pál, Füredi Oszkár, Tompos Ernő*: Hozzászólások Winkler Oszkár: A soproni belváros szanálásának egyik fontos kérdéséhez c. cikkéhez. *Műemlékvédelem*. 1959, 1. szám.
- Boros Lajos*: Megjegyzések és kiegészítések. A magyar irodalom helyi hagyományai c. füzethez. *Irodalomtörténet*. 1959. 250–62. lap.
- Bors András*: Bors László, az ember, a költő és a forradalmár. *SSz* 53. szám.
- Borsi D. József*: Emlékezés Székács Józsefre. (Soproni dák volt.) *Evangélikus Élet*. 1959 II. 22.
- (borsi): A magyar nap alatt. Sopron. *Evangélikus Élet* 1959 VIII. 30.
- Cennerné Wilhelmb Gizella*: A Magyar Történelmi Képcsarnok rézlemezgyűjteménye. (A soproni Schrapcs Mihály lemezei) *Folia Archaeologica*. 1959.
- Csapody István*: Gombocz Endre soproni diákévei *SSz* 164. lap.

- Csapody István*: Kitaibel Pálra vonatkozó töredék. SSz 376. lap.
- Csatkai Endre*: Adalékok az első soproni vasút történetéhez. SSz 11. lap.
- Csatkai Endre*: Állítólagos Petőfi forradalmi vers a soproni diákok versgyűjteményében. SSz 144. lap.
- Csatkai Endre*: Egykori újság tudósítása Kónyról 1823-ban. (A soproni koldusokról.) Kisalföld 1959 I. 7.
- Csatkai Endre*: Haydn József Nyugatmagyarországon. Kisalföld. 1959 V. 31.
- Csatkai Endre*: Haydn Teremtés c. oratóriumának kismartoni vonatkozásai. SSz. 162.
- Csatkai Endre*: Kísérletek Sopronban újság és folyóirat alapítására 1850-ig. Magyar Könyvszemle. 1959, 1. szám.
- Csatkai Endre*: Pásztorlevél a Bach-korszakból. Néprajzi közlemények. 1959, 4. szám.
- Csatkai Endre*: Schiller és Sopron. SSz 358. lap.
- Csatkai Endre*: Soproni leány magyar szón. (*Bük*) SSz 370.
- Csatkai Endre*: Sopron képzőművészeti élete a Tanácsköztársaság idején. SSz 103. lap.
- Csemegi József*: Építészeti műemlékek feltárása, helyreállítása és védelme. (Gerő L. könyve.) Magyar Tudomány 1959. 7/8. szám. A soproni középkori teremről.
- Csenár János*: Ósze János kurrens könyve 1845–49. SSz 259, 354.
- Danczi József*: Udovít Stur tanulóévei Győrött. (Petz Lipót soproni költőről is szó van.) Irodalomtörténeti Közlemények 1959. 93. lap.
- 189** *Dávidházy István*: 50 éves a soproni Posztó- és szőnyeggyár. SSz 270. lap.
- Demény János*: Bartók Béla művészi kibontakozásának éve. 1914–1926. (szól a Soproni 1924-es hangversenyéről is). Zenetudományi Tanulmányok. 1959 289–92. lap.
- Dercsényi Dezső*: Műemlékvédelmünk a soproni helyreállítási munkák tükrében. Népszabadság 1959. IV. 25.
- Domonkos Ottó*: A soproni gombkötőlegények szabályzata. Néprajzi Közlemények. 1959. 4. szám.
- Dóczy Róbertné*: A katonapostótól a lakásdíszig. Az 50 éves SOTEX köszöntése. Kisalföld 1959 IV. 2.
- Dömötör Sándor*: Fumu. (Említi a soproni vágott zsemlye, a Fumml készítését is.) Magyar Nyelv 1959, 1. szám.
- Dömötör Sándor*: Lakodalmi kalácsaink néprajzához. (Beigli, Fummel.) Néprajzi Értesítő 1959, 314, 318. lap.
- Dömötör Sándor*: Potondi dülőnevek. SSz 276. lap.
- Dömötör Sándor*: Sopron megyei adatok a kalinkó készítéséhez és lakodalmi szerepéhez. (*Mihályi, Gyóró,*

- Kópháza*) Néprajzi Közlemények. 1959, 4. szám.
- Entz, Géza*: Die Gotik in Ungarn (225–6. Sopron). Acta Historiae Artium. 1959.
- Faller Jenő*: A brennbergi bánya emlékkönyve. Bányászati Lapok. 1959, 1. szám.
- Faller Jenő*: Adatok a bányavilágítás fejlődéstörténetéhez (a soproni K. Bányászati Múzeum anyagának bemutatásával); Bányászati Lapok. 1959, 9. szám.
- Faller Jenő*: A soproni Központi Bányászati Múzeum 1958 (első) évi beszámolója. SSz 187.
- Faller Jenő*: Brennbergi munkásmozgalmak. Az 1907. évi sztrájkok. SSz 222. lap.
- Falvy Zoltán*: A Haydn-évről. Valóság. 1959, 6. szám.
- F. B. Sonntag in Sopron. Österreich. Volksstimme. 1959 VII. 5.
- Fehér Pál*: Az elfeledett Naszódiról (1875 IV. 4. Sopronban született író.) Kisalföld 1959.
- Fehér Pál*: Emlékezés-emléktábláért (Zay Károlyról és Petz Lipótról). Kisalföld V. 13.
- Fehér Pál*: Beszélgetés Jászai Mari unokahugával. Kisalföld 1959 VII. 2.
- Fehér Pál*: Így indultak a hírnév felé Berzsényi, Petőfi. Kisalföld. 1959. VII. 3, 17.
- Fitz József*: A magyar nyomdászat, könyvkiadás és könyvkereskedelem története. I. Bp. 1959. Akadémia (Említve Soproni Péter s a répcekehelyi Mannerstrofer János).
- F. M. Ünnepségen Fertődön. Muzsika. 1959, 11. szám.
- Friedrich Károly*: 1958. évi soproni krónika. SSz 281, 364. lap.
- G(audy) L(ászló)*: Egy novella margójára (Kónya A reverzális c. novellája (Evangélikus élet. 1959. VIII. 16.
- Gaborjáni Alice*: Két magyar hosszúszerű lábbelitípus viselettörténeti elemzése. Néprajzi Értesítő. 1958. (megjelent 1959-ben).
- Genthon István*: Kis adat Bartók Béla első soproni szerepléséhez. SSz 279. lap. (Sopron 298–327; képek 266–330.).
- Genthon István*: Magyarország művészeti emlékei. Bp. 1959. Képzőműv. Alap.
- Gerő László*: Építészeti műemlékek feltárása, helyreállítása és védelme (*Árpás*, 19. I. Bánfalva, Sopron). Bp. 1959.
- Győry Zsuzsa*: Pattintott kovakövektől a füttyülős fazékig. Kisalföld XI. 13.
- Habel György*: Mi tehetné kedvezőbbé az egyetem és város közötti kapcsolatot? (A volt soproni műegyetem sorsa.) Északmagyarország 1919. VII. 9.
- Hajdu Tibor*: A forradalom győzelme vidéken (Sopronról 159. 160. lap). Századok, 1959, 1. szám.

- Halász László*: Sopron műemlékei között. Fonómunkás. 1959. VII. 16.
- Harmuth, Adolf*: Die burgenländischen Dreissigstämter. (Soproni vonatkozások.) Volk und Heimat. 1959, 7. szám.
- Harmuth, Adolf*: Die Ödenburger Zauberer. Volk und Heimat. 1959, 11. szám.
- Hárs György*: Különféle soproni madarokról (embertípusok). Élet és Irodalom 1959 V. 1.
- 190***Házi Jenő*: A soproni külváros 2. fertályának telekkönyve az 1536. évből. SSz. 353. lap.
- Házi Jenő*: Az 1566. évi soproni borkereskedelem. SSz 288. lap.
- Heckenast Gusztáv*: Fegyver- és lőszergyártás a Rákóczi-szabadságharcban. (A salétromfőzés *Babóton*.) Bp. 1959. Akadémia.
- Hernádi Tibor*: Soproni képeslap. Szolnokmegyei Néplap. 1959 XII. 18.
- Hoffmann Tamás*: Horreum-szérü-csür. (Soproni majorságokról az 1379-es telekkönyv nyomán.) Ethnográfia M. 1959, 1–3. szám.
- Horányi Mátyás*: Ausztriai kutató útja. (Az Esterházy színházak.) 9 Irodalomtörténeti Közlemények. 1959, 162. lap.
- Horányi Mátyás*: Eszterházi vigasságok. Bp. 1959 Akadémiai. 269. lap.
- Imre József*: A soproni Arbeiter Zeitung. SSz 42. lap.
- Iváncsics Nándor*: Gabonaverem a Sopron megyei Peresztegen. Néprajzi Közlemények. 1959, 4. szám.
- Iváncsics Nándor*: Legénycéh nyomai egy petőházi népszokásban. SSz 168. 1.
- Jeney Ferenc*: A múzeumépület története. (50–52. lap a soproni Schaller festőről.) Arrabona. A győri múzeum évkönyve 1959.
- Juhász Kálmán*: Der Raaber Bischof-Probst Graf Ladislaus Nádasdy. (Soproni vonatkozásokkal.) BglHbl. 1959, 1. füzet.
- Cs. Katona Imre*: A fertődi (eszterházi) kastély kialakulása. Építész- és Közlekedéstudományi Közlemények. 1959, 1–2. szám.
- Kárpáti Zoltán*: Megjegyzés. SSz 280. lap.
- Kelényi Ferenc*: Kazinczy Ferenc soproni kapcsolatai. SSz 305. lap.
- Kemény György, Regele Zoltán*: A műemlékvédelem mélyépítési és alapozási problémáiról. (Sopron Lenin körút 114, Előkapu 11, Új u. 9 stb.) Műemlékvédelem 228. lap.
- Keresztury Dezső*: Pap Károly. SSz. 95.
- Kertész István*: Hú tükör és semmi egyéb. Emlékezés Sopron város és vármegye első kommunista lapjára. Kisalföld 1919 II. 22.

- Kertész István*: (összeállította) Tanácsköztársaság Sopron 1919. Győr (1959) 112. lap.
- Klampfer, Josef*: Haydn und die Haydn-Gedenkstätten in Eisenstadt. Wien, Bergland.
- Kodály Zoltán*: Hadyn emlékére. Muzsika 1959, 5. szám.
- Koncsek László*: A bécsi és soproni ellenforradalom kapcsolatai 1919-ben. II. rész. SSz 73. lap.
- Koncsek László*: A Renn–Gasse-i összeesküvés. Bp. 1959 Kossuth kiadó. 205 lap.
- Kovács József*: Bírósági eljárás Sopronban 1855-ben két, szabadságharcral kapcsolatos vers miatt. SSz 20. lap.
- Kovács József*: Szenvedélyes firkálók. (Soproni esetek.) Népszabadság. 1959 VIII. 27.
- Kovács József*: Török rabszolgák Sopronban, soproniak török rabságban a 17. század folyamán. SSz 6. lap.
- V. Kovács József*: Gúnyvers Sopron követe ellen 1830-ból. SSz 352. lap.
- Kókay György*: A hazai újságolvasás történetéhez. (359. lapon a soproni Magyar Társaságról is szól.) Magyar Könyvszemle. 1959, 4. szám.
- Kónya Lajos*: A reverzális. (Diákkori élmény.) Magyar Nemzet. 1959 VII. 30.
- Kónya Lajos*: Itt szállt meg Zrínyi. (Vers) Élet és Irodalom. 1959 XII. 24.
- Kónya Lajos*: Soproni Horváth József kiállítása a Nemzeti Szalónban. Falusi Vasárnap 1959 IV. 26. (két képpel).
- Kőhegyi Mihály*: Adatok Sopron sörgyártásának történetéhez. SSz 182. lap.
- Kristinkovich, Béla*: Chirurgen, baigneuses et apothicaires anabaptistes en Hongrie au XVIe et au XVIIe siècle. Therapia Hungarica. 1959, 3–4. szám.
- Kubinszky Mihály*: Műemlékek a magyar vasutak mentén. (Sopron MÁV pu. Nagycenk.) Közlekedési Közlöny. 1959 V. 17.
- Kunszeri Gyula*: Horváth József gyűjteményes kiállítása. Vigilia. 1959 V. 307–8.
- Kunszeri Gyula*: Soproni képeslap. Új Ember, 1959 VII. 5.
- Láng György*: Haydn. Bp. 1959 Gondolat. 257 lap.
- László Ernő*: A soproni szabólegények sztrájkja 1872-ben. SSz 29. lap.
- László Ernő*: Móra Ferenc téves elbeszélése Haydn koponyájának sorsáról. SSz 374. lap.
- 191** *Lessenyi Ferenc*: A selmecbányai erdészeti tanintézet története (1808–46) Sopron 1959. 120. lap.
- Levárdy Ferenc*: Pannonhalma építéstörténete. (Id. Storno működéséről.) Művészettörténeti Értesítő. 1959, 1. szám.

- Loibersteck*, Josef: Deutschkreuz. (Goldmark életrajza.) Volk und Heimat. 1959, 7. szám.
- Makkay Jánosné*: Kis János levele az Akadémiához a soproni nyomdák működéséről. SSz 371.
- Mende Gusztáv*: Van-e soproni jellegű tájképfestés? SSz 257. lap.
- Mesterházi Lajos*: Pár lépés a határ, Bp. 1959. Móra (Sopron 291–306. lap, Brennberg 306–352. lap).
- Mihalik Sándor*: Die ungarischen Beziehungen des Glockenblumenpokals. (Említi a Liszt Ferenc Múzeum 16. századi kehelyrajzát) Acta Historiae Artium. 1959, Tom. VI. Fasc. 1–2.
- Mollay Károly*: Háztörténet és várostörténet. A Szent György utca 3. számú ház. SSz 121. 193. lap.
- Mollay Károly*: Soproni növendékek a jénai egyetemen. SSz 274. lap.
- Molnár József*: Egy irodalmi tréfa. József Attila a soproni sajtóban. Kisalföld. 1959. XI. 8.
- Múzeumvezetőség: A soproni Liszt Ferenc Múzeum működése 1958-ban. SSz 185. lap.
- Nagy János*: Oláh Gábor levelesládájából (Szabó Dezső a soproni szerepléséről) Irodalomtörténeti Közlemények. 1959. 111–130. lap.
- Németh Gabriella*: Buchenwald 1944. december 24. (Ferenczy János halála) Kisalföld.
- Novák Elek*: A nemeskéri artikuláris templom múltja és jelene. Evangélikus Élet. 1959. március 29.
- Pais Dezső*: Zsirai Miklós. (Soproni diákkoráról) Magyar Nyelv. 1959, 317–318. lap.
- Pap Károlyné*: Pap Károly, a vörös katona. SSz 102. lap.
- Patay, Pál*: Archaeologische Forschungen im Jahre 1958. (*Fertőd, Hövej, Kapuvár, Kisfalud, Rábatamási, Nagylozs, Sopron, Csorna, Veszékény, Sopronhorpács*) Arch. Értesítő. 1959. 2. szám.
- Péter Imre*: Jegyzetek kiállításokról. Soproni Horváth József. Népszabadság. 1959. IV. 11.
- Póczy, Klára*: Der Einfluss der spätitalienischen Sigillata–Werkstätten. Acta Arch. 1959. 144. lap.
- Póczy Klára*: Rabszolgaélet Scarbantiában. SSz. 2. lap.
- Pósfai Vilmos*: Hauser Károly soproni festőművész. SSz 345. lap.
- Prahács Margit*: A Zeneművészeti Főiskola Liszt-hagyatéka. Zenetudományi Tanulmányok. VII. kötet. 1959.
- Radics Elemér*: Dág–Agendorf–Ágfalva. Kisalföld. 1959. XII. 24, 29.
- Rajk András*: „Az én nyelvemet mindenütt megértik.” (Haydn életrajza) Népszava 1959. V. 31.
- Riedl, Adalbert, Klier, Karl Maria*: Lied-Flugblattdrucke aus dem Burgenlande. (Sok soproni nyomtatvány említése) Eisenstadt 1958, 198. lap.
- Rigó János*: Látogatás Thier László soproni műgyűjtőnél. Kisalföld. 1959. III. 4.

- Sallay Marianna*: A fertődi Esterházy-kastély. Bp. 1959. 41. lap.
- Sauerzopf, Franz*: Problem Neusiedlerseedamm. BgIHbl. 1959, 1. szám.
- SCH. I.* Herbstausstellung von Gemälden. Neue Zeitung. 1959. X. 23.
- Schneider Lipót*: A soproni úszósport története. SSz 175. lap.
- Sebők Lajos*: Soproni utcarészlet. Élet és Irodalom. 1959. XI. 27.
- Sedlmayr János*: Egy műemléki lakóház kutatása. (Sopron, Kolostor u. 5.) Műemlékvédelem. 1959, 2. szám.
- Simkovics Gyula*: Első lépés a szervezeti munkásmozgalom felé. SSz 26. lap.
- Sólyom György*: Joseph Haydn. Muzsika. 1959, 5. szám.
- Somfai László*: Az operakarmester Haydn. Muzsika. 1959, 12. szám.
- Soós Katalin*: Adalékok a Magyar Tanácsköztársaság és az osztrák köztársaság kapcsolatainak történetéhez. 110. 137.
- Stoll Béla*: Újabb zenetudományi kiadványok. (Ismerteti Lajtha László Sopronmegyei 192virrasztó énekek c. könyvét.) Irodalomtörténeti Közlemények. 1959, 149–50. lap.
- Szabolcsi Bence*: Joseph Haydn 1732–1809. Népszabadság. 1959. V. 31.
- Szabó István*: Az 1919-es borjegyről. SSz 90. lap.
- Szakál Ernő*: A sopronbánfalvi gótikus templom helyreállításáról. Műemlékvédelem. 1959, 2. szám.
- Szalatnai Rezső*: Haydn-évfordulónk. Evangéliumi Élet. 1959. IX. 6.
- Szele Lajos*: Adat a kurucdombi szélmalom történetéhez. SSz 375. lap.
- Szerb Antalné*: Szerb Antal utolsó hónapjai. (*Fertőrákos, Balf*) Irodalomtörténet. 1959, 3–4. szám.
- Szigeti István*: Szakál Ernő szobrászművész érmei és plakettjei. Az érem. 1959, 13. szám.
- Szőke Béla*: Fejezetek Győr koraközépkori történetéből. (*Kapuvár, Veszkény* említése) Arrabona. A győri múzeum évkönyve. 1959.
- Takács Lajos*: A dohánytermesztés kibontakozása a jobbágykor végén a nyomásos gazdálkodású területeken. (Sok adat *Kapuvárra, Himodra, Sopronra*) Ethnográfia. 1959, 216, 231–5, 247–8. lap.
- Takács Tibor*: Petőfi után Bem és Kossuth körözőlevele is előkerült Romániában. (Bem szolgája Francesca N. 26 éves, Oedenburgban született) Élet és Irodalom. 1959 XII. 24.
- Tamás István*: Vidéki folyóiratok szemléje. Magyar Nemzet. 1959. VI. 10.
- Thirring Gusztáv*: Népösszeírási adatok és adatforrások a nemnemes népegről a 19. század első feléből. Történeti statisztikai közlemények. 1959, 1–2. szám.

- Tilkovszky Lóránt*: Ismeretlen Széchenyi-levelek. Valóság. 1959, 1. szám.
- Tilkovszky Lóránt*: Lunkányi arcképéhez. SSz 361.
- Tirnitz József*: Adatok Sopron város munkásmozgalmának történetéből. SSz 110. 137.
- Valkó Arisztid*: A Harmonia Celestis rézmetszőinek egykorú számadásai. (Esterházy nádor kottás könyve) Magyar Könyvszemle. 1959, 1. szám.
- Vargha Balázs* : Berzsenyi Dániel. Bp. 1959. Gondolat. 291 lap.
- vas –: Társasutazás. (Fertőd) Komárommegyei Dolgozók Lapja. 1959. X. 31.
- V. B. Pest megyei pedagógus képzőművészek soproni képei. SSz 280. lap.
- Verbényi László*: Modern nyelv és irodalom oktatásának nyomai Sopronban 1840 körül. SSz 362. lap.
- Vécsey Jenő*: Haydn művei az Orsz. Széchenyi Könyvtárban. Bp. 1959. Akadémia. 169. lap.
- Vécsey Jenő*: Haydnt ünnepeljük. Muzsika. 1959, 10. szám.
- V. Gy: Vendégkönyv. (A soproni múzeumé) Kisalföld. 1959. V. 30.
- Weltler Rezső*: Evangélikus templomunk Sopron városában. Evangélikus Élet. 1959. X. 11.
- Wessetzky Vilmos*: A felsőpannóniai Isis-kultusz problémái. (*Egyed*; a soproni múzeum Isis és Bubastis emlékkövééről is szól) Arch. Értesítő. 1959, 1. szám.
- Wessetzky, V.*: Die Probleme des Isis-Kultes in Ober-Pannonien. (*Egyed, Sopron*) Acta Archaeologica Academiae Scientiarum. Tom. XI. 1959.
- Zimmermann*: Sauerkraut mit Schweinefleisch und Paprika. (Liszt fiatal koráról) Volk und Heimat. 1959, 12. szám.
- ó: A Sopronban és Fertődön járt nyugati újságírók beszámolója a nyugati sajtóban. Kisalföld. 1959. XI. 13.
- Névtelen: Danzer János Gáspár élete és gyorsírástörténeti szerepe. (Sopronban is lakott) Gyorsírók lapja. 1959, 5. szám.
- Névtelen: Hamarosan elkészül műemlékeink helyreállításának távlati terve. Népszabadság. 1959. VII. 12.
- Névtelen: Haydn önéletrajzi jegyzeteiből. Muzsika. 1959, 4. szám.
- Névtelen: Liszt Ferenc vallomásai magyarságáról és kedvenc hangszeréről. Muzsika. 1959, 7. szám.
- Névtelen: Ötven éves a Soproni Posztó- és Szőnyeggyár. Népszabadság. 1959. IV. 1.
- Névtelen: 150 éve halt meg Haydn József. Muzsika. 1959, 4. szám.

1962. XVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HIRDETÉS

HIRDETÉS

*Tekintse meg
Hazánk egyetlen bányászati múzeumát*
a KÖZPONTI BÁNYÁSZATI MÚZEUMOT!

**Templom utca 2. szám
KIÁLLÍTÓTERMEIBEN**

Képekben, tárgyi emlékekben, mozgó modellekben
tanulmányozhatja a magyar bányászat fejlődéstörténetét az ősidőktől napjainkig

NYITVA:
Hétfő és szombat kivételével
naponta délelőtt 10-től délután 1 óráig

**Magyar Selyemipari Vállalat
SOPRONI SELYEMSZÖVŐGYÁRA**

Sopron, Kőszegi út

IGÉNYES BEL- ÉS KÜLFÖLDI VÁSÁRLÓK SZÁLLÍTÓJA

SOPRONI GÉPIPARI ÉS FINOMMECHANIKAI VÁLLALAT

*Sopron, Mátyás király utca 5 szám
Telefon: 10-37*

*Mindennemű lakatosmunka vállalása
Faipari és egyéb megmunkáló gépek gyártása*

*AUTÓ-, MOTOR-, MÉRLEG- ÉS IRODAGÉP javítása
HŰTŐGÉPEK garanciális javítása
OLLÓK, KÉSEK köszörülése, ÓRÁK javítása jótállással*

Városunk lakosságának ruházati igényét kielégítik

A GYŐR-SOPRONMEGYEI RUHÁZATI

Kiskereskedelmi Vállalat
SOPRONI SZAKBOLTJAI

KÖZKEDVELT
A SOPRONI SÖRGYÁR
készítménye

A kiváló
VILÁGOS SÖR
BARNA SÖR
KINIZSI SÖR

A SOPRONI
Élelmiszerkiskereskedelmi Vállalat

fűszer, csemege, édesség, dohány, tej és hús boltjai
a város minden pontján egész nap a vásárlóközönség szolgálatára állnak

Sopron és vidéke körzeti Földművesszövetkezet

MEZŐGAZDASÁGI SZAKBOLTJA:

ÖTVÖS UTCA 3

A korszerű mezőgazdasági termeléssel kapcsolatos szerárúk, kisgépek, védőszerek műtrágya stb. A szőlőgazdaság kellekei, hordók, prések, szőlőzúzók, permetezőgépek, burgonyazúzók stb.

Soproni Építőipari és Épületkarbantartó Ktsz

KÖZPONTI TELEP ÉS IRODA:
Kossuth Lajos utca 5 – Telefon: 10-58 és 10-59

ÜVEGES RÉSZLEG:
Lenin körút 22 – Telefon: 17-29

VÁLLAL:
kőműves, ács, tetőfedő, épületasztalos, szobafestő, mázoló, címfestő, dukkozó, üvegező, üvegcsiszoló,
kályhás, parkettás
munkákat

Soproni Asztalos- és Faipari Ksz

SOPRON
Vitnyédi u. 13
Telefon: 12-73

Asztalos, festő, mázoló, játék, kárpitos, javító, iparművész részlegeivel
a lakosság szükségleteinek kielégítésére a legmesszebbmenőkig rendelkezésre áll

Készít:

hálósobát, kombináltszekrényt, rekamiét, sezlont, konyhabútort
és mindennemű egyéb lakberendezési tárgyat, egyéni megrendelésre, elsőrendű minőségben és ízléses
kivitelben

Vállal:

címtáblafestést, bútormázolást és mindennemű javítást
Játék és iparművészeti készítményei minden alkalomra nagy választékban kaphatók
a Soproni Kiskereskedelmi Vállalat üzleteiben

SOPRONI HÚSIPARI VÁLLALAT

SOPRON
Telefonszámok: 20-88, 20-89 és az üzlet: 26-75

A Soproni Húsipari Vállalat dolgozói
jóminőségű hentesáru készítésével járulnak hozzá az élelmiszeripar fejlődéséhez

Hátulsó utca 2–4. szám alatt
a húsipari húsüzletében naponta friss hentesáru kapható bőséges választékban

Soproni PAMUTIPAR

Sopron, Selmeci utca 15–17 szám

Telefonszám: 20-90

PAMUTSZÖVŐGYÁR

ELZETT VASÁRUGYÁR ZÁRGYÁR

SOPRON Csengeri utca 30–32

GYÁRTMÁNYAI:

ZÁRAK, AJTÓ- ÉS ABLAKPÁNTOK, ÉPÜLETVASALÁSOK

Soproni Fésűsfonalgyár

Gyártelep:

SOPRON, ÁGFALVI ÚT 4. SZÁM. TÁVBESZÉLŐ: 10-50

Budapesti iroda:

BUDAPEST, V., SZENT ISTVÁN TÉR 16. SZ. – TÁVBESZÉLŐ: 328-722

Autóalkatrészgyár V.

**„RÁBA” GYÁREGYSÉGE
SOPRON, BATSÁNYI U. 15.**

Gyártmányai:

Személy- és tehergépkocsi alkatrészek
„Rába” motor, futómű, kapcsolóművek
Csepel 130–300 futómű és csörlóművek

FÉMLEMEZIPARI MŰVEK

*SOPRONI TŰ- ÉS KÉSÁRU GYÁREGYSÉGE
Sopron, Csepel utca 3*

SOPRONI TŰGYÁR

Termékei: *Különféle tűárak. – Kárpitos díszszegek
Cipőkarikák. – Fűzőszemek
Bőrszegecsek*

LÖVŐI KÉSGYÁR

Termékei: *Háztartási kések. – Zsebkések
Ipari kések. – Mezőgazdasági gépkések
Különféle kéziszerszámok*

SOPRONI RUHAGYÁR

Sopron, Rákóczi utca 6

12 éves működése alatt gyártmányaival: női-, lányka- és baby-ruháival a bel- és külföldi igényeket egyaránt kielégíti

Saját laboratórium

Saját tervezés

TARTSA PÉNZÉT TAKARÉKPÉNZTÁRBAN!

A TAKARÉKBETÉT KAMATOZIK,
BÁRMIKOR, MINDEN ELŐZETES FELMONDÁS NÉLKÜL FELVEHETŐ!

BŐVEBB FELVILÁGOSÍTÁST AD AZ
ORSZÁGOS TAKARÉKPÉNZTÁR FIÓKJA,

SOPRON, Lenin körút 98, valamint bármelyik postahivatal

KEVÉS PÉNZÉRT SOKAT NYERHET!

LOTTÓZON – TOTÓZZON

a soproni TOTÓ-LOTTÓ irodában
SOPRON, Hátsókapu 8

**LEGSZEBB AJÁNDÉK
A KÖNYV**

AJÁNDÉKOZZON MINDEN ALKALOMRA KÖNYVET
A SOPRONI ANTIKVÁRIUMBÓL!

KÖNYVEKET, KÖNYVTÁRAKAT VESZÜNK!

ANTIKVÁRIUM
LENIN KÖRÚT 13 – TELEFON: 13-50

**SOPRONI
Járműgyártó
SZÖVETKEZET**

Központi iroda: RÁKÓCZI U. 27. – Telefon: 17-26

Szjgyártó üzem

LENIN KÖRÚT 90 – Telefon: 21-18
Lószerszámok, kézitáskák, bőröndök, bőrárak készítése, javítása

Motorjavító üzem

BOTOND UTCA 10 – Telefon: 23-25
Megbízható, gyors, biztos szerviz

Bognár-, kovácsüzem

RÁKÓCZI UTCA 27
Kézikocsi, szekér, fejsze, ekekészítés, javítás, lópatkolás, autókarosszéria készítés

TISZTASÁG:

FÉL EGÉSZSÉG

Saját egészsége érdekében látogassa a többi káddal bővített, hőlégfürdővel, központi fűtéssel korszerűsített

Városi fürdőt

FÜRDŐVÁLLALAT

SOPRONI FODRÁSZ SZÖVETKEZET

KORSZERŰSÍTETT, HIGÉNIKUS TERMEIBEN GONDOS ÉS FIGYELMES KISZOLGÁLÁS

A Soproni Állami Gazdaság

KÉKFRANKOS LEÁNYKA MUSKOTÁLY

PALACKOZOTT MÁRKÁS BORAI

A KORSZERŰ SOPRONI SZŐLŐTERMELÉS EREDMÉNYEI

Soproni Háziipari Szövetkezet

Mértékutáni kötöttáru üzlete

Torna utca 1. – Telefon: 14-53

Női- és férfi pulóverek – Kuligánok kötése gyapjú és pamut fonalakból

Szolgáltató részlege

Lenin krt. 94. – Telefon: 21-79
Szemfelszedés – Himzés – Előnyomás
Nylonharisnya átkötés

Minőségi munkával!

TAKARÉKOSKODJUNK A GÁZZAL

akkor kisebb lesz a gázszámla és jobb lesz a gáznyomás

Felvilágosításért és panasszal forduljunk

A GÁZMŰHÖZ

Táncsics Mihály utca 12. Telefon: 25-10

A Soproni Szálloda és Vendéglátó Vállalat

Figyelmes kiszolgálással és jó ellátással szeretettel várja kedves vendégeit

ÜZEMEI

PANNÓNIA ÉTTEREM, FEHÉRTEREM:

a város reprezentatív vendéglátó üzeme

TURISTA SZÁLLÓ ÉS ÉTTEREM:

a Lővérek gyönyörű fenyőerdői között fekvő erdei szállójával és éttermével közkedvelt üdülő- és kirándulóhely

BISZTRÓ:

a város központjában hideg ételek választékával, reggelizési lehetőséggel, cukrászati készítményekkel és presszó-feketével

ALPESI VENDÉGLŐ:

a Lővérek nyári vendéglátó üzeme

DEÁK ÉTTEREM:

a város legszebb helyén, tágas kerthelyiséggel, első rendű tánczenével

GAMBRINUS ÉTTEREM:

a patinás belvárosban, elsőrendű konyhával

VÁRKAPU ESZPRESSZÓ:

I. osztályú táncos szórakozóhely a város főutcáján

FÓRUM-, GYÖNGYVIRÁG-, CIKLÁMEN-, PÖTTYÖS
cukrászda, elsőrangú cukrászsüteményeivel, fagylaltkülönlegességeivel és minőségi eszpresszókávéval

Büfék és italboltok a város legkülönbözőbb helyein és strandokon

Látogassa meg üzemeinket!

Győr-Sopron megye
Idegenforgalmi Hivatala

Sopron, Ógabona tér 8. Telefon: 20-40

Kirendeltségek:

GYŐR, Városi Tanácsház. Telefon: 25-90
MOSONMAGYARÓVÁR, Lenin út 60. Telefon: 66-30

Kirándulások

előkészítése, program összeállítása, szervezése

Szállás biztosítás:

szállodában turistaszálláson – magánhelyen
Ellátás és csoportos étkeztetés biztosítása
Különvonatok és autóbusz különjáratok indítása
Városismertetési séták rendezése szakképzett vezetőkkel
Városkörnyéki és megyei autóbuzskirándulások szervezése

Utazási- és menetjegyirodák (IBUSZ)

Győri turistaszállás, Szeszgyári út 8
Soproni turistaszállás, Ferenczi utca 4
Soproni belvárosi turistaszállás, Új utca 8
Soproni turistatábor és camping

Szállásigények idejében bejelentendők az
IDEGENFORGALMI HIVATALHOZ

Soproni Posztó- és Szőnyeggyár

Sopron, Baross út 24. szám.

GYAPJÚSZÖVETEK
TAKARÓK
MŰSZAKI SZÖVETEK
BÚTORSZÖVETEK
SZŐNYEGEK

É. M.

Soproni Épületasztalosipari Vállalat

hazánk legkorszerűbb épületasztalosipari nagyüzeme

Gyárt:

Mindenfajta ajtót, ablakot és egyéb felszereléseket

Gyártelep:

SOPRON, TERV UTCA 2

Telefon: 17-55, 10-70

Soproni Vas- és Szerelő Kisipari Szövetkezet

vállal:

RÁDIÓ JAVÍTÁST,
GYERMEKKOCSI JAVÍTÁST,
BÁDOGOS, VÍZSZERELÉSI,
LAKATOS, ESZTERGÁLYOS, GÉPLAKATOS
VILLANYSZERELŐ, MOTORTEKERCSELŐ
munkákat

Sopron, Ógabona tér 16

VÁSÁROLJA FINOMÁRU KÉSZÍTMÉNYEINKET!

fonott kalács, briós, sajtrúd, túróstáska, diós- és mákoskifli stb.

Soproni Sütőipari Vállalat

Az üdülőnegyed bejáratánál várja az

Ady Endre Kultúrház

SOPRON, ADY U. 10 – Telefon: 17-34

Tanfolyamok:

szabás-varrás, nyelvoktatás

Tudományos ismeretterjesztő előadások a havi műsorplakát szerint

Minden kedden és szerdán mozielőadás, minden vasárnap filmmatiné

Minden vasárnap táncest

Büfé és eszpresszó a *Soproni Vendéglátóipari Vállalat* kezelésében

Segítsd

Sopron városképének külső szépségét, az utcák tisztaságát!

Támogasd

a Köztisztasági Vállalat fontos munkáját

Ne szemetelj az utcán!

Liszt Ferenc Művelődési Ház

Sopron, Liszt Ferenc utca 1.

Telefon: 27-55

a soproni kultúrélet központja!

*Ismeretterjesztő előadások,
hangversenyek, szakkörök,
tanfolyamok, klubok!*

Orosz-, angol- és német nyelvtanfolyam

Szabás-varrás tanfolyam

Balettiskola – Színjátszó csoport – Bábcsoport – Kézimunka- és rajzsakkörök – Bélyeg- és „Ki mit gyűjt” klubok

Liszt Ferenc klub – Ifjúsági társalgó

A SOPRONI SZEMLE

különkiadványai

A soproni képzőművészet és zenei művelődés története 1848–1948

A SOPRONI SZÍNÉSZET TÖRTÉNETE

1841–1950

IRTA

CSATKAI ENDRE

Megrendelhetők a kiadóhivatalnál: Sopron, Városi Tanács

SOPRONI SZEMLE

1962. XVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HIRDETÉS / Aus dem Inhalt

Aus dem Inhalt

Thomas, Edit: Dorffmaisters Fresken im bischöflichen Palast zu Szombathely

Domonkos, Otto: Kunst der Hirten im Komitat Sopron

Nováki, Julius: Skizze der topographischen Entwicklung Soprons auf Grund der neueren Grabungen

Balogh, Jolante: Renaissance Altar in Sopron

1962. XVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / MUNKATÁRSAINKHOZ!

MUNKATÁRSAINKHOZ!

Kérjük munkatársainkat, hogy a szerkesztőség és a nyomda munkájának megkönnyítésére a következőket vegyék figyelembe:

1. Kéziratukat szabványos ívpapír (21×29 cm.) egyik oldalára, írógéppel, kb. három ujjnyi margóval írják. A kéziratok terjedelme ne haladja meg a 20 gépelt oldalt!

2. A dőlt szedést a megfelelő szavak egyszerű aláhúzásával, a ritkított szedést szaggatott aláhúzással jelezzék. (A ritkítást csak szavaknál eszközöljék.)

3. A lapalji jegyzeteket külön lapra írják. A szükséges könyvészeti adatokat pontosan adják meg: könyveknél a megjelenés helyét és idejét is, folyóiratoknál az évfolyamot római számmal, a lapokat arab számmal írják. A kettő közé vesszőt tegyenek. Használják a bibliográfiánkban bevezetett rövidítéseket (pl. SSz = Soproni Szemle). További rövidítéseket a szükséghez képest alkalmazunk.

4. Ha a lapalji jegyzet rövid (pl. SSz VII, 39), akkor a szövegbe dolgozzuk bele és tegyük zárójelbe.

5. A kiadó csak teljesen nyomásra kész kéziratokat fogad el, és a korrekturában eszközölt pótlások esetén a nyomda külön költségeit a szerző tiszteletdíjából levonja. (A korhű helyesírást is pontosan jelöljük a kéziratokban.)

1962. XVI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / OLVASÓINKHOZ!

OLVASÓINKHOZ!

A Soproni Szemle Sopron városának és környékének helytörténeti folyóirata, a Soproni Városi Tanács kiadásában negyedévenként, összesen évi 24 ív terjedelemben jelenik meg.

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető a Posta Központi Hírlap Irodánál (Budapest V., József nádor tér 1.) és minden postahivatalnál. Előfizetési díj évi 48 Ft, melyet félévenként szed be a posta a levélkézbesítők útján.

Előfizetési csekszámlaszám:

egyéni 61.280

közületi 61.066

(vagy átutalás az MNB 8. sz.

fióknál vezetett egyszámlára).

Kérjük, hogy munkánkat új előfizetők szerzésével is támogassák.

Végjegyzet

1 (Megjegyzés - Popup)

1.,„Soproni Vörös Ujság” 1919. máj. 4.

2 (Megjegyzés - Popup)

2.,„Sopronvármegye” 1919. aug. 10.

3 (Megjegyzés - Popup)

314326/1920. Sopron vm. alisp. sz-hoz.

4 (Megjegyzés - Popup)

4582/1922. Sopron vm. Kb. sz-hoz.

5 (Megjegyzés - Popup)

58835/1922. Sopron vm. Kb. sz-hoz.

6 (Megjegyzés - Popup)

6222/1924. Sopron vm. Kb. sz-hoz.

7 (Megjegyzés - Popup)

Sopron vm. Kb. I. 6/1924.

8 (Megjegyzés - Popup)

8517/1924. Sopron vm. Kb. sz-hoz.

9 (Megjegyzés - Popup)

9803/1924. Sopron vm. Kb. sz-hoz.

10 (Megjegyzés - Popup)

105/1928. Sopron vm. Kb. sz-hoz.

11 (Megjegyzés - Popup)

1162/1928. Sopron v. Kib. sz.

12 (Megjegyzés - Popup)

12458/1928. Sopron vm. Kb. sz-hoz.

13 (Megjegyzés - Popup)

131282/1928. Sopron vm. Kb. sz-hoz.

14 (Megjegyzés - Popup)

1431/1931. Sopron v. Kib. sz.

15 (Megjegyzés - Popup)

15300/1931. Sopron v. Kib. sz.

16 (Megjegyzés - Popup)

16174/1932. Sopron vm. Kb. sz-hoz.

17 (Megjegyzés - Popup)

17256/1932. Sopron vm. Kb. sz-hoz.

18 (Megjegyzés - Popup)

18457/1932. Sopron vm. Kb. sz-hoz.

19 (Megjegyzés - Popup)

19538/1932. Sopron vm. Kb. sz-hoz.

20 (Megjegyzés - Popup)

20630/1932. Sopron vm. Kb. sz-hoz.

21 (Megjegyzés - Popup)

2110/1933. Sopron v. Kib. sz.

22 (Megjegyzés - Popup)

2259/1933. Sopron v. Kib. sz.

23 (Megjegyzés - Popup)

23109/1933. Sopron v. Kib. sz.

24 (Megjegyzés - Popup)

24176/1933. Sopron v. Kib. sz.

25 (Megjegyzés - Popup)

25194/1933. Sopron v. Kib. sz.

26 (Megjegyzés - Popup)

26277/1933. Sopron v. Kib. sz.

27 (Megjegyzés - Popup)

2754/1934. Sopron v. Kib. sz.

28 (Megjegyzés - Popup)

2884/1934. Sopron v. Kib. sz.

29 (Megjegyzés - Popup)

29163/1934. Sopron v. Kib. sz.

30 (Megjegyzés - Popup)

30206/1934. Sopron v. Kib. sz.

31 (Megjegyzés - Popup)

31328/1934. Sopron v. Kib. sz.

32 (Megjegyzés - Popup)

32449/1934. Sopron v. Kib. sz.

33 (Megjegyzés - Popup)

33222/1935. Sopron v. Kib. sz.

34 (Megjegyzés - Popup)

34286/1935. Sopron v. Kib. sz.

35 (Megjegyzés - Popup)

35331/1935. Sopron v. Kib. sz.

36 (Megjegyzés - Popup)

36419/1935. Sopron v. Kib. sz.

37 (Megjegyzés - Popup)

37518/1935. Sopron v. Kib. sz.

38 (Megjegyzés - Popup)

3818/1936. Sopron v. Kib. sz.

39 (Megjegyzés - Popup)

39101/1936. Sopron v. Kib. sz.

40 (Megjegyzés - Popup)

40166/1936. Sopron v. Kib. sz.

41 (Megjegyzés - Popup)

41300/1937. Sopron vm. Kb. sz-hoz.

42 (Megjegyzés - Popup)

42156/1939. Sopron vm. Kb. sz-hoz.

43 (Megjegyzés - Popup)

43155/1940. Sopron vm. Kb. sz-hoz.

44 (Megjegyzés - Popup)

442732/1940. Sopron vm. Kb. sz-hoz.

45 (Megjegyzés - Popup)

452970/1940. Sopron vm. Kb. sz-hoz.

46 (Megjegyzés - Popup)

46791/1943. Sopron vm. Kb. sz-hoz.

47 (Megjegyzés - Popup)

47. „Kisalföld” 1959. márc. 8.

48 (Megjegyzés - Popup)

Országos Levéltár Kancellária 1777. év 899. szám és Géfin Gy. Szombathely vára. Szombathely 1941, 9. sk.

49 (Megjegyzés - Popup)

Fábián Mária: Dorffmaister István munkássága a szombathelyi egyházmegyében. Vasi Szemle 1935. 297. l.

50 (Megjegyzés - Popup)

Voit Pál: Régi Magyar Otthonok Bp. 1943. 251. l.

51 (Megjegyzés - Popup)

Schoenvisner: Antiquitatum et historiae Sabariensis ab origine usque ad praesens tempus libri IX. Pestini 1791, 331. l.

52 (Megjegyzés - Popup)

Géfin Gyula i. m. 6. l.

53 (Megjegyzés - Popup)

Géfin Gy.: A Szombathelyi Egyházmegye Története. I. Szombathely, 1929. 28. l.

54 (Megjegyzés - Popup)

Garas Klára: Magyarországi festészet a XVIII. században. Bp. 1955. 79. l.

55 (Megjegyzés - Popup)

V. ö. Fábián M. i. m. 203. l.

56 (Megjegyzés - Popup)

Garas K. i. m. 102. l.

57 (Megjegyzés - Popup)

Garas K. i. m. 48. l.

58 (Megjegyzés - Popup)

Idézett tanulmányában a 310. lapon.

59 (Megjegyzés - Popup)

121943., Budapest, 251. l.

60 (Megjegyzés - Popup)

Lott császári tanácsos levele Kőberl-hez. Szombathelyi Ujság, 1897, 17. szám, 8. l.

61 (Megjegyzés - Popup)

V. ö. Fábián M. i. m. 298. sk. és Garas K. i. m. 274. l.

62 (Megjegyzés - Popup)

Fábián M. i. m. 21. l.

63 (Megjegyzés - Popup)

Garas K. i. m. 214. l.

64 (Megjegyzés - Popup)

Garas K. i. m. 103. l.

65 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai Endre. Dorfmeister István festő fiai. Művészettörténeti Értesítő, 1960. 40. l.

66 (Megjegyzés - Popup)

Garas K. i. m. 215. l.

67 (Megjegyzés - Popup)

Fábián M. i. m. 299. l.

68 (Megjegyzés - Popup)

Fábián M. i. m. 33. sk.

69 (Megjegyzés - Popup)

V. ö. Garas K. i. m. 96. l.

70 (Megjegyzés - Popup)

Püspöki Levéltár III. szekrény 4. fiók.

71 (Megjegyzés - Popup)

Corpus Ratonum Incliti Domini Episcopalis Sabariensis Anno 1784. A szombathelyi püspöki uradalom számadáskönyvi adataiért Géfin Gyulának tartozom köszönettel.

72 (Megjegyzés - Popup)

Fábián M. i. m. 313. l.

73 (Megjegyzés - Popup)

Garas K. i. m. 108. sk.

74 (Megjegyzés - Popup)

Géfin Gy. közlése.

75 (Megjegyzés - Popup)

Garas K. i. m. 214. l. SSz. 1940, 284. lap.

76 (Megjegyzés - Popup)

Garampi levele Püspöki Levéltár I. állvány kurrens iratai között és Géfin Gy. A szombathelyi egyházmegye története 66. l.

77 (Megjegyzés - Popup)

Püspöki Levéltár III. szekrény 4. fiók.

78 (Megjegyzés - Popup)

Fábián M. i. m. (1935) 299. l. és (1936) 25. skk.

79 (Megjegyzés - Popup)

Paulovics István: Lapidarium Savariense. Szombathely 1943, 4. l.

80 (Megjegyzés - Popup)

E. Groag: Die Römischen Inschriftsteine der Hofbibliothek. Wien 1913. 13., 15. skk.

81 (Megjegyzés - Popup)

Joseph Stummvoll: Die Österreichische Nationalbibliothek Wien 1955. 5. skk. képekkel.

82 (Megjegyzés - Popup)

Fábián M. i. m. 313. l.

83 (Megjegyzés - Popup)

Kapossy János: Maulbertsch a Szombathelyi Püspöki Palotában. Szombathely, 1943, 14. skk.

84 (Megjegyzés - Popup)

Kőszegi Rájnis József: Magyar Virgilius. Első darab. Máró Virgilius Publiusnak Eklogái azaz válogatott pásztori versei. Pozsony 1789. Ajánlás 1787-ből, 4–5. l.

85 (Megjegyzés - Popup)

Némethy Géza: Vergilius élete és művei. Budapest, 1902, 98. skk.

86 (Megjegyzés - Popup)

Püspöki Levéltár III. szekrény 6. fiók.

87 (Megjegyzés - Popup)

Püspöki Levéltár I. állvány, kurrens iratok 1780. nov. 15. és 17-én.

88 (Megjegyzés - Popup)

Géfin Gy. Szombathely vára 15–16. l.

89 (Megjegyzés - Popup)

Püspöki Levéltár I. állvány 1781. március 17. és 19.

90 (Megjegyzés - Popup)

Géfin Gy. i. m. 18. l. és Schoenvisner i. m. 378. l.

91 (Megjegyzés - Popup)

Püspöki Levéltár III. szekrény 6. fiók.

92 (Megjegyzés - Popup)

Winkler Elemér: A soproni céhek története a XV–XIX. században. Sopron, 1921. 9. l.

93 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai Endre: Adatok a sopronmegyei céhtörténethez. II. rész. Történetírás, 1937, 638. l.

94 (Megjegyzés - Popup)

I. m. 647. l.

95 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Állami Levéltár, Lad. XXXI. Num. 23.

96 (Megjegyzés - Popup)

Kövér Fidél József: A Hanság földrajza. Föld és ember, 1930.

97 (Megjegyzés - Popup)

Lásd *Gergely E., Verbényi (Veszélka) L., Mollay K., Major J., Radnóti A., Gerő L., Nováki Gy.* írásait, elsősorban a Soproni Szemle évfolyamaiban és a „Sopron és környéke műemlékei”-ben.

98 (Megjegyzés - Popup)

Holl I.–Nováki Gy.–Sz. Póczy K., „Várfalátvágás a soproni belvárosban”. Arch. Ért. 1962. 1. szám.

Nováki Gy., „A magyarországi ún. égett sáncok kérdése.” Kéziratban.

99 (Megjegyzés - Popup)

Nováki Gy.: „A Scarabantiából Savariába vezető római kori út.” SSZ X. (1956) 175–179.

100 (Megjegyzés - Popup)

Paúr I., Arch. Ért. u. f. VI. (1886) 97.

101 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai–Dercsényi: Sopron és környékének műemlékei. II. kiadás. 1956. 252–255. lap.

102 (Megjegyzés - Popup)

Leltári szám: 58. 21. 1. Mérete 13 cm magas, 25 cm széles, 17–12 cm vastag.

103 (Megjegyzés - Popup)

Lt. sz. 58. 20. 1. Mérete 30 cm magas, 50 cm széles, 16 cm vastag.

104 (Megjegyzés - Popup)

Lt. sz. 58. 22. 1. Mérete 35 cm magas, 25 cm széles, 18 cm vastag.

105 (Megjegyzés - Popup)

5Éber L.: A pozsonyszentgyörgyi oltár. Az Orsz. Szépművészeti Múzeum Évkönyvei. I. 1918. 135–150 lap.

106 (Megjegyzés - Popup)

Hans Rechwein sírköve 1514. Stephansdom. (Öst. Kunsttopographie. XXIII. 1931. 492. lap. 606. kép); Thomas Resch sírköve. 1520 körül (u. o. 485. lap, 600 kép.); Pál nevű ismeretlen sírköve 1520 körül (u. o. 433. lap 514. kép).

107 (Megjegyzés - Popup)

Altmünster (Felső-Ausztria), a plébániatemplom oltára 1518 (Éber i. m. 1. kép); Siendorf (Alsó-Ausztria), a plébániatemplom főoltára 1516 körül (u. o. 3. kép) stb.

108 (Megjegyzés - Popup)

Nem valószínű, hogy sírkő lett volna, mert a sarokmaradványnak (Lt. sz. 58. 22. 1.) még az oldallapjára is pilaszter van faragva, tehát három oldalról látható fülke volt. Fülkés sírkövek, epithapiumok pedig Magyarországon a XVI. század elején még nem készültek – legalább is a fennmaradt emlékek tanúsága szerint.

109 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai–Dercsényi i. m. 255. 1. – Jacobus Siebenburger neve szerepel soproni polgárok végrendeleteiben: 1495-ben, 1500-ban, 1505-ben, 1508-ban, 1518-ban (Házi: Sopron sz. kir. város története. II. rész 1. kötet, 1930. 244. 252. 270. 297. 310–311. 347). 1508-ban mint templomatya számol el a városi tanács előtt a ferences kolostor bevételeiről és kiadásairól (Házi: Sopron középkori egyháztörténete. 1939. 178. lap). A Háromkirályoknak szentelt oltárt 1512 előtt emeltette, mivel Vilmos kereskedő özvegyének ugyanerre az oltárra tett alapítványából 1512-ben már kölcsönt is vesznek fel (Házi i. m. 186–187. lap).

110 (Megjegyzés - Popup)

Fasc. VIII. 1311 (9 drb a Soproni Állami Levéltárban).

111 (Megjegyzés - Popup)

Ausweis des leitenden Ausschusses der ödenburger Kranken–Anstalt für arme Handwerksgesellen und Dienstboten vom Jahr 1845.

112 (Megjegyzés - Popup)

Fasc. VIII. 1311/b. (Soproni Áll. Levéltár).

113 (Megjegyzés - Popup)

Fasc. VIII. 1311/A. (Soproni Áll. Levéltár).

114 (Megjegyzés - Popup)

A Katolikus Konvent 1700-ban létesült *Keresztélyi Ágost* győri püspök kezdeményezésére. Kezdetben „*Status*” volt a neve (*Bán: Sopron újkori egyháztörténete, 1939, 276. lap*).

115 (Megjegyzés - Popup)

A szóban forgó *két ház*: a Lenin körúti – ma is ún. *Konvent-ház* – és a hozzá tartozó Rózsa-utcai, valamint a Balfi út 1–3. számú házak helyén állt kisebb épület. A *major* a *Végfordulaton* volt (9-es szám); eredetileg a Türc család birtokolta, a Konvent 1746-ban vette meg, de a két világháború között eladta (Csatkai Endre szíves közlése).

116 (Megjegyzés - Popup)

Az „*Intézet*” kifejezést a jelentés mindvégig „*intézmény*” értelemben használja.

117 (Megjegyzés - Popup)

Az 1808-as nagy soproni tűzvészről *Kazinczy Ferenc* is megemlékezik *Kis János* barátjánál tett látogatásának leírását tartalmazó levelében, melyet 1808. november 10-én írt *Szentgyörgyi József* debreceni orvoshoz (*Kazinczy Ferenc levelezése, VI. kötet, 1370. sz. levél*).

118 (Megjegyzés - Popup)

Gensel Ádám szabadgondolkodó volt; kijelentése szerint egyik felekezethez sem tartozott. 1720-ban halt meg. Egyformán hagyatkozott a katolikus és az evangélikus diákok számára. – *Lengecker Ignác* (†1803) alapítványából csak katolikus ifjak részesedhettek (*Poda: A soproni kat. parókia története., 1892, 144. lap*).

119 (Megjegyzés - Popup)

101674-ig közvetlenül maga a város irányította az ev. gyülekezetet. A templomokat és a katolikus jellegű alapítványokat ekkor elvetették tőlük, s ettől kezdve a város helyett az újonnan alakult egyházközség maga intézte az ügyeit.

120 (Megjegyzés - Popup)

Dell Károly katonatiszt 1810-ben 15 000 Ft-ot adományozott *tiszti fiúk*, ill. a felesége családjából származó fiúk *katonai képzésére*. *Felesége* 1813-ban 8 000 Ft-ot hagyományozott *megöregedett férfi- és nő-cselédek számára*, továbbá 6 000 Ft-ot, amelynek kamatait évenként *Klára napján* (aug. 12.) osztották ki a „*szemérmes szegények*”-nek (A soproni ev. egyházközség kezelésére bizott alapítványok és alapok kimutatása, 1904, 13–14. lap).

Torkos Sámuel magas rangú tisztviselő 1831-ben létesített alapítványából 14 000 Ft-ot elsősorban a

Torkos család leszármazottjainak ösztöndíjára, 14 000 Ft-ot ev. lelkészek nyugdíjalapjára, 14 000 Ft-ot árvák segélyezésére hagyományozott, az ingóságai eladásából származó összeget pedig tanárok fizetésének pótlékára hagyta (I. m. 129. lap).

Szaka István ügyvéd 2 000 Ft-ot hagyott „*árvapénz-alap*”-ra (I. m. 123. lap).

Hermann András dr. 1762-ben ugyancsak *árva-alapra* hagyott 6 000 Ft-ot (I. m. 52. lap).

121 (Megjegyzés - Popup)

Bruderschaft (Testvéregyesület) néven 1763-ban *Primes György* városplébános alapította.

122 (Megjegyzés - Popup)

Az épület ma is megvan a *Május 1. téren*, az általános iskola mögött.

123 (Megjegyzés - Popup)

Tóth János győri származású *kirurgus* jóformán egész vagyonát jótékony célokra hagyta. Alapítványának kamataiból minden pénteken, az Erzsébet kórházi templomban (Ikvahíd, 1800 körül lebontották) részesedtek a város katolikus szegényei. II. József Tóth Jánost aranylánccal tüntette ki, melyet nagy ünnepséggel nyújtottak át neki a városházán. Utána hamarosan meghalt (1787-ben).

124 (Megjegyzés - Popup)

Lackner (1571–1631) polgári származású diákok számára létesített alapítványát, valamint a kórháznak juttatott hagyományát az ev. konvent kezelte (I. m. 64. lap).

125 (Megjegyzés - Popup)

Voss Károly (†1761) hadbiztos volt. Feleségére 8 700 Ft-ot hagyott azzal a kívánsággal, hogy azt *árvaház létesítésére* fordítsa. Az özvegy († 1770) a hagyatékhoz a maga vagyonának zömét is hozzácsatolta. A nevüket viselő árvaház 1772-ben nyílt meg (*Bán* i. m. 371–372. lap).

126 (Megjegyzés - Popup)

Később magánkórház lett; az első világháború idején vette fel *Zita* nevet. A két világháború közt az egyesület alaposan lerongyolódott. Az épületet megvette a város és *polgárotthon*t létesített benne. A második világháború bombatámadásai igen megtépázták; jelenleg *munkásszállás a Kazinczy utcában*, de csak földszintes.

127 (Megjegyzés - Popup)

Korának jeles költője, Berzsenyi egykori felfedezője, Kazinczy barátja, a soproni Magyar Társaság alapítója ugyan már a jelentés felterjesztése előtt, *1846. február 9-én meghalt*, neve azonban még természetesen szerepelt a hivatkozott, 1845-ben kelt ismertetőben.

128 (Megjegyzés - Popup)

Az alapítási évszám itt is téves, mert a takarékpénztárt nem 1843-ban, hanem 1842-ben létesítették (Lásd: *Lestyán*: A százéves soproni Takarékpénztár 1842–1942. – A jubileumi ünnepség is 1942. augusztus

31-én volt).

129 (Megjegyzés - Popup)

Létrehozását *Széchenyi István* szorgalmazta (Lásd: *Slachta Etelka* naplója, SSz, 1943). A gombolyító a mai *Meyne-telepen*, a város szedreskertje pedig a Május 1. tér helyén, a patak mentén (*Szedres!*) volt.

130 (Megjegyzés - Popup)

Hofer Péter híres soproni kereskedő létesítette, népszerűen „*Peterhofer*”-nek hívták.

131 (Megjegyzés - Popup)

Fürst: Weinbau und Weinhandel der Oedenburger Gespanschaft c. műve ad az egyesület munkásságáról részletesebb tájékoztatást.

132 (Megjegyzés - Popup)

Az 1948-ig fennállt *Zeneegyesület* (Musikverein) 1929-ben vette fel a *Liszt Ferenc Zeneegyesület* nevet.

133 (Megjegyzés - Popup)

A *Kaszinó Egyesület* 1945-ig fennállt. Történetét – egyben hattyúdalát – 1943-ben *Deszkássy Boldizsár* írta meg „A soproni Kaszinó 100 éve” címmel.

134 (Megjegyzés - Popup)

Valamikor a lövészet nem szórakozásszámba ment, hanem mivel minden polgárnak kötelessége volt kivenni részét a város védelméből, a férfiaknak bizonyos korrig lögyakorlatokon kellett részt venniük. A 18. századtól, az állandó katonaság szervezésétől kezdődően vált csak „szórakozás”-sá a lövészet. A Schiesstätte a *Lackner-mc.jorban*, a mai *Lackner Kristóf utca* tengelyében volt.

135 (Megjegyzés - Popup)

A *26 Ft* támogatást a város 1848-ig minden évben megadta.

136 (Megjegyzés - Popup)

A *polgárőrség* is a város polgárainak a kötelezettségeihez tartozott még az 1840-es években. Külön *lovas és gyalogos* polgárőrsége volt a városnak, de a 19. században már csak főleg a nagyobb parádék alkalmával szerepeltek: zenekarukkal, zászlós sorfalukkal köszöntötték pl. a város valamely előkelő vendégét.

137 (Megjegyzés - Popup)

Lásd: *Schneider Lipót*: A soproni úszósporth története (SSZ, 1959., 2. szám, 175–182. lap).

138 (Megjegyzés - Popup)

Rupp Jakab: Magyarország helyrajzi története. I–III. Pest, 1870. I/2. 515–520; 478-481. Házi Jenő: Sopron középkori egyháztörténete. Sopron 1939. Bán János: Sopron újkori egyháztörténete. Sopron, 1939.

Karácsonyi János: Szt. Ferencz rendjének története Magyarországon 1711-ig. I–II. Bp. 1922.

139 (Megjegyzés - Popup)

Rupp: i. m. I/2 522–525.

140 (Megjegyzés - Popup)

Rupp: i. m. I/2 485–489. Kisbán Emil: A magyar pálosrend története. I–II. Bp. 1940. Uő: A pálosrend eltörlése: Regnum egyháztörténeti évkönyv 1937. 206–243. Császár Elemér: A pálos-rend feloszlataása. Századok 1901.

141 (Megjegyzés - Popup)

Rupp: i. m. I/2. 481–483.

142 (Megjegyzés - Popup)

Ezek megmaradtak.

143 (Megjegyzés - Popup)

Ez pápai bullával történt 1773-ban az egész világon egyidejűleg, kivéve Oroszországban és Poroszországban.

144 (Megjegyzés - Popup)

Fuxhoffer–Czinár: i. m. II. 147–148 és Házi: i. m. 132–150. Rupp: i. m. I/2 506, 508–513.

145 (Megjegyzés - Popup)

L.: Wolf, Adam: Aufhebung der Klöster. Wien 1881. 19–20.

146 (Megjegyzés - Popup)

Magyarország története II. József korában. I–III. 1885. II. 30.

147 (Megjegyzés - Popup)

Rövidítve és a továbbiakban: B. E. K. Kézirattár 208, 229, 371/786.

148 (Megjegyzés - Popup)

J. 10/14. Cat. Librorum Bibliothecae Collegii Soproniensis 1779 conscriptus.

149 (Megjegyzés - Popup)

A szerzők nevét, nyomdát stb. szándékosan nem egészítettük ki, így teljesebb képet kapunk az egykori katalógizálásról.

150 (Megjegyzés - Popup)

Rupp: i. h.

151 (Megjegyzés - Popup)

B. E. K. J. 17. Katalog deren bey den, den 24. Jan. 1787 aufgehoben in Oedenburger Comitatz liegenden Serviten Kloster zu Loretto vorgefundenen Büchern.

152 (Megjegyzés - Popup)

B. E. K. J. 13/11. Cat deren ... in Oedenburger Comitatz liegenden Pauliner Kloster zu Wandorf vorgefundenen Buchern.

153 (Megjegyzés - Popup)

Szabó Károly Régi Magyar Könyvtárának (Bp. 1879.) III/1 kötetében nem találtuk.

154 (Megjegyzés - Popup)

B. E. K. J. 15/4. Specificatio Librorum in Cellis Aboliti Conventus P. P. Franciscanorum Soproniensis repertorium, et juxta Ordinem et Characterem Conscriptorum. Ez csak a művet, szerzőt (egy rovatban) formátumot, példányszámot tünteti fel, minden rendszer nélkül.

155 (Megjegyzés - Popup)

Magyar Könyvszemle. 1888. 87–88. Közli Cs. J., a választ ugyanott közli Csánki Dezső: 1890. 52–53. Adatok a középkori könyvtárak történetéhez.

156 (Megjegyzés - Popup)

V. ö.: Házi: i. m. 193–194.

157 (Megjegyzés - Popup)

V. ö.: Varga Ottó: A régi egyházi könyvtárak. Magyar Könyvszemle. 1937. 12–18.

158 (Megjegyzés - Popup)

J. 18. és 20. Előbbiben 786/20. 330/133. Litt. oecon. No. 52. dep. lt. pol. Sess. 492, szám alatt kellene a Sopronból származó könyveket megtalálnunk.

159 (Megjegyzés - Popup)

Az 1818-as tanácsjegyzőkönyv szerint bemutatott az akadémiától bizonyítványt ügyességéről a festészet és egyéb művészeti ágak terén. 3106. számú végzés.

160 (Megjegyzés - Popup)

Margor Ferrenc 25 évig volt színlaphordó, mikor 1820-ban rágalmak miatt elvesztette állását. A városi tanácsot kérte, hogy segítsék vissza. Tanácsjegyzőkönyv 1820. 229. végzés.

161 (Megjegyzés - Popup)

Tanácsjegyzőkönyv. 1819. 2601. sz. végzés.

162 (Megjegyzés - Popup)

Amthor zenét is szerzett. Thier László gyűjteményében két kézírata is van. Deutsche für Piano Forte, gewidmet den Piquenichen Oedenburgs 1815 vom Kapellmeister des 3. Kürassier Regiment Herzog Albert. Deutsche für den Oedenburger Piquenique Saal zu Fasching 1816.

163 (Megjegyzés - Popup)

Természetesen nem Mozart, hanem Haydn.

164 (Megjegyzés - Popup)

Krudy Kálmánra vonatkozó körözéseket buzgalommal gyűjtöttem, de később értesültem róla, hogy Király István Mikszáth kritikai kiadásának 11. kötetében elvégezte, csupán a soproni adat volt eddig ismeretlen (Komlowszky Tibor közlése).